

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Pavel Nápravník
POUSTEVNÍCI V ČESKÝCH ZEMÍCH

KATEDRA CÍRKEVNÍCH DĚJIN
PhDr. Michal Flegl

EVANGELICKÁ TEOLOGIE

2005

Velké poděkování patří PhDr. Michalu Fleglovi, vedoucímu diplomové práce.

Děkuji též přítelkyni Markétě Čoudkové, nejen za trpělivost a společnost při putování po stopách poustevníků, ale též za pomoc s tiskem této práce.

OBSAH

ANOTACE .....

ÚVOD .....

1. KONTAKT .....

11

12

2. KONTAKT .....

13

14

27

28

29

Prohlašuji, že jsem tuto Diplomovou práci s názvem POUSTEVNÍCI V ČESKÝCH ZEMÍCH napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Pavel Nápravník

V Praze dne 22.5. 2005.

OBSAH

ANOTACE.....	6
ÚVOD.....	7
1 KOŘENY POUSTEVNICTVÍ, POČÁTEK A VÝVOJ.....	11
1.1 ÚVOD.....	11
1.2 PŘÍČINY VZNIKU A VÝVOJ.....	12
2 POUSTEVNICTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH.....	21
2.1 ÚVOD.....	21
2.2 POUSTEVNÍK IVAN.....	23
2.2.1 Úvod.....	23
2.2.2 Legendy o sv. Ivanovi.....	23
2.2.3 Stručné pojednání o poustevníkovi Ivanovi.....	25
2.3 VINTÍŘ, POUSTEVNÍK – DIPLOMAT.....	27
2.3.1 Životopis poustevníka Vintíře.....	27
2.3.1.1 Před vstupem do kláštera.....	27
2.3.1.2 „Guntharius monachus factus est“; léta 1005 - 1039.....	28
2.3.1.3 Léta 1040 - 1045.....	32
2.3.2 Vintířův kult v Čechách.....	35
2.3.3 Ikonografie v českých zemích.....	41
2.3.4 Vintíř a zázračné prameny.....	47
2.3.5 Dobrá Voda dnes.....	49
2.3.6 Vintířův kult a ikonografie v zahraničí.....	51
2.3.6.1 Bavorsko.....	51
2.3.6.2 Uhry.....	53
2.3.7 Vintíř v literatuře.....	53
2.3.7.1 Prameny, kroniky.....	53
2.3.7.2 Barokní literatura.....	54
2.3.7.3 Literatura 19. století – současnost.....	55
2.4 SVATÝ PROKOP.....	56
2.4.1 Úvod.....	56
2.4.2 Svatoprokopské legendy.....	57
2.4.3 Stručné pojednání o sv. Prokopovi.....	58
2.5 12. - 15. STOLETÍ (DO POČÁTKU HUSITSKÝCH NEPOKOJŮ).....	60
2.6 POUSTEVNY V OBDOBÍ OD 15. – 17. STOLETÍ.....	66
3.7. POUSTEVNY V OBDOBÍ BAROKA.....	75
3.7.1. Úvod.....	75
3.7.2. Třicetiletá válka a období následující.....	76
3.7.3. František Antonín Špork (1662 – 1738).....	84
3.7.4. Konec 17. a počátek 18. století.....	90
3.7.5. Kongregace ivanitů (1729 – 1782).....	93
3.7.5.1. Zakladatel kongregace.....	93
3.7.5.2. Vznik a vývoj kongregace.....	95
3.7.5.3. Pražské centrum.....	107
3.7.5.4. Seznamy ivanitů a jejich poustevny.....	109

3.7.6.	<i>Přehled poustev a poustevníků od založení kongregace ivanitů až po josefínské reformy</i>	115
3.7.6.1.	<i>Praha a Středočeský kraj</i>	116
3.7.6.2.	<i>Severní Čechy a Českolipsko</i>	119
3.7.6.3.	<i>Severovýchodní a Východní Čechy</i>	133
3.7.6.4.	<i>Šumava, jižní a západní Čechy</i>	139
3.7.6.5.	<i>Ostatní lokality</i>	147
3.8.	POUSTEVNICTVÍ PO JOSEFÍNSKÝCH REFORMÁCH	151
3.9.	DOMNĚLÉ A UMĚLÉ POUSTEVNY	154
3	POVĚSTI S POUSTEVNICKOU TÉMATIKOU	156
	ZÁVĚR	161
	BIBLIOGRAFIE	166

Úvod Anotace

Tato diplomová práce pojednává o dějinách poustevnictví v českých zemích. V textu se nejprve zabývám kořeny a šířením tohoto způsobu prožívání křesťanské víry ve světě. V další části pak přecházím do českého prostředí, kde sleduji linii vývoje poustevnictví od sv. Ivana až po vrchol poustevnického hnutí v 17. a 18. století. Dále mapují situaci po josefínských reformách a na závěr příkládám pro ilustraci několik drobných pověstí s poustevnickou tematikou.

Práce má bez úvodu a závěru 149 stran a je rozdělena na tři kapitoly:

1. Kořeny poustevnictví, počátek, vývoj
2. Poustevnictví v českých zemích
3. Pověsti s poustevnickou tematikou

Úvod

Jako téma diplomové práce jsem zvolil poustevnictví v českých zemích a v následujících několika větách si dovoluji blíže seznámit s důvody, proč jsem se rozhodl psát právě o poustevnících a jejich poustevnách, seznámím také stručně s obsahem práce a vysvětlím proč jsem postupoval tak či onak.

K tématu poustevnictví jsem se dostal v podstatě náhodou, při pročítání knihy Eduarda Škody, Pražské svatyně, kde jsem se v článku věnovaném kapli sv. Rodiny pod Nuselskými schody dočetl o působení poustevníka a krátce o historii ivanitské kongregace. Tato informace mne velice zaujala a rozhodl jsem se zjistit bližší podrobnosti o ivanitech a nakonec o poustevnících vůbec. Do té doby pro mne bylo poustevnictví něčím vzdáleným a spíše neskutečným, věděl jsem o Antonínovi z egyptské pouště i o podivínech sedících na vysokých sloupech kdesi v Sýrii, z českého prostředí jsem znal Ivana z půvabného Svatého Jana pod Skalou a Prokopa ze Sázavského kláštera, avšak že by poustevníci působili v českých zemích i později, že jich bylo poměrně dost a že v době jejich největšího rozkvětu, která se stala zároveň časem jejich konce, byli i organizováni, jsem nevěděl.

Ovšem dostat se k podrobnější literatuře nebylo nikterak snadné, neměl jsem zdání zda se vůbec někdo celkově zabýval dějinami poustevnictví v Čechách. Prvním textem na který jsem narazil byly pověsti o poustevnících z pera historika V. V. Tomka. Třebaže Tomek byl seriózní historik, tyto informace jsem ani nemohl považovat za spolehlivé. Později jsem objevil v knize J. Svátka, Obrazy z dějin českých, kapitolu celou věnovanou působení poustevníků v Čechách. Dovoluji si tvrdit, že Svátek je dosud jediný, kdo uceleně zpracoval dějiny poustevnictví, včetně období ivanitské kongregace a doby po josefínských reformách. Svátkova tvrzení však bylo třeba ověřit také z jiných zdrojů a po dlouhém hledání jsem takové našel a jejich výčet předkládám v seznamu literatury. Mezi nejdůležitější zdroje patří bezesporu studie Pavla Zahradníka o Antonínu Dominikovi Stoyovi a kongregaci ivanitů, ve které předkládá odkazy na dokumenty získané v archivech po celé republice. Tento autor také vyvrací řadu omylů, které jednotliví autoři jakoby dědili a přenášeli dále. Rovněž od Pavla Zahradníka pochází studie o poustevnících na Křemešníku, která vyšla ve Vlastivědném sborníku Pelhřimovska. Moje znalosti

o poustevnách a poustevnících na Českolipsku posunul Mgr. Kamil Podroužek, s jehož poznatky jsem se seznámil na výstavě, jejímž byl jedním z autorů. Výstava stylově umístěná na poustevnickém hrádku Sloup seznamuje návštěvníka s devatenácti českolipskými poustevnami, přináší krátké informace ke každé z nich a také fotografie pousteven a míst kde poustevny stály. V jedné z vitrín je také umístěna fotokopie přední stránky řehole poustevnické kongregace ivanitů, jejímž autorem byl Antonín Dominik Stoy. Severním Čechám a Českolipsku se věnuje také Marie Vojtíšková v článku Poustevnictví v českém baroku, uveřejněném ve vlastivědném sborníku Z českého ráje a podkrkonoší v roce 1995. Pokud jde o jižní Čechy, významnou prací jistě je studie Karla Hostaše, O poustevnách a poustevnících na Šumavě a v Pošumaví v Časopisu Společnosti přátel starožitností českých z roku 1925. Hostašovy závěry přebral a doplnil Jiří Fröhlich v práci Poustevníci a poustevny na jihu Čech vydané v Jihočeském sborníku historickém v roce 2001.

Ve své diplomové práci se nejdříve věnuji počátkům poustevnického hnutí, důvodům vzniku a jeho vývoji v Egyptě, Sýrii a Palestině a postupné přeměně poustevnického života v život mnišský, klášterní. Od eremitů ve světě pak v další kapitole přecházím k hlavní náplni práce, k českým poustevnickým dějinám. Počátky poustevnictví v Čechách jsou spojeny se záhadnou postavou Ivana a tady musím upozornit, že se postavě Ivana a posléze Prokopa věnuji jen velice okrajově, pro úplnost přináším jen základní biografické údaje a nejznámější místa s těmito světcí spojená. Původní záměr, pojednat o všech poustevnících a všech poustevnách, by moji práci nafoukl do obřích rozměrů. Domnívám se také, že o těchto dvou eremitech, tedy o Ivanovi a Prokopovi, existuje dostatečné množství kvalitní literatury, o které ještě budu hovořit. Ivan i Prokop by jistě vydali na samostatné diplomové práce. Poněkud jinak je tomu v případě poustevníka Vintíře ze šumavských lesů. Myslím, že naopak tato postava, byť opředená legendami jako dva výše zmínění poustevníci, není příliš známá. Dovolil jsem si tedy psát o šumavském poustevníkovi poněkud obsáhleji. Víím, že takové rozhodnutí by mohlo působit dojmem určité nevyváženosti mojí práce, proto na to upozorňuji dopředu a v odpovídající kapitole to ještě zopakují. Od sv. Prokopa dále pojednávám o dalších místech chronologicky, bez ohledu na lokalitu, tak jak se o nich zachovaly zmínky. Od 12. století k husitským nepokojům, odtud ke třicetileté válce a období rekatolizace až k založení kongregace ivanitů. Po kapitole pojednávající o zakladateli kongregace a historii ivanitů předkládám

pojednání o poustevnách, které fungovaly přibližně v době existence poustevnické kongregace. Tyto poustevny nejsou řazeny chronologicky, ale podle místa. Nejeden poustevna však má hlubší historii, byla například založena již ve středověku, později zrušena a v 18. století znovu obnovena. Nebylo tedy jednoduché rozhodnout se, kam kterou eremitáž zařadit. V tomto případě jsem volil období, které se mi zdálo pro danou poustevnu nejdůležitější, například kdy je o ní nejvíce zmínka, či kdy zde jaký poustevník přebýval a podle toho jsem ji zařadil do příslušné kapitoly.

Po poustevnách v období působení ivanitské kongregace popisují situaci pojosefínskou a na závěr příkládám několik poustevnických pověstí a historek.

Ještě je třeba podotknout, že jsem rozhodně nebyl na všech místech o kterých pojednávám. Navštívil jsem pouze některé z nich a cesty po stopách poustevníků se mnohdy proměnily v dobrodružnou výpravu. Popis mnohých eremitáží je nedostatečný a tak se mi několikrát přihodilo, že přes usilovné pátrání jsem poustevnu nenašel. Takto neúspěšný jsem byl při pátrání po poustevně pod Květným vrchem u Nového Berštejna, kde jsem slezl mnohé skály, ale popsanou jeskyni jsem nenalezl. Stejně neúspěšný jsem byl při hledání poustevny pod Čapem na Kokořínsku. I tady jsem prošel mnoho pískovcových útvarů, ale úspěchu jsem nedosáhl. Většina původních pousteven, které stály při kapličkách sice dnes nestojí, ale některé kapličky dosud ano, a to častokrát ulehčuje situaci, takže neúspěch byl několikrát vystřídán úspěšnějším obdobím. Bohužel, mnohé kapličky dnes připomínají spíše zříceniny. Je to smutný obrázek, mnohé, kdysi krásné sakrální stavby, jsou téměř zničené. To je například případ kaple sv. Josefa pod Kamenickým vrchem u Zákup, kaple v Borečku nedaleko Mímoně, torza kaple na Holém vrchu v České Lípě nebo kaple v Cvikově a dalších staveb. Vztah k dědictví minulosti a úcta k posvátným poutním místům vypovídají mnohé o stavu společnosti. Na druhou stranu ku příkladu Siardova kaple v Mnichově u Mariánských Lázní prochází v současné době úpravou, stejně jako poutní areál Skalka u Mníšku pod Brdy. K obnově došlo také v Dobré Vodě u Hartmanic a v jiných lokalitách. Jsem optimista, k rekonstrukci všech kaplí a kostelíků nedojde jistě okamžitě, ale jednou ano.

Pokud jde o jednotlivá místa, informace o nich jsou různé. K některým existuje poměrně dostatečné množství zpráv, k jiným jsem však sehnal jen několik stručných vět.

Pokusil jsem se do svého textu zahrnout co největší počet poustev a poustevníků, kteří v nich přebývali, avšak v žádném případě si nedělám nárok na to, že práce je absolutním soupisem všech poustev. Jsem si téměř jist, že o mnohých místech spojených s poustevníky ještě nevím, avšak jsem rozhodnut pokračovat v práci a s nadšením po dalších poustevnách a poustevnících pátrat.

1 Kořeny poustevnictví, počátek a vývoj¹

1.1 Úvod

Asketický život tedy zřeknutí se manželství, osobního majetku, pohodlí a obyčejných radostí, stažení se ze světa a pobývání v osamění za účelem ukázněného smyslu a osvobození ducha pro rozjímání o zjevené víře, to je poustevnictví, z kterého se později vyvinulo mnišství.

Tento jev však není typický pouze pro křesťanství, ale setkáváme se s ním i v jiných světových náboženstvích. S poustevníky a mnichy se setkáváme také v buddhismu. Určité rysy klášterního života vykazovali také eseje.

Hovoříme-li o počátcích poustevnictví, o jeho kořenech, tážeme-li se po důvodech vzniku tohoto jevu, zároveň se ptáme také po počátcích mnišství, neboť jednoznačně můžeme říci, že poustevnictví předcházelo mnišství a klášternímu životu.

Mnišství je určitou formou poustevnictví, ovšem dovedené k větší dokonalosti a hlubšímu smyslu. Zatímco poustevníci pobývali osamoceni v pustině, dleli v jeskyních a nejrůznějšími způsoby trýznili své tělesné schránky, mniši v kláštorech se později stali nositeli kultury a vzdělanosti, kláštery byly opravdovými duchovními centry. Život v klášteře, třebaže asketický, se více opírá o společenskou přirozenost člověka a zřetelněji dává příležitost k naplnění zásadního křesťanského přikázání „*miluj bližního svého*“². Lásku křesťanova by neměla žít jen sama pro sebe. Život v osamění, bez vztahu k ostatním lidem, má jenom jediný cíl – sloužit pouze dotyčnému jedinci. Takový poustevnický život je tak vlastně v protikladu ke křesťanskému poselství, protože bez vztahu k druhým nelze zcela uplatnit takové ctnosti jako jsou pokora, trpělivost nebo vykonání praktických skutků milosrdenství. Přesto však nelze poustevnictví odmítnout úplně. Člověk uplatňující eremitský způsob života, aby byl sám se Stvořitelem, naplňuje první a nejdůležitější přikázání, lásku k Bohu.³

Samotné slovo monasticismus vychází z řeckého „μόνος“, které znamená osamělý. Mniši (monachové) byli původně, laici, kteří opustili společenství lidí a uchýlili se na

¹ Počátky poustevnictví a mnišství jsou bohatší než zde předkládám, avšak nejsou hlavním tématem této práce. Z tohoto důvodu je moje podání stručné.

² Mt 22,37-40; Mk 12,29-31; L 10,25-28; Lv 19,18 Ř 13,9; Ga 5,14; Jk 2,8

³ viz pozn. 2; Dt 6,4-5;

osamělá místa, kde vedli intenzivní duchovní život. Nejčastějším místem, kam tito lidé odcházeli, byla poušť, obávaná jako panství démonů, aby jejich vládu přemohli ve jménu Krista a usazovali se tady jako poustevníci. K odchodu do pouště nebo na jiné osamělé místo vedla křesťany horlivá starost o spasení, kterého má být dosaženo askezí pod vedením zkušeného mistra, zatímco v občanském životě bylo nutné soustředění rušeno světskými starostmi. V ústraní od světa, povzbuzován příkladem asketů stejného přesvědčení, mohl poustevník přemáhat svou tělesnost i stálý odpor démonů potlačováním těla a kontemplací, která měla vést k zakoušení nebeských skutečností, k vnitřnímu zážitku Boží blízkosti.

Někteří mniši, jak ještě uvidíme, začali později žít v organizovaných soběstačných komunitách a ve čtvrtém století byla nitrijská poušť na západním okraji nilské delty i opuštěné končiny Judeje plné roztroušených osad poustevníků.

Časem se kruh vlastně uzavřel – z různých klášterů odcházeli nespokojení mniši a hledali větší samotu a klid k modlitbám. Později se k nim však začali přidávat jejich bratři, žáci či obdivovatelé a časem vznikaly nové kláštery.⁴

1.2 Příčiny vzniku a vývoj

Poustevnictví se objevilo koncem 3. století v Egyptě a Palestině a důvodů, které mu daly vzniknout se nabízí několik.

Kořeny poustevnictví můžeme hledat přímo v některých biblických oddílech, které byly chápány příliš doslovně. Byl to zejména důraz na křesťanský život jako protiklad k věcem pozemským.

Například Markovo evangelium začíná na poušti, voláním proroka Jana Křtitele. Postava Jana Křtitele patřila mezi poustevníky k nejoblíbenějším světcům, setkání s ním je častým motivem poustevnických legend.⁵ Stejně oblíbeným byl také starozákonní prorok Eliáš.⁶ Ježíše vyvedl Duch svatý ještě před jeho veřejným vystoupením na poušť, kde vykonal čtyřicetidenní půst a zápasil s pokušeními satana. Mohli bychom říci, že život prvních poustevníků byl jakousi existenciální

---

⁴ To je například případ Antonína, Vintíře či Prokopa

⁵ např. setkání prvního poustevníka v Čechách, Ivana, s Janem Křtitelem, který mu daroval kříž jímž měl přemoci demony, kteří jej obtěžovali

interpretací Kristova pokušení na poušti. Svádění bojů s ďáblem či nejrůznějšími démony ve jménu Kristovu a kultivace opuštěných míst patří mezi další ústřední motivy mnohých příběhů o životě poustevníků.⁷

Z Písma bylo vyvozováno nemilovat tento svět a jeho radosti. Například příběh o bohatém muži⁸ (Mt 19,16-22; Mk 10,17-22; L 18,18-27) je varováním před nebezpečím pozemského majetku. Jiné texty zase hovoří o ukřižování sebe sama.⁹

Touha po věrném naplnění biblického učení vedla některé jedince k odchodu do pustiny. K hledání Boha začalo patřit odloučení od světa i zkrocení smyslnosti a lidské ctižádosti. Sebezapření však bylo jen počátkem cesty. Konečným cílem mělo být prostřednictvím modlitby uskutečněné spojení s Bohem.

Novozákonní texty také zdůrazňovaly, že je nutné být neustále připraven na okamžik posledního soudu a na druhý příchod Krista. „*Lhůta je krátká. Proto ti, kdo mají ženy, ať jsou, jako by je neměli, a kdo pláčí, jako by neplakali, a kdo jsou veselí, jako by nebyli, a kdo kupují, jako by nevlastnili, a kdo užívají věci tohoto světa, jako by neužívali; neboť podoba tohoto světa pomíjí*“ (1K 7,29-31)¹⁰

Jedním z vysvětlení by mohla být reakce na pronásledování křesťanů za vlády Deciovy a Diokleciánovy,¹¹ kdy prvními poustevníky byli právě křesťanští uprchlíci, kteří hledali v poušti úkryt.

Určitý vliv také mohla mít řecko-římská filozofie. Stoická a novoplatonská filosofie učila, že člověk má žít bez emocí, které přináší manželství či život ve společnosti. Člověk by se měl vystříhat rozptýlení a žít životem poustevníků. Je třeba však podotknout, že první poustevníci nebyli příliš vzdělaní a tak vliv filosofie nelze přeceňovat.

Gnoze nabyla ve 3. století znovu sil a ovlivnila církev prostřednictvím askeze, tedy potlačováním tělesných žádostí. V chápání gnoze je všechno tělesné špatné a pokleslé, stvořené nižším božstvem. Poustevníci a později mniši tak přijali představu o tom, že pozemské touhy jsou špatné. Pozdější mnišské sliby se týkaly chudoby a celibátu a vlastně tak reprezentují gnostický pohled na život. Pravý poustevník (mnich) měl být chudý, měl se zříci tělesných žádostí, měl se snažit

⁶ srv. např. Sv. Atanáš, Život sv. Antonína Poustevníka, str. 25-26 či pozdější příklad Karmelitánů

⁷ Antonín, Ivan, Prokop,

⁸ to je např. Antonínův případ, jak ještě dále uvidíme

⁹ Ř 6,6; Ga 5,24; Ko 3,5

¹⁰ všechny biblické citace jsou převzaty z ČEP,

dosáhnout duchovního vítězství nad svou fyzickou existencí, měl žít osamělým poustevnickým životem a věnovat mnoho času modlitbám a půstu.

Dalším důležitým prvkem formujícím poustevnictví je touha podat skrze mučednictví důkaz své víry. Problém s mučednictvím vyvstal po ukončení pronásledování církve. Po Konstantinově ediktu z roku 313 se křesťanství stalo státním náboženstvím, dostalo se mu tak výsadního postavení v říši a pronásledování jednotlivých křesťanů ustalo. Místo mučednictví prostřednictvím prolité krve („červené mučednictví“) se mnozí dali na cestu askeze („bílé mučednictví“).¹² Svou naprostou oddanost křesťanství tak bylo možné prokázat přísným odříkáním, sebezapíráním a potlačováním tělesných žádostí. S tím, jak se doba mučedníků stávala historickou vzpomínkou, jejich roli v očích zbožných křesťanů přebrali právě asketové, poustevníci a mniši.

Rovněž nespokojenost mnohých křesťanů se stavem jednotlivých křesťanských sborů mohla být důvodem vedoucím ke vzniku poustevnického a později mnišského života. Po Konstantinově ediktu již nebylo nebezpečné být křesťanem a do církve tak přicházeli mnozí bez skutečného zájmu a odhodlání vést křesťanský život, často bohatí jedinci toužící po kariéře. Na mnoha místech došlo k ochabnutí morální síly a uvolnění mravů. Mnozí tak cítili potřebu odejít a oprostít se od upadající církve a vést osamocený život jen ve společenství s Bohem.

První asketové se začali usazovat v pouštích Egypta, Sýrie a Judeje. Kolébkou poustevnického a později mnišského života v kláštrech byl Egypt. Právě v Egyptě, na okraji Západní pouště, ve venkovských oblastech přiléhajících k Alexandrii a v končinách v údolí Nilu se během čtvrtého století vyvinuly dvě varianty asketického života – eremitský a cenobitský. Obě možnosti se také později staly zdrojem klášterní tradice.

První z variant je poustevnický, neboli eremitský¹³ způsob života izolovaných jednotlivců.

Vznik tohoto způsobu života je spojený s postavou poustevníka Antonína (asi 251 – 356), koptsky hovořícího křesťana z alexandrijského kraje, třebaže zprávy o určitém druhu asketismu některých věřících – život v panenství či celibátu,

---

¹¹ Decius (249-251); Dioklecián (284-305)

¹² James B. North, Dějiny církve od Letnic k dnešku, str. 52

¹³ ἔρημος – pustý, prázdný, opuštěný; ἐρημία – samota, neobydlený kraj; odtud eremitáž

dobrovolná chudoba, posty a modlitby uprostřed běžných společenství – domácí asketismus¹⁴ jsou známé již z dřívější doby.¹⁵

Klasickým pramenem informací o životě poustevníka Antonína je spis, jehož autorství je připisováno alexandrijskému biskupovi Athanasiovi (konec 3.stol – 373) - Život a činy našeho svatého otce Antonína.¹⁶ Tento Athanasiův spis napomohl šíření ideálů mnišského života, zejména na Západě. Hrál také důležitou roli např. v obrácení Augustina.

Podle Athanasiova díla se Antonín narodil v bohaté a urozené rodině ve středním Egyptě. Po smrti svých rodičů, zůstal, tehdy asi dvacetiletý, sám se svou mladší sestrou. Po půl roce od smrti svých rodičů šel Antonín do chrámu a ve své mysli přemítal jak apoštolové opustili všechno a šli za Spasitelem (Mt 4,20; 19,27), přemýšlel také o těch, kteří podle Skutků apoštolů prodali svůj majetek a výtěžek složili k nohám apoštolů (Sk 4,34 - 37). Uvažoval také o velikosti nebeské naděje, která je zdrojem takového života (Kol 1,5; Ef 1,18). V kostele se právě ten den četlo evangelium o tom, jak Pán říká boháči: „*Chceš-li být dokonalý, jdi, prodej, co ti patří, rozdej chudým, a budeš mít poklad v nebi; pak přijď a následuj mne.*“¹⁷ Antonína tento výrok zaujal, jako by byl čten právě kvůli němu. Vyšel z chrámu a majetek, který zdědil po předcích, rozdal sousedům z vesnice. Prodal i své nemovitosti a mnoho peněz, které získal, rozdal chudým. Jen něco málo nechal pro svou sestru. Když opět vstoupil do kostela, uslyšel v evangeliu: „*Nedělejte si tedy starost o zítřek.*“¹⁸

Antonín neváhal a věnoval i to málo, co mu zbylo, ještě větším chudákům. Svou sestru svěřil na vychování známým pannám do partheonu. Sám pak žil nedaleko svého domu a cvičil se v askezi u jednoho ctihodného starce, ale nechal se inspirovat životy i jiných asketů, žijících v okolí. Athanasios v dalších kapitolách líčí, jak Antonín čelil d'ábovým pokušením. Démonům a způsobu jak jim čelit, je ostatně věnována značná část spisu. Antonín však všem svodům odolal a dál se s ještě větší horlivostí věnoval askezi. Bděl tolik, že často celou noc nespal, jedl jen jednou za den po západu slunce, někdy jedl až za dva nebo i čtyři dny. Jedl jen chléb a sůl, pil

¹⁴ Tony Lane, Dějiny křesťanského myšlení, str. 34

¹⁵ viz Sv. Atanáš, Život sv. Antonína Poustevníka, str. 20-21; Molnár, Dvanáct století církevních dějin, str. 165

¹⁶ Βίος και πολιτεία του οσίου πατρος ημων ΑΥΤΩΝΙΟΥ; česky: Athanasios, Život sv. Antonína Poustevníka, 1996

¹⁷ Mt 19,21

¹⁸ Mt 6,34

pouze vodu. Nejčastěji lehával na holé zemi. Po nějakém čase se Antonín rozhodl pro ještě větší tělesné utrpení a tak odešel do hrobek vzdálených daleko od vesnice. Právě zde svedl další těžké boje s ďáblem, ale ve všech zkouškách obstál a dostalo se mu Boží milosti. Antonín si brzy získal velkou vážnost a mnoho následovníků, kteří se kolem něj shromažďovali a chtěli napodobit jeho životní styl a zbožnost. Ve skutečnosti jej však v jeho osamění rušili. Asi ve třiceti pěti letech, tedy přibližně v roce 285, odešel do samoty pouště a usadil se v opuštěné pevnosti, kde žil v naprostém odloučení dvacet let. Stal se tak anachoretou.¹⁹ Ve své osamělosti se Antonín často ocitl v situacích, které považoval za klání s ďáblem. Obchodníci a další lidé, kteří se ubírali po stezkách vedoucích okrajem pouště, často slyšeli skřeky a výkřiky tohoto zápasu. Po této době vyšel jako charismatický vůdce a učitel mnohých, kteří toužili a chtěli napodobit jeho asketický život: „*přesvědčil tak mnohé, aby na sebe vzali poustevnický život. Tak se stalo, že v horách vznikly kláštery a poušť byla osídlena mnichy, kteří opustili, co bylo jejich, a zapsali se k životu v nebeské obci.*“²⁰

Na sklonku svého života odešel Antonín před sílícím tlakem svých obdivovatelů hlouběji do pouště, do odlehle oázy nedaleko Rudého moře a bydlel uvnitř hory, kde vedl ještě intenzivnější asketický život. Zemřel v roce 365, údajně ve 105 letech.

Právě za Antonínova působení začala vznikat první éra egyptského monasticismu. Po jeho smrti byli nitrijské hory na západ od delty Nilu i v centrální poušti Scetis, přes šedesát kilometrů na jih, plné poustevnických sídlišť. V Nitrii vznikla osada pod vedením askety Amuna, ve Scetis pod autoritou Makaria Velikého. Stejná osídlení začala v té době vznikat také v Sýrii a Palestině. Kolonii eremitů u Gázy soustředil Hilarion (+371). Takovéto poustevnické společenství, tzv. laura²¹, se skládalo z několika jednotlivých poustevn – chatrčí nebo jeskyní stojících podél ulice a vedl je jeden opat²². Ve středu osady stál komplex budov, pekárna, ubytovna pro hosty a kostel, kde se poustevníci v sobotu a v neděli shromažďovali ke společným modlitbám. Kromě přinášených darů se živili také pletením rohoží, hrnčičstvím, košíkářstvím a zemědělstvím. Hospodaření bylo společné. Tito lidé byli v podstatě osamělí, nicméně jejich osamělost byla společná. Nežili pospolu, každý zůstával ve

¹⁹ ἀναχωρεῖν – odejít, vzdálit se, vrátit se, uniknout

²⁰ Sv. Atanáš, Život sv. Antonína Poustevníka, str. 31

²¹ řecký výraz pro ulici, stezku

své chatrči sám. Protože byli stále sami, byli mnichy.²³ Byl to vlastně jakýsi první stupeň klášterního života. Mniši nežili pod žádnou řeholí, jen pod opatovou autoritou.

Brzy však bylo zřejmé, že přísnému asketickému způsobu života se není schopen přizpůsobit úplně každý. Pachomios (290 – 346) se kolem roku 317 stal poustevníkem, avšak už v roce 320 založil v Horním Egyptě u řeky Nilu první klášter. Důraz položil na skutečný společný život skupiny, řecky koinos bios – pospolitý život, odtud koinobité/cenobité. Pachomios se postaral o pravidla, která dávala životu ve společenství řád – Pachomiovy Regule. Mniši skládali slib, jehož součástí byla chudoba a celibát a také poslušnost vůči opatovi. Pachomios dále ustanovil, že součástí pracovního dne mnicha bude i manuální práce. To dalo klášterům soběstačnost. Když Pachomios umíral, pod jeho vedení spadalo jedenáct klášterů, včetně dvou ženských. Pachomiovský klášter byl určen pro velkou obec, čítající několik stovek řeholníků či řeholnic. Uvnitř areálu obehnaného zdí se nacházel kostel, společný refektář, nemocnice a budova pro návštěvníky.

Jednou z důležitých náplní mnišského života byla snaha potlačit tělesné žádosti. Mnozí však při svém snažení zacházeli příliš daleko a často docházelo až k výstřednostem.²⁴ Někteří mniši tak jedli jen jednou týdně, jiní zase trénovali spánek ve stoje uprostřed místnosti. Další stáli celou noc po krk ve vodě. Mnozí se navzájem předháněli a soupeřili v askezi jako v nějaké sportovní disciplíně.²⁵ Byli i takoví jedinci, kteří se zavírali do klecí tak malých, že v nich nemohli sedět, ležet ani stát. Jeden asketa žil v takové kleci celých šedesát let, byl tak zkroucený, že si ho jeden rolník na poli spletl s vlkem a zastřelil ho. Jiný se zase vzdal svého postavení u egyptského dvora a všech jemných oděvů a parfémů a usadil se jako poustevník u Nilu, kde pletl košíky z rákosu. Vodu v níž namáčel rákos, měnil jen jednou do roka a její odporný zápach byl pokáním za léta, kdy dýchal sladkou vůni dvora. V Sýrii vznikla skupina tzv. messaliánů, kteří se zříkali zabezpečení životních potřeb vlastní prací ve zbožném očekávání, že Bůh pohne spolukřesťany k almužnám. V jejich směru pak pokračovali akoiméti, kteří mezi sebou zavedli stálý společný

²² ze semitského výrazu pro otce

²³ viz výše

²⁴ K tomuto tématu - James B. North, Dějiny církve od Letnic k dnešku, str. 54; Jean Decarreaux, Monks and Civilization : From the barbarian invasion to the reign of charlemage

²⁵ Palladios v díle Historia Lausiaca přináší historku o Makariovi z Alexandrie (+393), který se rozhodl překonat v askezi proslulé poustevníky z Nitrie. V přestrojení stoupil do kláštera v Tabennisi.

zpěv, ve kterém se po skupinách střídali. Pozdějším příkladem extremismu je Simeon zvaný Stylites²⁶ (390 – 459), který pocházel ze Sisanu v Sýrii. Asketismu se začal věnovat ve dvaceti třech letech jako anachoreta v jeskyni, kde žil čtyřicet dní s pravou nohou připoutanou řetězem k velkému kameni. Noha byla na kotníku chráněna kouskem kůže. Po čtyřiceti dnech byl Simeon zbaven řetězu. Pod kůží, která jej chránila, našli jeho obdivovatelé dvacet tlustých štěnic, které Simeon nechtěl rušit. Považoval je totiž za součást svého pokání. Jindy se zase nechával po nějaký čas každé ráno pohrbívat po bradu do jámy a večer vykopávat. Nejvíce se však Simeon proslavil tím, že si ve svých třiceti třech letech postavil asi dvoumetrový sloup a na něm prožil zbytek svého života vydán na pospas vší nepohodě. Postupně svůj sloup zvedl až na osmnáct metrů. Byl považován za svatého muže a kolem sloupu se shromažďovali mnozí následovníci a obdivovatelé, včetně králů a císařů, kteří si k němu přicházeli pro požehnání a pro radu. Nemyl se a jeho stoupenci dokonce opatrovali červy, co odpadávali z jeho těla. Pořád se zraňoval, otvíral staré rány a působil si nové. Nechal hmyz, aby se na něm přižívoval. Když z něj jednou spadla štěnice, sebral ji, přiložil na otevřenou ránu a řekl: „*Jez, co ti Bůh dává.*“ Jedním z jeho náboženských cviků bylo dotýkat se čelem svých noh. Jeden z jeho obdivovatelů údajně napočítal 1244 cviků po sobě, než se v počítání ztratil.

Záhy se našlo dost následovníků Simeonova podivínství, kterým se tak říká stylité. Sloupy stylitů se nacházely v Sýrii, Palestině, Egyptě, Levantě a jinde. Ke stylitům, chráněným na sloupech mříží nebo celou, po žebříku vystupovali lidé tázající se o radu, někdy to byli i osoby církevní, vysoce postavené. Kolem sloupů vznikaly někde i kláštery a budovy pro žáky.

Jednou z nejvýznamnějších osobností ve vývoji východního mnišství byl Basileios Veliký (330 – 379), biskup v Kaisareji. V roce 358 založil klášter v Pontu. Regule, které sepsal, se staly základem dalšího mnišství na Východě a později i v Rusku.²⁷

---

kde mnichy udivoval svými výkony. Byl však odhalen Pachomiem a ve vší slušnosti vykázán. Viz Hugh Lawrence, *Dějiny středověkého mnišství*, str. 11

²⁶ Řecký výraz pro sloup

²⁷ tzv. Dlouhá a Krátká řehole jsou ve skutečnosti spíše řadou nesouvisejících přikázání a rozhovorů, které jsou koncipovány ve formě otázek a odpovědí

Basileios, nespokojený s výstřednostmi mezi poustevníky, proto chtěl poustevnictví změnit tak, aby se soutěžení v asketismu změnilo v nadšení pro společný život v klášteře.

Stanovil si za cíl zrušit anachorety a přivést je do klášterů, kláštery přenést z pouště do měst a omezit vyhledávání tělesného utrpení. Dále zredukoval čas věnovaný modlitbám a povzbuzoval ke studiu, omezil počet mnichů v kláštorech (na 30 – 40 mnichů), v kláštorech mniši manuálně pracovali a byli zapojeni do činnosti v sociální oblasti. Basileios je tak právem požadován za zakladatele východního mnišství.

Na západ se povědomí o poustevnickém a klášterním hnutí šířilo různými cestami. Zájem o něj probudilo zejména literatura o poustevnících a mniších a skutečnost, že na Západ přišli jak biskup Athanasius, údajný autor spisku o Antonínovi, tak také asketové jako Jan Cassianus. Asketové se také seskupovali kolem významných osobností, Rufina a Jeronýma (kolem 340 – 420), později také kolem Augustína. Samotný Jeroným vykonal mnoho pro propagaci poustevnického ideálu. Stejně jako Rufinus, také Jeroným pocítil touhu odejít na poušť. K tomuto kroku se odhodlal v roce 374 a v Sýrii se pokusil vést poustevnický život. Jeho jeskyně v chalkidské pustině však připomínala spíše dobře vybavenou pracovnu s knihovnou než opravdovou poustevnu. Jeho pokus vést život eremity trval pouhé dva roky. V podobné činnosti pak pokračoval v Římě, kde vedl skupinu zbožných a bohatých žen. V roce 385 vyrazil spolu s Paulou, jednou z členek zbožné společnosti, do Palestiny, kde putovali po svatých místech a poustevnách. Nakonec se usadili v Betlémě, kde založili několik ženských klášterů a jeden pro muže, kde Jeroným strávil zbytek života a sepsal své mimořádné dílo – nový překlad Starého zákona do latiny. Pokud jde o poustevníky, je autorem spisků o sv. Pavlovi, kterého považoval za Antonínova předchůdce, o mnichu Malchusovi a o životě sv. Hilariona.²⁸

Třebaže Basileios dával přednost cenobitskému způsobu života, v Byzantské říši si poustevnická tradice zachovala nadále výlučné postavení a byla rovnocenná organizovanému cenobitismu. Stálost ideálu pouštních otců dosvědčuje řada ortodoxních asketických teologů počínaje svatým Maximem Vyznavačem ze 7. století a konče svatým Řehořem Palamou ze století 14. Významná centra

---

²⁸ Vita S. Pauli primi eremita; Vita S. Hilarionis; Vita Malchi monachi; česky: Jeroným, Legenda o poustevnících, 2002

2
pravoslavného mnišství, jako poloostrov Athos nebo Meteory v Thesálii, byly osídleny poustevníky přebývajícími v jeskyních i cenobity žijícími v kláštorech.

Jak již bylo poznamenáno, poustevnický život pronikl na Západ ve čtvrtém století a to nejprve do Itálie, pak i dále na pevninu a také na britské ostrovy. Tam se rozšířil obzvláště v Irsku a Skotsku, odtud pak poustevníci putovali zpět na evropský kontinent. Poustevnické hnutí nepozbylo na síle ani ve vrcholném a pozdním středověku, kdy bylo inspirací pro vznik mnohých nových řádů. Mnozí eremité však zůstávali nadále samostatnými, bez příslušnosti k jakémukoliv řádu. Svě poustevnické kořeny tak mají např. benediktini, augustiniáni - poustevníci, kartuziáni, karmelitáni, františkáni, pauláni, pavlíni a další.

V mnoha evropských zemích, kde se v 16. století rozšířil protestantismus, poustevnictví zaniklo. Avšak ani Luther poustevníky v zásadě neodsuzoval. Mnišství věnoval Luther práci *De votis monasticis*, ve které kritizuje mnichy své doby, ale pojetí Antonínova mnišství, tedy poustevnictví, uznává. V roce 1544 Luther vydal latinskou edici životopisů starých mnichů – *Vitae Patrum*, ve kterém kladně hovoří o Jeronýmovi a jeho pojednáních o Antonínovi, Makariovi a dalších.

Poustevnictví přetrvalo nadále v katolických zemích, kde se po tridentském koncilu snažili jednotliví biskupové poustevníky dostat pod svoji kontrolu. Na synodách vydávají nařízení pro eremity ve svých diecézích a určují pravidla pro přijímání nových kandidátů apod. Od konce 16. století vznikají poustevnické kongregace, v německých zemích jsou takovéto kongregace zakládány z iniciativy biskupů na přelomu 17. a 18. století. Doba osvícenství a později napoleonských válek však přinesly téměř úplný konec poustevnictví v Evropě. K určitým pokusům o obnovu eremitského způsobu života sice došlo v 19. i 20. století, avšak svého bývalého významu již poustevnictví nikdy nedosáhlo.

2 Poustevnictví v českých zemích

2.1 Úvod

Ani českým zemím se poustevnictví nevyhnulo. Nikdy však nedosáhlo takových extrémních podob, jako mělo ve svých počátcích například v Egyptě či Sýrii. Asketismus se projevoval osamělým životem, půstem, usilovným a častým modlením a záměrným nepohodlím. Tak jako jinde, i čeští poustevníci byli opředeni mnoha legendami. To se týká tří velkých poustevníků, Ivana, Vintíře a Prokopa. Ačkoliv žádný z pozdějších poustevníků nedosáhl nikdy takové proslulosti jako tito tři zmínění eremité, mnozí z nich vstoupili do místních pověstí, ve kterých se podobně jako legendami opředení poustevníci z dávnověku utkávali v Kristově jménu s různými démony a měli léčitelské schopnosti.²⁹

Počátky eremitství v českých zemích jsou nejspíše spjaty s působením iroskotských mnichů.³⁰ Tradičně je za prvního poustevníka považován poněkud záhadný Ivan. Právě 10. století, ve kterém Ivan údajně žil, a 11. století jsou dobou působení tří velkých poustevníků, tedy Ivana, Vintíře a Prokopa. O poustevnících před Ivanem nejsou žádné zprávy, i když bez zajímavosti není například zmínka v Kosmově kronice v souvislosti s moravským knížetem Svatoplukem³¹ (vládl v letech 870 – 894), která by mohla naznačovat přítomnost jiných poustevníků v 9. století:

„Téhož roku (rok 894) Svatopluk, král moravský – jak se všeobecně vypravuje – zmizel uprostřed svého vojska a nikde se již neobjevil. Pravda však je, že přišel sám k sobě uznal, že nespravedlivě a jaksi zapomněv dobrodiní pozdvihl zbraně proti svému pánu, císaři Arnulfovi, jehož synu byl kmotrem a jenž mu podrobil nejen Čechy, ale i jiné země odtud až k Odře a odtamtud do Uher a k řece Hronu. Želeje toho, za temna půlnočního vsedl, nikým nepozorován, na koně, projel svým táborem a uchýlil se na jedno místo na stráni hory Zobor, kde kdysi s jeho podporou a pomocí vystavěli tři poustevníci ve velikém a nepřístupném lese kostel. Když tam dojel, na skrytém místě v tomto lese zabil koně a svůj meč zahrabal do země. Na úsvitě přišel k poustevníkům, aniž poznali, kdo jest; i byl po mnišsku oholen a oblečen v roucho

²⁹ pověsti o těchto poustevnících zpracoval V. V. Tomek, *Ze života Českých poustevníků*; týž, *Šumavské pověsti*

³⁰ Pavel Zahradník, *Poustevníci na Křemešnicku*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska, 6/1995, str. 3

³¹ K tomuto tématu viz Lubomír E. Havlík, *Svatopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů*

*poustevnické. A pokud žil, zůstal od nikoho nepoznán, teprve když již poznal, že se blíží smrt, zjevil mnichům, kdo jest, a potom hned umřel.*³²

Stručně se můžeme zmínit také o Pěti bratřích. Třebaže to nebyli původem čeští poustevníci, jejich kult se u nás velmi rozšířil. Zmínku o nich přináší mimo jiné také Kosmova kronika která jejich smrt datuje do roku 1004.³³

„Za času císaře Jindřicha..... žilo v Polsku patero mnichů poustevníků, 'pravých Izraelitů': Benedikt, Matouš, Jan, Izák, Kristin a šestý Barnabáš..... Pívali čistou vodu, a to jen s měrou; masité jídlo jim bylo ohavností a pohlédnutí na ženu prokletím. Jejich oděv byl drsný a hrubý, utkaný z koňských žíní. Na lůžku byl kámen za podušku a rohož, a to velmi stará a pro každého jediná za pokrývku. Pokoje nepřáli sobě a bdívali po celé noci, lkajíce nad zlým skutkem a hříchem lidu i vlastním.“

Poustevníci obdrželi jako dar od knížete Měška měšec naplněný penězi, ale poněvadž se majetku báli, poslali Barnabáše, aby měšec vrátil knížeti zpět. Mezitím však bylo ostatních pět bratrů poustevníků zabito lupiči, kteří jim chtěli peníze ukrást. Ostatky Pěti bratří byly přeneseny z Hnězdna do Prahy spolu s ostatky sv. Vojtěcha Břetislavem I. v roce 1039.

V následujících staletích u nás působili jednak jednotliví nezávislí eremité a rovněž i řády, které původně vznikly z eremitského hnutí, avšak postupně se od poustevnictví vzdalovaly. Během období husitských válek a následujících dvě stě let poustevnický život příliš nekvetl, ale nikdy nezanikl. Poustevnictví se začalo znovu rozvíjet v době po bitvě na Bílé hoře a následné rekatolizaci. V této době byli poustevníci více méně členy třetích řádů, zejména terciáři františkánskými, ojediněle se setkáme s terciáři karmelitánskými, servitskými a jiných řádů. Největšího rozkvětu dosáhlo poustevnictví v 17. a 18. století, třebaže to pro poustevníky bylo vlastně století poslední. Jedná se o poustevnickou kongregaci ivanitů, kteří však, stejně jako mnohé jiné řády, byli zrušeni v průběhu vlády Josefa II.

O všech těchto etapách budu stručně hovořit v následujících oddílech. Třetí kapitola začíná velice stručným pojednáním o sv. Ivanovi. Podotýkám, že postavou sv. Ivana

³² citace je převzata z: Kosmova kronika česká, překlad Karel Hrdina a Marie Bláhová, Praha 2005; V poněkud pozměněné podobě přináší zprávu o Svatoplukovi také Hájek ve své kronice

³³ Rovněž Dalimil a Hájek o nich pojednávají

a sv. Prokopa se zabývám jen okrajově. Oba tito poustevníci jsou dobře známí a literatura o nich velmi bohatá. Důkladnější zpracování obou těchto významných postav by stačilo na několik diplomových prací. Obsáhleji jsem pojednal o poustevníku Vintířovi, o němž se domnívám, že není příliš známou postavou českých dějin a navíc o něm do dnešní doby, kromě několika studií v různých sbornících a zmínek v knihách o umění v břevnovském či jiném klášteře, nevyšla žádná kniha, tak jako je tomu v případě Ivana a Prokopa. Po kratičkém povídání o Prokopovi se posuneme do období raného středověku, husitských nepokojů, přes temné období třicetileté války až k založení kongregace ivanitů a dobu po jejich úředním zákazu.

2.2 Poustevník Ivan

2.2.1 Úvod

Literatura zabývající se Ivanem možná není tak rozsáhlá jako materiály k sv. Prokopovi, přesto je tato oblast dobře zpracovaná. Vynikající studii o Ivanovi sepsal Jiří Ševčík, jeho kniha *Album Svatoivanské* vyšla v roce 2002. Tato práce je úplným zpracováním všech dostupných podkladů týkajících se prvního českého poustevníka. V knize jsou také sebrány svatoivanské legendy, básně, modlitby a písně. Podán je také vývoj úcty k Ivanovi. Kniha je doplněna fotografiemi, obrázky a ukázkami starých kreseb a rytin a také přehledem lokalit spojených se svatoivanským kultem. Zmapováno je také důkladně místo, ke kterému Ivan náleží bezesporu nejvíce, Svatý Jan pod Skalou.

2.2.2 Legendy o sv. Ivanovi

Za nejstarší zprávu o Ivanovi je považována legenda Staroslověnská, nebo též Církevně – slovanská, která je co do obsahu velice strohá. Dochovala se jen ve čtyřech rukopisech ze 17. století. Za historicky nejzávažnější lze uznat tzv. Rukopis uvarovský a rukopis Rumjancevského muzea v Moskvě. Posledně jmenovaný

rukopis vznikl na Malé Rusi v 16. či 17. století. V moskevském muzeu opis legendy objevil a posléze vydal Alexandr Christoforovič Vostokov. Jde o opis jedné z nejstarších památek našeho písemnictví.

Z této legendy se dozvíme, jak kníže Bořivoj na lovu postřelil laň, kterou Bořivoj pronásledoval. Laň zasažená šípem zemřela a vydala ze sebe mléko, kterého se dosyta napili její pronásledovatelé. Pak došlo k setkání knížete s Ivanem.³⁴ Poustevník vyčetl Bořivojovi zabití laně. O sobě pak prozradil, že se jmenuje Ivan, je Chorvat³⁵ a v poustevně že žije po 42 let. Před svou smrtí Ivan vyznal, že je synem chorvatského krále.

Další významnou legendou je legenda tzv. Kapitulní, podle místa svého uložení, ve Svatovítské kapitulní knihovně. Kapitulní rukopis pochází nejspíše z husitských dob, avšak je pravděpodobně opisem rukopisu minimálně o stolet staršího.

Podle legendy pocházel Ivan z Uher a byl příbuzným se sv. Štěpánem, uherským králem.³⁶

Kapitulní legendu lze rozdělit na tři části. První část popisuje příchod Ivana, zjevení sv. Jana Křtitele, který mu dal kříž k vyhánění d'áblů z jeskyně. Druhá část se shoduje s ostatními legendami, kníže Bořivoj je na lovu, postřelí laň, která zraněná prchá k poustevníkovi. Laň v této legendě nezmře, ale je uzdravena Ivanem. Následuje rozhovor mezi oběma muži a Bořivojovo pozvání na Tetín. Do třetí části je zařazeno vyprávění o pastevcích a zázračné proměně vypůjčeného koně. V závěru legendy se dovídáme jméno Ivanova otce – Gestimulus. Zpráva je pak zakončena líčením Ivanova úmrtí a kratičkou informací o založení kláštera v dnešním Svatém Janu pod Skalou.

Další ze zpráv o poustevníkovi Ivanovi přináší Václav Hájek z Libočan ve svém díle Kronika česká z roku 1541. Ten události zasazuje do roku 909. Hájkovu kroniku samozřejmě nelze považovat za spolehlivý zdroj informací, na druhou stranu, většina příběhů má reálný podklad a je potvrzena řadou jiných pramenů. Kromě jiných zdrojů čerpal Hájek z obou předchozích legend, a tak nepřináší kromě jména Ivanovi matky, Elzabety, v zásadě nové informace. Pro úvodní část svého vyprávění použil Hájek staroslověnskou legendu, kterou občas i cituje. Pro další část použil

³⁴ Legenda je velmi podobná vyprávěním o francouzském poustevníkovi sv. Jiljí

³⁵ mohlo by jít o označení nejzápadnějšího ukrajinského kmene, sousedícího s naším státem; viz Ševčík, Album Svatoivanské, str. 39

nejspíše původní, dnes neznámou latinsky psanou legendu pozdějšího data. Ivan je veden andělem a vyhání demony ze své jeskyně. Druhá část Hájkovy legendy je formulovaná jako Ivanovo vyprávění kaplanovi, Pavlu Kaichovi, o svém osudu. Druhý pramen, latinská legenda, je společným zdrojem, ze kterého vychází i Kapitulní legenda.

K postavě poustevníka Ivana se pochopitelně váže řada drobných lidových pověstí, zejména v okolí Svatého Jana, které však zaznamenávají jen drobné epizody z Ivanova života.

2.2.3 Stručné pojednání o poustevníkovi Ivanovi

Podle tří hlavních legend lze alespoň zčásti Ivana blíže představit. Legendy se v podstatě shodují, že Ivan byl z královského rodu, ale protože netoužil po světských radostech, uchýlil se do ústraní a časem došel až do české země, kde se usadil v jeskyni v dnešním Svatém Janu pod Skalou. Protože byl Ivan obtěžován demony, rozhodl se svou poustevnu opustit. Avšak byl zadržen Janem Křtitelem, který mu daroval kříž, s jehož pomocí Ivan ďábly vyhnal. Legendy jsou rovněž shodné při vyprávění o setkání Ivana s knížetem Bořivojem, Kapitulní a Hájkova verze pak přidávají setkání Ivana s kněžnou Ludmilou. Staroslověnská a Hájkova legenda pak zpravují o tom, že Ivan v Čechách poustevničil 42 let.

Po Ivanově smrti byl ve Svatém Janu postaven benediktinský klášter.

Ivanova existence není historicky dostatečně přesvědčivě doložená, o Ivanovi pochyboval již vydavatel Kapitulní legendy, Gelasius Dobner (1719 – 1790), který se ve svém díle *Monumenta historica Bohemia II.* z roku 1778 podivuje, že před 15. stoletím není Ivan nikde zmiňován.

V nedávné době proběhlo několik pokusů dokázat Ivanovu skutečnou existenci. V roce 1934 vydal Josef Vašica knihu *„České literární baroko“*, kde se snaží objasnit Ivanův původ na základě písemných zpráv. Vašica vychází z Hájkovy informace o rodičích poustevníka Ivana, Gestimula a Elzabety.

---

³⁶ Nápadná podobnost s postavou poustevníka Vintíře. Tímto se podrobně zabývá Ševčík ve své práci

Mezi 19. srpnem 1991 a 7. říjnem 1992 provedl MUDr. Emanuel Vlček průzkum Ivanových ostatků, které byly kvůli tomu vyzvednuty ze sarkofágu v kostele sv. Jana Křtitele ve Svatém Janu pod Skalou. Své závěry shrnul Vlček v knize „*Osudy českých patronů*“. Jako nejpravděpodobnější Ivanovy ostatky se jevily zbytky kostí v rakvičce. Podle výzkumu patřily muži ve stáří přibližně 52 let, robustní postavy. Robustní postava by odpovídala Hájkově popisu³⁷, navíc bylo zjištěno, že muž trpěl dnou v důsledku dlouhodobého pobývání ve vlhkém a studeném prostředí. Ani tato skutečnost však jednoznačně existenci poustevníka Ivana neprokázala.

Ivan, přestože je nazýván světcem, nikdy nebyl kanonizován, třebaže v průběhu staletí bylo v této záležitosti vyvíjeno úsilí. Lidmi je však bez ohledu na tuto skutečnost jako svatý vnímán a také mu byla prokazována náležitá úcta. Z dnešního hlediska je Ivan pro římskokatolickou církev světcem neoficiálním, není ani zahrnut v seznamu oficiálně uctívaných národních světců.

Největší slávy se svatoivanský kult dočkal na přelomu 16. a 17. století, jeho pozdějšími propagátorem byl Jiří Bartold z Braitenberka, který přeložil ivanskou legendu a napsal o Ivanovi báseň, která vyšla v roce 1602. Dalšími propagátory pak byl opat Svatojánského kláštera, Matyáš Ferdinand Zoubek z Bilenberka (1618 – 1675), později další opat, Eugen Prudík, který v roce 1755 napsal obsáhlé dílo o sv. Ivanovi, „*Florilegium Ivaneum*“. Více než šestiset stránkový rukopis odkazuje na několik desítek literárních pramenů. V neposlední řadě je třeba zmínit, že jméno poustevníka Ivana nesla první česká poustevnická kongregace – ivanité, o které bude samozřejmě pojednáno později.

Na závěr ještě krátce popíši nejdůležitější místo spjaté s prvním poustevníkem, Svatý Jan pod Skalou. Do Ivanovy jeskyně se vchází přímo z kostela sv. Jana Křtitele, který na ni navazuje. Tato travertinová jeskyně byla v 16. století upravena zdejšími benediktiny, kteří zde vytesali skalní kostel Panny Marie a do stěn jeskyně vyhloubili hrobky, do kterých byli mniši po staletí pochováni. V jeskyni se nacházejí zajímavé objekty spojované s Ivanovým pobýváním – kámen s vytlačenými stopami, na němž se Ivan údajně modlil; lůžko sv. Ivana, které leží při vchodu do jeskyně. Jde

---

³⁷ „*Toť muž jeden dosti veliké a velmi hrozné postavy...*“

o plochý kámen tvarem připomínající lože; kámen, na němž byly prý viditelné stopy Ivanovy krve. Na tento kámen zasedl zraněný Ivan, poté co byl týrán pohanskými pastevcí u vesnice Hodyně; prohlubeň ve skále, kde si světec opíral hlavu; díra ve stropě jeskyně, kterou prý prorazil démon prchající před Ivanovým hněvem; hrob sv. Ivana, místo nalezení Ivanových ostatků. Symbolicky je zde umístěna socha ležícího Ivana.; Ivanova studánka, pramen čisté vody vyvěrající jakoby z jeskyně. Ze vnitř je vidět zamřížovaným okénkem.

V kostele sv. Jana Křtitele je umístěn barokní náhrobek sv. Ivana. Uprostřed je vystavená postříbřená rakvička se světcovými ostatky. Na náhrobku stojí soška poustevníka – ivanity v řádovém hábitu.

Míst spojených s poustevníkem Ivanem je mnoho, stejně jako nejrůznějších obrázků, soch a rytin. Toto vše svědčí o velké oblibě sv. Ivana, navzdory tomu, že není světcem oficiálním.

2.3 Vintíř, poustevník – diplomat

2.3.1 Životopis poustevníka Vintíře³⁸

2.3.1.1 Před vstupem do kláštera

Přesný rok narození tohoto dnes téměř zapomenutého světce³⁹ není znám, podle pramenů však zemřel 9. října 1045 ve věku více než 90 let. Vintířovo narození lze tedy přibližně určit na rok 955.

Vintíř pravděpodobně pocházel z rodu durynských hrabat z Käferburgu-Schwarzburgu, který byl spřízněn s císařem Jindřichem II., císařovnou Kunhutou a uherským králem Štěpánem I.⁴⁰ přes jeho manželku Giselu, sestru Jindřicha II.

---

³⁸ K tématu poustevníka Vintíře čerpám zejména z práce Jana Royta, *Poustevník Vintíř*, ze sborníku *Milénium břevnovského kláštera*, 1993 (dále jen Royt). Z této práce také přebírám většinu odkazů a citátů ze středověkých legend. Jiným zdrojem je Novotný, *České dějiny I, II*; dalším důležitým dílem o které se opírám je kniha M. Vilímkové a P. Prisse, *Ve znamení břevna a růží*, 1989 (dále jen Vilímková). Neméně důležitou prací je *Bohemia Sancta J. Kadlece*, 1990 (dále jen Kadlec)

³⁹ Vintíř ovšem nikdy nebyl oficiálně blahoslaven, avšak jak popíši dále, jeho kult byl velmi rozšířen a proto byl za světce považován.

⁴⁰ srv. László Kontler, *Dějiny Maďarska*, str. 432, 458

Vintřr měl velký pozemkový majetek a zastával vysoké úřady. Po předčasné smrti svého bratra Sizza se ujal vlády nad svým rodem.

Co se týče Vintřrova vzdělání, podle Wolfherova svědectví⁴¹ neuměl číst ani psát, byl „*illiteratus*“, to ovšem v té době nebylo nijak výjimečné. Znal však slovanský jazyk, údajně proto, aby dobře rozuměl svým slovanským poddaným, kteří v té době hojně osidlovali Vintřrovu vlast. Svou znalost slovanského jazyka pak využil při diplomatických posláních.

Vintřr byl známý jako důvěrník a rádce císařů, sloužil jako poradce Konráda II., později Jindřicha II., jednal rovněž s Jindřichem III. Úzké přátelství jej údajně pojilo i s českými knížaty, Oldřichem a jeho synem Břetislavem. Podle Vita S. Guntheri byl Vintřr dokonce Břetislavovým kmotrem a vychovatelem⁴².

Vintřr, ještě jako světský velmož, se zdržoval na řezenském dvoře.

Budoucí český kníže Oldřich byl do Řezna poslán svým otcem Boleslavem II., aby se naučil státnickému umění. Do Řezna se Oldřich znovu vrátil v roce 999 a ještě v roce 1003, kdy prchl před bratrem Boleslavem III., který usiloval o jeho život. V této době zasáhl do českých poměrů polský panovník Boleslav Chrabrý, který využil povstání šlechticů proti krutému Boleslavu III., do Čech vytáhl a připojil ke svému panství. Císař Jindřich II. proti Boleslavu Chrabrému vojensky zakročil na sklonku léta 1004 a spolu s ním do Čech přitáhl nejen Oldřich s bratrem Jaromírem, ale také Vintřr. Boleslav byl nucen ustoupit a na jeho místo zasedli Oldřich a Jaromír.

2.3.1.2 „*Guntharius monachus factus est*“⁴³; léta 1005 - 1039

V této době probíhala tzv. Clunyjská reforma, vyšlá z burgundského kláštera v Cluny. Reforma kladla důraz na vzdělanost kněží a mnichů a také na rovnoprávné postavení církve k světské moci.

⁴¹ Wolfhere z Hildesheimu, Vita S. Godehardi Episcopi posterior; viz Royt str. 259-260;

⁴² tak také B. Balbín v Bohemia Sancta; viz Royt str. 262. Novotný, České dějiny II, však toto kategoricky odmítá, podle něj jde o nejapnou pozdní smyšlenku. Vita S. Guntheri považuje za pozdní nekritickou slátaninu podle Wolfhrovy Vita Godehardi, vzniklé nejspíš v Břevnově (srv. str. 7). Pochybnost vyslovuje také Palacký (I, 308, pozn. 306), viz dále

K reformním klášterům na území Bavorska patřily také klášter sv. Afry v Augsburgu, sv. Emmermana v Řezně a sv. Mauritia v Niederaltaichu (Dolní Altaich). Právě v Niederaltaiském klášteře (na levém břehu Dunaje poblíž Deggendorfu), který byl založen již r. 731 bavorským vévodou Odilem a poničen r. 907 během nájezdu Maďarů, byl opatem od r. 997 biskup Godehard/Gotthard (960 – 1038), jehož přičiněním byl klášter opět obnoven⁴⁴. Vintíř také mohl být ovlivněn reformním proudem vycházejícím z lotrinského kláštera v Gorze.

Rozhodný význam pro další Vintířův život mělo setkání s již zmíněným biskupem Godehardem. Godehard přivedl niederaltaiský klášter svou pilnou prací k novému rozkvětu a zanesl clunyjské reformní myšlenky do dalších klášterů (1001-1002 Tegernsee; 1005-1007 Hersfeld – v tomto klášteře zastával Vintíř úřad klášterního fojta).

Setkání s Godehardem zřejmě ovlivnilo Vintíře k rozhodnutí změnit svůj dosavadní život⁴⁵ a tak požádal Godeharda, aby byl přijat jako konvrš⁴⁶ do benediktinského řádu. Rozhodnutí stát se mnichem Vintíř učinil až kolem svého padesátého roku.

Darovací listinou z 25. prosince 1005 odevzdal svůj majetek v přítomnosti Godehardově hersfeldskému klášteru jako prebendu pro klášter Göllingen, jehož správu si vymínil do konce života (klášter založil jeho otec⁴⁷). Tento postup se však nesesetkal s Godehardovým nadšením, a tak Vintíře přijal v jeho světském šatě do Niederaltaichu. Odtud podnikl Vintíř pouť do Říma a po návratu na jaře 1006 odložil před niederaltaiským oltářem sv. Mořice zbraň a započal noviciát. Noviciát složil Vintíř v r. 1007 a poté s Godehardovým svolením odešel do Göllingenu, aby se ujal řízení kláštera, později se však zřejmě v důsledku problémů spojených s řízením kláštera vrací do Niederealtaichu.

Již roku 1008 Vintíř odchází, nespokojen s obvyklou klášterní askezí a duchovním cvičením, do Nortwaldu, na horu Ranzingerberg u Lallingu, asi 3 až 4 hodiny od kláštera. Po třech letech však toto místo opustil, kvůli častým návštěvám okolních osídlenců, a usadil se na sever od kláštera v místě nazývaném Rinchnach, kde si

---

⁴³ „Vintíř se stal mnichem“ - Annales Altahenses Maiores, viz Kadlec str. 141.

⁴⁴ Niederaltaiský klášter získal rozsáhlé pozemky i na českém území, jak o tom svědčí také zasvěcení kostela sv. Mauritiovi v Anníně u Kašperských Hor. Ostatky svatého Mauritia patřily k tomu nejcennějšímu co klášter vlastnil. Viz Royt str. 260; též Kulturní památky Šumavy, Horpeniak, Rebstöck, str. 25.

⁴⁵ předtím údajně vedl bujný život – srv. Novotný, České dějiny I, str. 722n;

⁴⁶ konvrš – laický bratr, mnich, laik, zvaný též fráter (tj. bratr). Lat. conversus - novic, laik, od convere – obrátit se, tj. na víru, později též „jít do kláštera“, tj. odvrátit se od světa

⁴⁷ Viz Vilímková, str. 175

u říčky zřídil poustevnu. V roce 1011/1012 Vintíř málem zahynul hlady v důsledku silné sněhové bouře, která jej na deset dní odřízla od okolního světa.

Na jaře 1012 se k Vintířovi připojilo s Godehardovým svolením několik řeholníků z Niederaltaichu. V Rinchnachu začal vyrůstat postupně nový klášter. Roku 1019 vysvětil pasovský biskup Benno pro rinchnašské mnichy malý kostel sv. Jana Křtitele.⁴⁸

V roce 1017 byl Vintíř na královském sněmu v Magdeburku (podle analisty Saského a Dětmara Merseburského⁴⁹) pověřen misijní cestou k pohanským Luticům k ústí řeky Havoly a Odry. Tito Lutici byli uctívači boha Svarorožiče a později v Retře Radegasta. O této misijní cestě nejsou zachovány žádné zprávy, jisté je, že tato akce jistě byla velmi náročná a nebezpečná. V roce 997 byl na podobné misijní cestě umučen sv. Vojtěch, podle pozdějších zpráv byla v Retře roku 1066 pohanskému bohu obětována hlava biskupa Jana z Marienburgu. Hamburské analý⁵⁰ hovoří k roku 1050 o misijní cestě dvou mnichů ze Šumavy („*e Bohemiae saltibus*“), které skončily jejich mučednickou smrtí. Mohlo se jednat o Vintířovi žáky.

Podle Vita S. Guntheri a Vita maior sv. Štěpána působil Vintíř také na dvoře svého příbuzného sv. Štěpána v Uhrách, kde se mu také připisuje založení klášterů Zalavár (1019) a Bakonybél (1032), a kde údajně také po nějaký čas poustevničil.

Anonymní Vita S. Guntheri⁵¹ líčí Vintířův zázrak s pávem, který se udál právě v Uhrách.

Vintíř se zúčastnil hostiny pořádané králem Štěpánem, u tabule mu byl předložen jako zvláštní pozornost pečený páv. Poustevník jej odmítl jíst, neboť řádová pravidla mu zakazovala jíst maso. Královo naléhání se však změnilo v příkaz. Vintíř nechtěl ani urazit krále ani porušit řeholní pravidla, a tak vložil se slzami hlavu do dlaní a v modlitbě prosil Boha, aby sám rozhodl. Když pozdvihl svou tvář, ke svému úžasu

---

⁴⁸ Vintíř byl podle Wolfherova životopisu Křtitelem obzvláštním ctitelem. Svátek sv. Jana Křtitele je zde zmiňován jako Vintířovi nejmilejší, viz Royt, str. 261. Úcta ke sv. Janu Křtiteli je však častým námětem poustevnických legend, touto tematikou se ještě budeme zabývat.

⁴⁹ Analista Saský a Dětmar Merseburský, MGH SS, (Monumenta Germaniae historica Scriptorum) III, s. 853; viz Royt, str. 261; Kadlec, str. 143

⁵⁰ Adami Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum, ed. J.M. Lappenberg, MGH SS VII, s. 343; viz Royt str. 262.

⁵¹ Viz Vilímková, str. 175-176

spatřil ožvlého ptáka odlétat otevřeným oknem. Tato událost naplnila hostitele bázní a úctou k Vintířovi. Tento zázrak byl také několikrát vymalován.⁵²

V lednu, roku 1029 se Vintíř objevil na dvoře císaře Konráda II. v Augsburgu, nejspíše za účelem uzavření úmluv mezi císařem a knížetem českým.⁵³

Roku 1029 věnoval císař Konrád II. rinchnašskému klášteru velkou část okolního lesa, který byl pak mnichy mýcen za účelem obživy i jako náplň základního benediktinského hesla – „*ora et labora*“. Motiv Vintíře – kolonisty pronikl později do bavorské ikonografie.⁵⁴

Ve službách císaře Konráda II. působil Vintíř také v době tzv. burgundské války (1032-34, konflikt o burgundský trůn mezi Konrádem II. a hrabětem Odo ze Champagne).

V této době se velmi zhoršil vztah císaře Konráda II. k českému knížeti Oldřichovi. Oldřich, který v roce 1012 zapudil svého bratra Jaromíra, byl Jindřichem II. uznán za českého panovníka, ovšem Oldřich přílišnou věrnost říši neprokazoval. Za války císaře Konráda II. s polským králem Měškem a s uherským Štěpánem se choval velmi nespolehlivě, císař jej roku 1032 pro porušení věrnosti pozval do Merseburku, kde hodlal vyřešit postavení Polska i Čech. Toto pozvání Oldřich ignoroval. Císař, zaměstnaný burgundským konfliktem, zprvu na Oldřichovo odmítnutí nereagoval, avšak již následujícího roku poslal proti Oldřichovi svého patnáctiletého syna Jindřicha III. Jindřichovi se podařilo českého knížete porazit a Oldřichovi nezbývalo nic jiného, než se dostavit na podzim r. 1033 na říšský sněm do Werben v Sasku. Oldřich zřejmě nehodlal přistoupit na Konrádovi podmínky, a tak byl za své zrádné jednání sesazen a odsouzen do vyhnanství v Bavorsku. Vládou v Čechách byl, zřejmě již před Oldřichovým odchodem, pověřen Břetislav.

Na dvorském sjezdu v Řezně o velikonocích 1034 dostal Oldřich, údajně na přímluvu císařovny Gisely a poustevníka Vintíře⁵⁵, který v Řezně pobýval, milost a bylo mu dovoleno vrátit se do Čech, avšak jen jako spoluvládce Jaromírův.

---

⁵² Viz dále

⁵³ nejspíše v záležitosti týkající se Moravy, srv. Novotný, České dějiny I, str. 722

⁵⁴ Viz dále

2.3.1.3 Léta 1040 - 1045

K osamělému poustevnickému životu se Vintíř vrátil v roce 1040, kdy se usadil na české straně Šumavy, podle tradice v Dobré Vodě u Hartmanic, na vrchu Březníku, nedaleko zemské stezky.⁵⁶

Tato zemská stezka, později známá také jako cesta Vintířova⁵⁷ (Gunthersteig) vedla z Altaichu přes Zwiesel, Ždánidla, Vysoké Lávky, Dobrou Vodu, Hartmanice, kolem Nuzerovské a Volšovské Stráže do Sušice, odtud kolem Práchně ku Praze. V souvislosti s Vintířem je stezka zmiňována již v listině Konráda I. z 1.1. 1029 vydané v Augsburgu: „...*super viam, quam prescriptus monachus noviter preparavit...usque ad eandem novam viam a G. Monacho preparatam*“.⁵⁸

Vintíř si poblíž vodního pramene⁵⁹ na místě chráněném skalním útesem zřídil poustevnu, kde po pěti letech zemřel.

Vintíř působil i ve službách knížete Břetislava, který jej využíval při jednáních s Jindřichem III. a vyslal jej v čele poselstva do Augsburgu, v lednu roku 1040⁶⁰. Břetislav se totiž odmítal vzdát svých dobytých území ve prospěch říše a obě strany se připravovaly k válce. Jindřich III. připravil proti Čechám útok ze dvou stran. První útok ze severu, tzv. srbskou cestou, vedl míšeňský markrabě Ekkehard II. a mohučský arcibiskup Bard. Jindřich sám měl zaútočit od jihu, tzv. domažlickou cestou. Útok byl zahájen 15. srpna 1040. 16. srpna 1040 dorazil k zemské bráně nedaleko Brůdku⁶¹, kde zjistil, že cesty jsou zataraseny. Břetislav byl na útok připraven. Když císařův předvoj vedený hrabětem Werinherem 22. srpna zaútočil, utrpěl velkou porážku. 23. srpna byla rozdracena druhá část vojska vedená

⁵⁵ Novotný, České dějiny I, str. 736

⁵⁶ podle J. Kadlece (Bohemia Sancta) se Vintíř usadil ve Svatém Mouřenci-Anníně (Jak již bylo řečeno,

sv. Mořic/Mauricius byl patronem kláštera niederaltaišského; Kadlec upozorňuje na otonský původ presbytáře, na nějž ukazuje jeho půdorys a na dodatečnou stavbu věže nad pravouhlou částí presbytáře, na kterou ukazuje spára, dodnes zvenčí patrná), viz Kadlec, str. 142.; dále se jako místo Vintířova působení udávají Nezamyslice, viz M. Pokorný, O lázních a lázníčkách, Vlastivědný sborník Muzea Šumavy V., str. 109

⁵⁷ srv. Novotný, České dějiny I, str. 549

⁵⁸ Viz Royt, str. 261.

⁵⁹ pramen je rovněž častým námětem poustevnických legend

⁶⁰ Novotný, České dějiny II, str. 33; Vintířovu přítomnost na císařském dvoře Jindřichově potvrzuje králova listina vydaná v Augsburgu 17. ledna 1040 pro jeho klášter

⁶¹ Kadlec však v poznámce na str. 146 píše: „*Boje Břetislavovy s Jindřichem III. se neodehrávaly u Brůdku. Brůdek je novostavba z doby barokní na místě zaniklé osady Zdemil, kde se podle*

nordgavském markrabětem Otou. Do českých rukou padlo mnoho urozených zajatců a jen zbytkům rozprášeného vojska se podařilo zachránit se útekem. Prchajícím pomohl projít pomezními cestami zpět údajně právě Vintíř⁶². Císař byl donucen vyjednávat a užil k tomu Vintíře⁶³, který se již nějakou dobu zdržoval v jeho vojsku. Ekkehardu II. se podařilo uplatit bílinského kastelána Prokše, který měl chránit přístup ze Saska a 24. srpna vstoupil do Čech, kde potom bez překážek drancoval území severozápadních Čech a čekal na císařova vojska. Po 31. srpnu však přišli pouze Jindřichovi poslové s příkazem vzdát se boje a uchýlit se k vyjednávání. V těchto jednáních zaujal významnou úlohu opět Vintíř.⁶⁴

Následujícího roku se však Jindřich III. vypravil s vojskem proti Čechům znovu a tentokrát byl úspěšný. Podařilo se mu dostat se až ku Praze a přinutil Břetislava, aby se mu podrobil. Dohady a výčitky některých historiků⁶⁵, že Vintíř v tomto případě převedl přes šumavské hvozdy Jindřichova vojska nemá v pramenech⁶⁶ žádnou oporu. Císař přešel přes šumavské lesy severněji, daleko od poustevníka sídla. Kníže Břetislav by také sotva takovému zrádci prokazoval úctu a nedovolil by, aby byl Vintíř pohřben v Břevnovském klášteře.

Poustevník a diplomat Vintíř zemřel 9. října r. 1045 ve své poustevně. Vintířovu smrt popisuje barvitě legenda břevnovského anonyma (FRB I⁶⁷): *„Břetislav s pražským biskupem Šebířem podnikli velký hon v prácheňském kraji; pronásledovali velkého a krásného jelena, až se vzdálili od své družiny a dospěli až do blízkosti Vintířovy poustevny, u které se jelen beze strachu zastavil. Kníže náhle uslyšel hlas z nebe: ‚Břetislave, na tomto místě je zakopán poklad‘. Spatřil dřevěnou chýši na mohutné skále a přistoupil k ní; uvnitř ležel stařec, jehož tvář zářila jako andělská. Vintíř ho laskavě vyzval, aby se nebál, ale chválil Boha, neboť našel toho, kdo jej držel při*

---

konfirmačních knih vyskytoval i plebánský kostel... boj se odehrával u lokality ‚Příkopy‘“, podle R. Turka, Sborník Národního muzea A XXI, 1967, 203-208.

⁶² Novotný, České dějiny II str. 39, pozn. 2, zde čerpá ze zprávy Herimanovy (Et qui in provincia adhuc ex nostris remanserant, intervenire Gunthario heremita incolomes educti redierunt), Novotný k tomu poznamenává: *„Myšlenka, že Vintíř pomáhal Otovi již na první cestě přes hranice (před útokem), třebas velmi blízká, nemá nejmenší opory v pramenech, a nelze tedy ani domněnky podobné vyslovit. Ale zato zpráva Herimanova sotva připouští jiný výklad, nežli svrchu podaný.“*

⁶³ Novotný, České dějiny II, str. 40, odkazuje na Saské letopisy

⁶⁴ Novotný, České dějiny II, str. 42

⁶⁵ např. Palacký, viz dále

⁶⁶ Novotný, str. 46, pozn.1; Milan Pokorný, Vlastivědný sborník Muzea Šumavy V., str. 109

⁶⁷ Fontes rerum Bohemicarum

křtu. Pak se rozvinul mezi oběma rozhovor, v němž Vintíř odmítl nabídnutou péči a nakonec knížete vyzval: „Chceš-li pro mne něco dobrého učinitm můj synu, nezamítmi mou prosbu! Čas mého skonu se totiž přiblížil a přeji si nalézt místo posledního odpočinku v klášteře Břevnově a očekávat tam den Posledního soudu. Prokaž tomuto místu na mou památku dobrodiní! Chceš-li znát hodinu mého úmrtí: zítra o třetí hodině denní mě Bůh odvolá ze života“. V líčení dále následuje výbuch Břetislavových nářků, ale Vintíř jej vyzval, aby se vzdálil a přišel až v uvedenou dobu. Když se kníže s biskupem dostavili, zastihli Vintíře v modlitbách. Šebíř mu podal eucharistii a udělil svátost umírajících. Jakmile Vintíř vydechl duši, rozvonělo se jeho tělo, jež pak bylo dle jeho přání dopraveno do Břevnova párem nezkcrocených koní k pohřbení. Po devíti letech splnil kníže Vintířovu výzvu a založil proboštvství v Rajhradě, podléhající Břevnovu.“⁶⁸

Vintířovy ostatky byly dopraveny do Prahy břevnovským opatem Meginhardem, někdejší Vintířovým spolubratrem v altaišském klášteře, a byly uloženy v klášterním kostele vedle oltáře sv. Štěpána.

Podle jiné legendy⁶⁹ však biskup Šebíř nenalezl pro svou světskost v Božích očích milost. Ve čtrnácté vizi Othona z Řezna⁷⁰ (1000 – 1073) je uvedeno podání, které tento psavý a bujně fabulující pisatel prý slyšel v Řezně od vícera věřících: Vintířův jinak neznámý žák Izák z Rinchnachu spatřil svého duchovního vůdce na věčnosti; ten mu vypověděl mnoho o posmrtném životě. Mezi jiným ukázal Izákovi dvě ohnivá křesla nestejně velikosti, připravená dvěma biskupům zanedbávajícím své povinnosti: větší bylo určeno pro biskupa v Řezně, protože je neplnil, přestože byly snazší než ty, jimž se vyhýbal Šebíř, odsouzený proto na křeslo menší.

---

⁶⁸ Vilímková, str. 176.

⁶⁹ Vilímková, str. 176; Novotný, České dějiny II, str. 69

⁷⁰ Othlo, Liber vision (MG SS XI, 383-384): *S. Guntharius rediit cum monacho ad locum, ubi primum inventus est ab eo, ubi etiam duo sedilia ignea videbantur posita, unum quidem maius altero. Sed beatus Guntharius referebat monacho, maius episcopi Ratisponensis, minus vero episcopi Pragensis esse, pro eo scilicet, quod ille pripor habens plebem subiectam ad convertendum faciliorem, alter autem indoctiorem, neuter quicquam doctore dignum fecisset, et ideo uterque deputatus exset gehennae.* Novotný, České dějiny II, str. 69, pozn. 1

2.3.2 Vintířův kult v Čechách

O kanonizaci Vintíře se snažil už Přemysl Otakar II. Papežem Inocencem IV. (+1254) byla ustanovena tříčlenná komise, která měla případnou kanonizaci posoudit. Tato komise se skládala z opata niederaltaišského, probošta rinchnašského a opata strahovského. Akta měl do Říma přivést vyšehradský probošt Diviš, ten ovšem zemřel během cesty.

O listech se zázraky poustevníka Vintíře se zmiňuje již zlomek inventáře ze 14. století („...*in qua sunt 10 litter testimoniales super miracula beati Guntheri*“) publikovaný r. 1888 J. Emlerem.⁷¹

Niederaltaišský opat Heřman odevzdal v Římě 9. března 1261 papeži Alexandru IV. podání, v němž byla shrnuta dosavadní jednání a připojil se ke králově žádosti o Vintířovo svatořečení.⁷²

Na cestu do Říma se chystal také břevnovský opat Martin s novými spisy o zázračných uzdraveních. Tyto spisy byly potvrzeny pražským biskupem Mikulášem (+1258). Důvod proč se nakonec Martin do Říma nevydal vysvětluje B. Balbín⁷³ podle rukopisu, který našel v knihovně pražské katedrály. V této listině (Balbín ji klade do doby papeže Martina a Alexandra IV.) se píše, že pověřený opat Martin ve svém klášteře vyhlásil třídenní půst, aby poznal Boží vůli, a třetího dne se slzami v očích prosil o znamení, je-li hoden přijmout pověření jednat v záležitosti Vintířova svatořečení. Uslyšel hlas, který říkal: „*Martine, nenamáhej se o tuto věc! Neboť tuto milost vyhradil Bůh pozdějším lidem. Kdo je k tomu určen, se ještě nenarodil. Přijde na svět jeden Petr (papež), jemuž je tato milost vyhrazena*“.⁷⁴

Tato tradice by mohla být důvodem, proč se později, ani v barokní době, kdy byl Vintířův kult v největším rozkvětu, již nikdo o beatifikaci a kanonizaci poustevníka nepokusil. O naději, že ke svatořečení jednou dojde svědčí to, že byla i nadále

---

⁷¹ Royt, str. 262

⁷² Viz Vilímková str. 176, v pozn. 34 odkazuje na Pitera

⁷³ Vilímková, str. 176

⁷⁴ Vilímková, str. 179, v pozn. 35 odkaz na Balbínova díla Acta Sanctorum, Epitome rerum Bohemicarum

zaznamenávána zázračná uzdravení, přičítaná v Břevnově Vintířovu působení.⁷⁵

Podle Magnoalda Ziegelbauera v *Epitomae Historicae monasterii Brevnoviensis* z r. 1740 se zázračná uzdravení na přímluvu Vintíře děla dále.

Balbín vypočítává na tři sta zázraků, které se udály u Vintířova hrobu v Břevnově a v *Epitome* tvrdí, že Přemysl Otakar II. chtěl připojit k chrámovým patronům vedle Benedikta a Vojtěcha právě Vintíře. Tomu však nesměla být vzdávána oltářní úcta, proto zvolil Diviše.⁷⁶ Vintíře chtěli mniši jako patrona po restauraci kláštera r. 1253), jehož svátek připadá na den Vintířova úmrtí, tedy 9. října, kdy také byla jeho památka v břevnovském klášteře slavena.⁷⁷

Podle Piterova *Thesauri Absconditi*⁷⁸, což je nejrozsáhlejší barokní spis o Vintířovi z r. 1762, se nacházejí zápisy o Vintířově svátku k uvedenému dni v rukopise Břevnovského martyrologia z 11. století, uchovávaného ve Vídni, v rajhradském breviáři ze 13. století a v plenáři z poč. 15. století.

Důkazem úcty k Vintířovi na přelomu 13. a 14. století je také zlomek zvonu z břevnovského kláštera, který je dnes umístěn v Muzeu hl. m. Prahy, který zmiňuje Vintíře.⁷⁹

Bula Bonifáce IX. z 9. července 1390 udělovala neplnomocné odpustky věřícím, kteří v Břevnově navštíví Vintířův hrob v den jeho úmrtí.⁸⁰

Úcta k Vintířovi klesla až za husitských válek, kdy jak uvádí Václav Hájek z Libočan, uráželi husité, když plenili klášter, Vintíře slovy: „*Gunthier is ein Hundtier*“.⁸¹

Hlavní překážkou v kanonizačním procesu byla absence Vintířových ostatků. V průběhu husitských válek Vintířovy ostatky podle Albrechta Chanovského (*Vestigium Bohemiae piaae* z r. 1659)⁸² zůstaly v troskách břevnovského kláštera

⁷⁵ Vilímková, 179, v pozn. 36 odkaz na Ziegelbauera

⁷⁶ Tak Vilímková, str. 179. Kadlec, str. 145 – bylo zvoleno patrocinium sv. Dionysia

⁷⁷ Vilímková, str. 179

⁷⁸ Royt, str. 263

⁷⁹ Royt, str. 263

⁸⁰ Vilímková, str. 180

⁸¹ Viz Václav Hájek z Libočan, *Kronika Česká*, II, podle vydání V. Flajšhanse, str. 304, vysvětleno jako *venkovský pokoutní řezník*

⁸² Vilímková, str. 179, pozn. 39; Royt, str. 263

a probošt a opat staroměstského konventu Berka je chtěl vyzvednout, avšak zemřel. Podle Balbína⁸³ byly břevnovské relikvie spolu s ostatky Vintíře odvezeny z poškozeného kláštera řehlolníky do kláštera augustiniánů kanovníků v Kladsku a odtud byly r. 1468 převezeny do Broumova. Balbín sice neuvádí jmenovitě Vintíře, avšak jeho rámcový údaj by se mohl vztahovat i na něj.

Vintířův kult byl připuštěn nejdříve bulou Urbana VIII. z roku 1634,⁸⁴ protože je vykonáván „*od nepaměti a nepřetržitě*“, potom dekrety kongregace ritů vydaných roku 1659 a 1660 za pontifikátu Alexandra VII.

5. října 1684⁸⁵ byly v Polici nad Metují objeveny údajné Vintířovy ostatky, jak podávají zprávu dva rukopisy opata Sartoria z října a listopadu 1684. Při opravách tamního chrámu sv. Maří Magdaleny byl otevřen oltář a v něm byla nalezena ztrouchnivělá skříňka se zachovalými mužskými kostmi a lebkou uprostřed, ovšem bez jakéhokoliv označení. Ihned se však věřilo, že tyto kosti a lebky patří Vintířovi a tradovalo se, že ostatky byly do Police přeneseny benediktinskými mnichy po roce 1420, aby byly uchráněny před husity⁸⁶ Ostatky byly vloženy do nové schránky a vsazeny do oltáře sv. Václava, kde byly zakryty stejným kamenem, který na nich spočíval na oltáři sv. Maří Magdaleny. Protože však ostatky nadále trpěly vlhkem, nechal je již 24. listopadu 1707 a pak 27. dubna 1713 břevnovský opat Otmar Zinke přenést do dalších oltářů. Záznamy o tomto dvojím přemístování uvádí listina z 10. června 1717, provázená cínovou tabulkou s nápisy po obou stranách. Listina byla vyhotovena až po konečném přenesení ostatků do obnoveného břevnovského chrámu (novostavba 11.11. 1716). Potom byly vyňaty ještě jednou a naposledy, aby byly vloženy do cínové schránky a uloženy do zadní strany oltáře, tehdy již s Brandlovým obrazem Vintířovi smrti, stalo se tak 10. srpna roku 1716. To že byly ostatky vsazeny zezadu do oltáře se stalo pravděpodobně proto, že bez církevního souhlasu nebylo možné Vintířovy ostatky vystavovat veřejně účt⁸⁷.

⁸³ Vilímková, str. 179, pozn. 40; Royt, str. 263

⁸⁴ Vilímková, str. 180; Royt, str. 264

⁸⁵ Kadlec, str. 145 uvádí rok 1685

⁸⁶ Vilímková, str. 179; Royt, str. 263

⁸⁷ Ziegelbauer – Epitome Historia monasteri, str. 146 – viz Vilímková str. 180, pozn 43

Breve Benedikta XIV. ze 13. ledna 1753 udělovalo plnomocné odpustky návštěvníkům kostela v Dobré Vodě,⁸⁸ další breve ze 17. března 1765 povýšilo tamní oltář se světcovou kultovní plastikou na „*altare privilegiatum*“⁸⁹.

Do Dobré Vody se uctívání Vintíře přesunulo v době, kdy v Břevnově již počalo ustupovat. K oživení alespoň krátkodobě přispěl P. Norbert Saazer, dvorní kaplan a administrátor kostela sv. Vavřince na Petříně, když v roce 1740 podnikl p rocesi bratrstva sv. Vavřince k Vintířovu domnělému hrobu v Břevnově, ukončené mší s kázáním. Vintířova připomínka byla v Břevnově svátkem druhé a v Rajhradě, kde byl pokládán za nepřímého zakladatele, první třídy. V benediktinských nekrologiích a martyrologiích byl Vintíř uváděn jako „*beatus*“ a jeho legendu obsahoval také druhý noční benediktinského breviáře; vypravuje se tady o Vintířově pohřbení před oltářem sv. Štěpána mučedníka v Břevnově⁹⁰.

V břevnovském klášteře, u pramene sv. Vojtěcha (pramen Vojtěška v klášterní zahradě), byla 18. července 1761 nalezena středověká náhrobní deska s reliéfní postavou mnicha s velkým kotoučovým nimbem; opíral se o nízkou poutnickou hůl a přikládal si na prsa knihu. Široká obrubní lišta byla kdysi otesána, takže na ní zbyla jen písmena „...LIS G“ a vlevo další fragment svislého nápisu „LNA“ (není-li však poslední písmeno X). Tato písmena lze číst jako VENERABI/LIS G/UNTHERUS. Jako Vintířovu desku ji označil B. Piter (Thesaurus Absconditus, sepsané k této události roku 1762⁹¹. Na něj pak navázal Gelasius Dobner, který shodně usoudil, že jde o dílo „*řecko-latinského*“ sochaře⁹².

Názory uměleckých historiků se značně rozcházejí co do datování této desky⁹³.

Deska byla zasazena do malby od Josefa Hagera na vnější zdi chrámu sv. Markéty. Freska byla opatřena nápisem: „*B. Guntheri Heremitaе gloriosa sepulchralis memoria restaurata A. MDCCLXI a Friderico Abbate Břevnoviensi, Abbate Braunensi*“. Později byla deska nahrazena kopií, originál byl přenesen do chrámového chóru.

---

⁸⁸ Vilímková str. 180; Royt, str. 264

⁸⁹ Vilímková, str. 180; Royt, str. 264

⁹⁰ Vilímková, str. 180, pozn. 44

⁹¹ Vilímková, str. 180, pozn. 45; Royt, str. 265

⁹² Vilímková, str. 180, pozn. 46

Kult Vintířův byl rozšířen hlavně v Dobré Vodě u Hartmanic⁹⁴, kde bývala údajně jeho poustevna. S poustevnou se nejčastěji počítá na Vintířově skále, která tvoří vrchol zalesněného kopce Březník⁹⁵. Je to asi 10 metrů vysoká skála. Její vrchol tvoří plošina dlouhá asi 35 metrů a široká přibližně 5 metrů. Na úpatí skály, u přístupové cesty, byla na počátku 19. století postavena kaplička. V září roku 1957 však byla odstřelena vojáky. Obnovena byla v roce 1992. Kaplička byla cílem mnohých poutníků. S kultem poustevníka Vintíře souvisejí také kamenné schody, které vedou na vrchol skály, původně zajištěné zábradlím. S poustevníkem by také mohl souviset název samoty Pustina (Einöde) na luční enklávě pod vrchem Březník. Podle jiné verze mohla stát poustevna v prostoru pozdějších Hartmanic, kde se komunikace překračující Šumavu dělila na dva směry⁹⁶. V úvahu rovněž přichází poutní místo se studánkou v Dobré Vodě, spjaté s působením barokního poustevníka. Podle jiné tradice Vintíř postavil poustevnu na návrší Otavy nad Anínem, kde měl založit svatyni, která předcházela románsko-gotickému kostelu sv. Mořice. Mladší pověst umísťuje Vintířovu poustevnu ke kostelíku Všech svatých na Líšni proti hradu Rabí⁹⁷.

V kostele sv. Vintíře v Dobré Vodě u Hartmanic byla umístěna Vintířova dřevěná pozdně gotická socha z konce 15. století, později, po roce 1945, umístěná v muzeu Šumavy v Kašperských Horách.⁹⁸ Tato plastika byla v roce 1962 nevhodně restaurována. Restaurátorka, H. Matoušová, sňala z plastiky údajné pozdější doplňky (ruce s atributy – kniha a hůl; nos), tyto údajné doplňky však byly reprodukovány již

---

⁹³ Vilímková, str. 180, pozn. 47; Royt, str. 266, pozn. 40, 41

⁹⁴ Hostaš/Vaněk, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu sušickém (dále jen Hostaš),

str. 20 - *Osada v značné výši pod skálou sv. Vintíře na pomezí Král. Hvozdu. Místo stalo se památným pobytem známého německého poustevníka, sv. Vintíře, který zde po 40 (to je ovšem omyl, pozn. autora) téměř let poustevnický život vedl a zde též r. 1045 zemřel. Statek na začátku 17. stol. byl majetkem Čejky z Olbramovic, jemuž konfiskován; koupí připojen byl k panství Prášílskému.*

⁹⁵ 1006 m nad mořem

⁹⁶ srv. J. Fröhlich, Poustevníci a poustevny na jihu Čech, Jihočeský sborník historický, str. 125.

Fröhlich se odvolává na J. Blau, Geschichte der künischen Freibauern im Böhmerwalde, Pilsen 1932, str. 38

⁹⁷ srv. J. Fröhlich, Poustevníci a poustevny na jihu Čech, Jihočeský sborník historický, str. 125.

Fröhlich odkazuje na K. Hostaše, O poustevnách a poustevnicích na Šumavě a v Pošumaví, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 33, 1925, str. 36-37 a M. Pokorného, Líšenská kaplička, České památky 1, 1997, str. 3-4. Fröhlich upozorňuje, že pověst má kořeny v knize zmiňovaného Alberta Chanovského, Vestigium Bohemiae piae, Praha 1659, str. 111, kde Chanovský píše o stopách osla v kameni na vrchu proti hradu, které zanechalo zvíře, na němž cestoval Vintíř do Prahy

⁹⁸ Royt, str. 265; Horpeniak, str. 20

v grafice 17. a 18. století⁹⁹. Tato soška byla podle legendy nalezena pastýří ve vykotlaném stromě.

Bonaventura Piter se v *Thesauru absconditu* v souvislosti s Dobrou Vodou zmiňuje o řadě ex vot¹⁰⁰ s německými, latinskými a českými nápisy (např.: „*Já, Ladislav Táborský z Brloha a na Kadově, dal jsem tyto dva obrazy, totiž blahoslavené Panny Marie Staroboleslavské a svatého Vintíře do tohoto kostela na památku svou l. p. 1639*“).¹⁰¹ Z mnoha ex vot, původně v chrámu a studniční kapli umístěných, zbyla po reformách Josefa II. a válečných časech pouze malba na plechu z počátku 19. století, která popisuje celou vintířovskou legendu. Je opatřena českým a německým nápisem převzatým z legendického Vintířova životopisu: „*O Břetislave, na tomto místě takový klad skovaný, který tobě před časy milý byl, nyní ale nám i budoucím, všem který tebe zbožně hledati budou příjemný bude.*“¹⁰² Obraz byl umístěn ve výše popsané kapli nedaleko Vintířovy skály (Březník), v Dobré Vodě u Hartmanic. V současné době se malba nachází v Muzeu Šumavy v Kašperských Horách. Nápis na malbě je převzat z anonymního Vita¹⁰³.

O úctě k poustevníkovi Vintířovi v Dobré Vodě svědčí také řada drobných svatých obrázků ze 17. až 19. století, které většinou reprodukuje zmíněnou zázračnou plastiku v Dobré Vodě i kostel samotný.

V kostele sv. Vintíře v Dobré Vodě se dochoval také stříbrný pozlacený kalich z 18. století, vysoký 23 cm, se světcovým medailonkem:

„*Stříbrnou číši zdobí prolamovaný a tepaný koš s naturalistickými květy a medailonem sv. Vintíře, měděná noha, eliptická, je slušně tepaná; z polovice 18. stol.*“¹⁰⁴ Kalich je rovněž opatřen erbem Černínů, kteří ho nejspíše kostelu darovali. Je uložen ve sbírkách Muzea Šumavy v Sušici.

Kostel sv. Vintíře, jediný tohoto zasvěcení na světě, byl vystavěn v roce 1706 svobodným pánem Františkem Karlem z Villani, pánem na blízkých Kundraticích a Dobré Vodě, na místě dřevěné kaple, založené již před rokem 1620¹⁰⁵ Čejkou

⁹⁹ Royt, str. 265, pozn. 33, str. 268

¹⁰⁰ Ex voto – latinský výraz „v důsledku (daného) slibu“. Obvykle označuje drahocenný předmět, jež nabízí věřící jako dar Bohu, Panně Marii nebo nějakému jinému světcovi za obdrženou milost nebo jako splnění nějakého slibu. Mnoho votivních darů se nachází v mariánských svatyních.

¹⁰¹ Royt, str. 264

¹⁰² Royt, str. 264

¹⁰³ FRB I, str. 58; Royt, str. 264

¹⁰⁴ Hostaš, str. 20; Jan Royt, Lidová zbožnost na střední Šumavě, Vlastivědný sborník Muzea Šumavy, str. 67

¹⁰⁵ Jan Royt, Lidová zbožnost na střední Šumavě, Vlastivědný sborník Muzea Šumavy, str. 67, uvádí rok 1600; k tomuto tématu také Jan Royt, Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století, str. 100-106

z Olbramovic. V původní dřevěné kapli se nacházeli mimo hlavní oltář s milostnou sochou svatého Vintíře také dva vedlejší oltáře zasvěcené sv. Janu Křtiteli a Panně Marii Bolestné. V roce 1620 daroval Čejka z Olbramovic finance na vystavění kamenné kaple s dřevěnou nástavbou, která byla vysvěcena k počtě všech svatých. V roce 1754 pak byl kostel zvětšen přístavěním lodi, v roce 1777 byla přístavěna věž. Dva zvony byly koupeny v Bavorsku v roce 1805. Od roku 1735 se stal nadáním kněžny Eleonory z Mansfeldu a již zmíněného Františka Karla z Villani kostelem farním, jak o tom vypovídá listina z 19. října 1735 ve farní pamětní knize.

Stavba kostela je prostá, loď obdélníková, uvnitř dlouhá přibližně 16 metrů a téměř 11 metrů široká. Kostel je osvětlen na každé straně třemi okny. V západním průčelí je prostý vchod, druhý pak na straně severní. Chór je nižší a užší a má polygonální závěr, na každé straně okno, v čele chórového závěru je nevysoká věž s cibulovitou bání, po levé straně sakristie.

Uvnitř je loď opatřena rovným stropem, chór je zvýšený paprskovitým klenutím, oblouk triumfální, polokruhový má v rozpětí 7 metrů. Na hlavním oltáři bývala zmiňovaná plastika sv. Vintíře, 1 m vysoká, řezba ze sklonku 16. století.¹⁰⁶

Před západním průčelím kostela je malá osmiboká kaple se studánkou, podle které se osada jmenuje.¹⁰⁷ Tomuto pramenu železité vody lidé připisovali zázračnou moc.

Jinými místy spojovanými s působením sv. Vintíře je poutní kaple v Dobré Vodě u Pocinovic na Klatovsku. Kaple sv. Vintíře je skryta v lese u silnice mezi obcemi Pocinovice a Libkov a sousedí s kaplí zasvěcenou Panně Marii. Dalším místem je pak vrch Mouřenec, spojen s pobýváním Vintíře, nad řekou Otavou a obcí Annínem, kde dnes stojí farní kostel sv. Moře.¹⁰⁸

2.3.3 Ikonografie v českých zemích¹⁰⁹

Ikonografie poustevníka Vintíře je poměrně bohatá a vychází ze světcových legendistických životopisů, které popisují jeho zázraky.

¹⁰⁶ Tak Royt, str. 268; Hostaš, str. 20, uvádí konec 15. století; stejně tak i Horpeniak str. 28

¹⁰⁷ Hostaš, str. 20, 21; Horpeniak, str. 28

¹⁰⁸ Bohumil Vurm, Plzeňský kraj, str. 43-44

Důležitým pramenem barokní ikonografie je spisek Jana Adama Höffelega – *Strom vštípený při tekoucích vodách, svatý Vintíř, vyznavač boží*, 1749, který byl vydaný v němčině již v roce 1745. V tomto legendistickém životopise je Vintíř nazýván stromem černého lesa (*Edidit Hercynii saltus hoc ectypon arbor...*). Vintíř je také v obrazné podobě vzpomenut v díle Bonaventury Pitera – *Thesaurus absconditus*, vydané roku 1762, a to na Klauberových rytinách (socha v Dobré Vodě a náhrobek). Zobrazení sv. Vintíře v Čechách bylo ovlivněno výše zmíněnou plastikou z Dobré Vody. K původní postavě poustevníka s holí však později přibývají atributy další – benediktinské roucho, lilie čistoty a sféra s korunou jako symbolem moci tohoto světa, kterého se Vintíř vzdal. Takto jej např. lze spatřit na Birckhartově rytině (podle kresby Jana Karla Kováře asi z r. 1783) uložené ve sbírkách UMPRUM v Praze.¹¹⁰

Dalším centrem vintířovského kultu je pochopitelně břevnovský klášter, v jehož prostorách byl šumavský poustevník pochován.¹¹¹ Součástí tohoto kultu je obraz Petra Brandla (1668 – 1735) z roku 1718 – *Poslední přijímání poustevníka Vintíře*¹¹², nacházejícím se na oltáři, v jehož menze odpočívají poustevníkovy ostatky. Děj zachycený na malbě je vzat z legendického podání poustevníkovy smrti za přítomnosti knížete Břetislava.

Obraz vyniká kompozicí podloženou světelnou režii, v níž Brandl plně uplatnil svou schopnost odlišení různých zdrojů. Do Vintířovy jeskyně vpadá proud nebeské záře, jako by se jím měla vznést jeho duše do ráje. Dopadá nejen na starcovu tvář, k okolnímu dění nevšimavou a zraky se upínající k nebesům, jež vytváří samostatné světelné ohnisko, ale i na nejužší okruh postav, zasažených posvátností chvíle blažené smrti – klerika, který Vintíře podpírá k přijetí svátosti, těsně k němu přimknutého Břetislava s knížecí čepicí přitisknutou k hrudi, zahleděného do kmotrovy tváře, i zbožně skloněného klerika v pozadí. Zatímco plameny svící, tyčících se nad skupinou, vrhají na temnou fólii pozadí sluje barevné pablesky, ozařuje jiný proud světla dorzální partii kazule tmavovlasého celebranta s vouskem – je jím míněn legendou zmiňovaný biskup Šebíř a ornátem je vyjádřeno, že sloužil ve Vintířově poustce mši – i ramena a část zad vpředu klečícího ministranta. Další

¹¹⁰ Royt, str. 266

¹¹¹ Někteří autoři uvádějí, že tam i zemřel.

¹¹² Vilímková, str. 216n; Royt, str. 268

světelnou složku vytváří díl oblohy, patrné v zarostlém vstupu do jeskyně, před níž se rýsuje rozeklaný tvar halapartny jednoho z členů početné, hustě sražené skupiny přihlížejících.¹¹³

Oltář sdílí Vintíř se zakladatelem sázavského kláštera, původně též poustevníkem, sv. Prokopem.

Nejpravděpodobnějším důvodem umístění obrazu sv. Prokopa v nástavci je však skutečnost, že Vintíř nikdy nebyl kanonizován, a proto mu nemohl být zasvěcen oltář. Obdobně lze spatřit zobrazení Vintíře s Prokopem také v Bezděkově na Broumovsku na obraze Jana Karla Kováře z r. 1743. Zde je však hlavní obraz věnován události setkání Prokopa s knížetem Oldřichem, kdežto v nástavci je Vintíř.¹¹⁴

Vintíř je také vyobrazen spolu se sv. Prokopem a dalšími českými patrony, kteří až na Cyrila a Metoděje byli členy benediktinského řádu, sv. Vojtěchem, Pěti sv. bratřími a sv. Wolfgangem na malbě Jana Kryštofa Lišky z roku 1693. Tento obraz byl původně umístěn na hlavním oltáři kostela sv. Mikuláše na Starém Městě a po zrušení kláštera byl odvezen do Lužce nad Vltavou.¹¹⁵

Podobně je Vintíř zobrazen na rytině Daniela Dwořáka v knize Bedřicha Briedla „*Jiskra slávy svatoprokopské*“ z roku 1689. Rytina je opatřena nápisem: „*S. Czeszti patronove z Rzadu a przi Rzadu S. Benedicta Ss. Prokop, otec Ben. Vogtiech, piet bratruw, Guntirz, Ivan.*“¹¹⁶

V dolním a horním ambitu břevnovského kláštera měly být umístěny fresky na dvaceti sedmi polích. Na čtyřech polích měly být umístěny obrazy zpodobňující jednotlivé události z Vintířova života – zázrak s pávem, vyjednávání Vintíře s knížetem Břetislavem o propuštění německých zajatců po bitvě u Brůdku, smrt a pohřeb poustevníka.¹¹⁷

---

¹¹³ Vilímková, str. 216n

¹¹⁴ Vilímková, str. 255

¹¹⁵ Vilímková, str. 174

¹¹⁶ Royt, str. 269, pozn. 60

¹¹⁷ Vilímková, str. 249

Jiným zobrazením poustevníka Vintíře je monumentální freska Kosmy Damiána Asama – Zázrak s pávem na dvoře uherského krále Štěpána, z let 1727 – 1728, na stropě slavnostního tereziánského sálu břevnovské prelatury.¹¹⁸

Dalšími malbami z břevnovského kláštera, která zobrazují sv. Vintíře jsou na Steinfelsově fresce v kostele sv. Markéty, na níž je Vintíř ve společnosti benediktinských světců.¹¹⁹

Zobrazení samotného světce je pak na obraze Jana Petra Molitora (1702 – 1756) z roku 1740 v refektáři břevnovského kláštera. Poustevník Vintíř je v zamyšlení opřen o skalisko s výstupkem, na němž spočívá lebka; andílek drží jeho atribut, lilii čistoty.¹²⁰

Za sv. Vintíře je považována i postava benediktinského mnicha s poutnickou berlou na oltáři sv. Markéty od Richarda Jiřího Prachnera (1705 – 1787).¹²¹

Zázrak s pávem pak byl znovu připomenut na fresce z roku 1743 od Františka Lichtenreitera (1700 – 1775) na klenbě sálu v letohrádku Vojtěška.¹²²

I v dalších benediktinských kláštorech spojených s Břevnovem se lze setkat s projevy úcty k poustevníkovi Vintířovi, např. v rajhradském klášteře. V Rajhradě je jedno z nejstarších Vintířových vyobrazení, miniatura v Breviáři probošta Vítka z roku 1343, kde je Vintíř zobrazen v podobě benediktinského řeholníka s pastýřskou holí. Podle legend stál právě Vintíř u zrodu rajhradského kláštera.¹²³

Na obraze v broumovském klášteře, v chrámu sv. Vojtěcha, z doby opata Wolfganga Zelendera (poč. 17. století), se s vyobrazením Vintířovým nesetkáme (je zde však obraz sv. Ivana, Prokopa), úcta k poustevníkovi je šířena až později, opatem Sartoriem.

Vintíř se objevuje společně s dalšími českými patrony v chrámu sv. Vojtěcha v podobě štukové plastiky. Je vousatý, drží v ruce knihu a kříž a šlape na sféru s korunou. V kartuši je jeho jméno S. Guntherus C(onfesor). Autorem těchto plastik je Tommas Soldatti (1665 – 1743), pocházejí přibližně z roku 1695.¹²⁴

---

¹¹⁸ Vilímková, str. 240

¹¹⁹ Royt, str. 269

¹²⁰ Vilímková, str. 258

¹²¹ Vilímková, str. 209

¹²² Vilímková, str. 256

¹²³ Royt, str. 266

¹²⁴ Vilímková, str. 187

Další Vintířovo zobrazení je pak na plastice, která je připojená k oltáři sv. Benedikta. Jsou to plastiky sv. Otmara, patrona opata Zinkeho, a bezvousého Vintíře držícího kromě hole a lilie také zapečetěný dopis.

V chrámu měla být také freska zobrazující Vintířův zázrak s pávem a jeho smrt. O tom svědčí dva alternativní návrhy, nejspíše z ruky Steinfelsovy. Freska měla být umístěna do druhého ze šesti prázdných polí nad konventním chórem. Vintíře měli doprovázet tři andělé. Ve třetím poli pak měl být zobrazen sv. Prokop.¹²⁵

Pro břevnovský i broumovský klášter pracoval kolem poloviny 18. století malíř Felix Antonín Scheffler (1701 – 1760), v broumovském klášteře, v kostele sv. Václava, vytvořil roku 1748 nástropní fresku, na níž je mezi českými zemskými patrony a patrony benediktinského řádu vyobrazen také Vintíř (mimo jiné také např. se sv. Prokopem, poustevníkem Ivanem, Pěti bratřími).

Stejným jménem jsou v Broumově označeny čtyři obrazy z pětidílného cyklu na stěně refektáře. Na třetím obraze je zobrazen kníže Bořivoj, kterak odevzdává fundační listinu probošství v Rajhradě; nahoře v oblacích jsou patroni tamního chrámu – svatý Petr a Pavel nad Vintířem, který drží v ruce lilie a u nohou mu leží koruna. V refektáři nad vchodem je rovněž od Schefflera malá luneta s obrazem na plátně představujícím Vintířův zázrak s pávem.¹²⁶

Scheffler je také autorem Vintířova zobrazení na nástěnné malbě v kostele sv. Václava¹²⁷ ve Verněřovicích na Broumovsku.

Postava poustevníka Vintíře se společně s Prokopem objevuje také na mariánském sloupu v Broumově, který vytesal Jan Brokoff a jeho dílna v roce 1706¹²⁸.

Vintířovu barokní sochu, vedle sochy poustevníka Jiljího, nalezneme v kostele sv. Jiří a Panny Marie v Martinkovicích na Broumovsku.¹²⁹

Nedaleko Broumova, v obci Božanov, je Vintířova plastika z 19. století, které tvoří pendant sv. Jan Křtitel.¹³⁰

Další socha poustevníka Vintíře z roku 1770 připomínající místo údajného nálezu jeho ostatků stojí v Polici nad Metují před klášterním kostelem Nanebevzetí Panny Marie.¹³¹

---

¹²⁵ Vilímková, str. 190

¹²⁶ Vilímková, str. 265 - 266

¹²⁷ Vilímková, str. 266 má sv. Michala

¹²⁸ Vilímková, str. 194

¹²⁹ Royt, str. 270

Roku 1740 dodal pražský sochař Karel Josef Hiernle do kladenské kaple sv. Vavřince oltář s doprovodnými řezbami sv. Benedikta a Vintíře, který je vyznačen atributem lilie. Oba světci mají vysoká čela, krátké vlasy nad lysinami, které kontrastují s hustými plnovousy.¹³²

Na Scheffelově nástěnné malbě z roku 1747 umístěné na klenbě v kapli sv. Jana Nepomuckého začleněné do traktu břevnovského klášterního dvora v Hrdlech na Litoměřicku, tvoří Vintíř v kruhu českých zemských patronů trojici s Ivanem (v hnědé poustevnické kutně, klade ruku na laň, pod ní leží koruna) a Prokopem (šlape na d'ábla, třímá kříž a pokládá ruku na knihu, na níž spočívá jeho opatská berla). Vintíř je zobrazen uprostřed obou světců jako mnich s přetaženou kapucí a krátkým vousem, držící v sedě na klíně dost neobvykle slunečnici.¹³³

Dalším klášteřem úzce spjatým s klášteřem břevnovským je klášter v Lehnickém Poli ve Slezsku. V klášteře, proslulém kultem sv. Hedviky Slezské, nalezneme čtyři obrazy Václava Vavřince Reínera (1689 – 1743), vytvořené roku 1728 pro klášterní chrám. Na jednom z nich, který představuje Oslavení sv. Benedikta, je i Vintíř držící napřaženou rukou palmu.¹³⁴

V lehnickém chrámu je Vintíř dále oslaven plastikou výše zmíněného Karla Josefa Hiernla, po stranách vstupu do lodi je na pravé straně sv. Jan Nepomucký a Vintíř s lilijí v ruce, šlapající na zeměkouli u odvržené koruny.¹³⁵

Mimo okruh benediktinských klášterů jsou Vintířova zobrazení spíše vzácná. Poustevníkův obraz, dnes velice poškozený, jehož autorem je Jan Václav Spitzer, se nachází v lodi kostela sv. Jana Křtitele v Paštikách u Blatné. Obraz reprodukuje zázračnou Vintířovu plastikou v Dobré Vodě u Hartmanic. Protože kostel je zasvěcený sv. Janu Křtiteli, jehož byl Vintíř podle legend velkým ctitelem, mohl obraz tvořit pendant ke Křtitelovu obrazu.¹³⁶

Kamenná Vintířova socha v nadživotní velikosti z roku 1770 stojí v kapli sv. Vintíře, která byla vystavěna v roce 1856, rozšířena v roce 1896, na místě původní dřevěné kapličky, která tu byla postavena z milodarů lázeňských hostů v roce 1767,

---

¹³⁰ Royt, str. 271

¹³¹ Royt, str. 270

¹³² Vilímková, str. 206

¹³³ Vilímková, str. 261-262

¹³⁴ Vilímková, str. 225

¹³⁵ Vilímková, str. 202

¹³⁶ Jindřich Šámal, Kostel sv. Jana Křtitele v Paštikách u Blatné, str. 35-36

u studánky v lázních Letiny u Klatov¹³⁷. Vintíř zde podle legendy u zázračného pramene po nějaký čas pobýval.¹³⁸

Ve sbírkách uměleckoprůmyslového muzea v Praze nalezneme Müllerovu rytinu na modlitbičce (modlitba s vypsáním života sv. Vintíře, nápis latinský a německý), zhotovené před polovinou 18. století.¹³⁹

Další památkou se zobrazením poustevníka Vintíře je drobná grafika, jejímž autorem je člen rozvětvené rodiny Hoffmanů. Tato grafika představuje poustevníka v pozici oranta s růžencem v ruce, s pávem u nohou a v pozadí s chýší. List pochází z tisku *Ungariae sanctitatis indicia*, vydaného v Trnavě v roce 1692. List je opatřen nápisem: *S. Guntherus Erem: S. Stephani Regis Ungariae Cognatus*.¹⁴⁰

Jak již bylo řečeno, ikonografie byla na našem území ovlivněna kultovní, pozdně gotickou plastikou světce z kostela v Dobré Vodě u Hartmanic. Jinak se vintířovská ikonografie omezila pouze na několik typů. K nim patří zejména vyobrazení Vintíře jako benediktinského mnicha s poustevnickou holí a knihou v ruce. Vzácnější jsou atributy symbolizující světskou vládu (koruna, sféra). Z legendistických událostí je často zobrazována Vintířova smrt a jeho zázrak s pávem na dvoře krále Štěpána.

2.3.4 Vintíř a zázračné prameny¹⁴¹

V souvislosti s poustevníkem Vintířem se setkáváme, s motivem zázračného pramene. Vintíř je spojen jak s pramenem v Dobré Vodě u Hartmanic, tak také s pramenem a lázněmi v Letinách u Klatov.

Dobrá Voda, obec nacházející se na malé náhorní plošince nad Hartmanicemi byla známá také jako lázeňské středisko. Místu se přisuzuje, jak již bylo výše několikrát zmíněno, mnoho zázračných vyléčení, vždy dávané do souvislosti s Vintířem. Na přelomu 19. a 20. století vydali čeští spisovatelé a umělci pod vedením Adolfa Šuberta rozsáhlý popis Království Českého, kde píše o Dobré Vodě:

¹³⁷ původně zámek vystavěný Karlem Janem Pikhartem ze Zeleného Údolí, v roce 1700; v roce 1766 byl přeměněn na lázeňský dům; Hostaš, str.; Bohumil Vurm, Plzeňský kraj, str. 45

¹³⁸ Royt, str. 271

¹³⁹ Royt, str. 271

¹⁴⁰ Royt, str. 271

¹⁴¹ viz Milan Pokorný, Vlastivědný sborník Muzea Šumavy V., str. 103-110; V. V. Tomek, Ze života českých poustevníků, str.xy; Horpeniak

„Dobrá Voda jest malá osada, kteráž obcí katastrální patří k Hartmanicům. Původní její jméno Březník neb Březnice, dle něhož zvala se zde i zemská brána březnickou, upadlo zcela v zapomenutí. Nové jméno pochází od mohutně proudícího pramene čisté vody, jemuž lid okolní přičítá léčivé i zázračné účinky. Dlouhá staletí obestřela poustevníka, poustevnu i okolní místa bájivým šerem, v němž jeví se Vintíř v září světce, kterýž pomáhá tělům i duším lidským a srdcím dodává útěchy. Na sta poutníků sem putuje každého léta v procesích a obstupuje dřevěné zábradlí, které vroubí pramen v studánku zachycený, jenž pro uzdravující svou jest hlavním cílem pouti. Pokusy založiti tady lázně nesetkaly se však s velkým úspěchem. Lázně zdejší jsou nepatrné, voda svatovintířská chová sice některé železité soli, avšak ne více než mnohé jiné v Čechách.“

Další popis dobrovodských lázní přináší v roce 1860 německý text Josefa Wenziga a Johanna Krejčího, kteří píší o bohatém prameni pramenicím poblíž kostela. Voda je pak odváděna do jednoho lázeňského domu. Vintířovým pramenem a o historiích Dobré Vody se zabývá také kniha Královské město Sušice a jeho okolí JUDr. Josefa Ambrože Gabriela, který vznáší pochybnosti o jeho léčebných účincích. Jinými publikacemi pak jsou např. práce F. A. Borovského – Řivnáčův Průvodce po Šumavě z roku 1883 nebo Antonín Bašta – Průvodce Šumavou z roku 1908, který píše: *„Vedle kostela ve skryté studánce pramen železité vody, již lid okolní zázračnou připisuje moc. Pramen jest dodnes cílem četných poutníků a věhlas jeho je tak pronikavý, že jménem svým Dobrá Voda zatlačila původní jméno osady březnické.“*

O zázracích spojených s pramenem obsáhle pojednává již několikrát zmiňovaný spis Johanna Adama Höffeleho z roku 1745 (česky 1749 – Svatý Vintíř, vyznavač božístom vštípený při tekoucích vodách). Stejnému tématu se věnuje také kniha Marie Frankové, Im Lande der künischen Freibauern z roku 1979, kde popisuje několik zázraků např. v roce 1699 voda pomohla pětiletému synovi sklářského mistra Johanna Philippa Gerla z Javorné. V roce 1737 se uzdravily Anna Barbara Sulmeltin z Horního Nýrska a ze slepoty voda pomohla postiženému dítěti, kterému stačilo protírat si jí nevidomé oči, podobně se vyléčila dcerka Franze Eignera ze Stodůlek. V roce 1787 byl uzdraven po mnoha letech nemoci řezník Joachim Kraus z Kašperských Hor.

Skutečné lázně vyrostly v Dobré Vodě v roce 1675, kdy nechal majitel panství, hrabě Kolovrat Krakovský, vystavět lázeňský dům. V tehdejších dobách přicházela celá procesí lidí, někdy o 300 – 400 poutníkůch.

Ve dvacátém století počaly lázně upadat, lidé začali navštěvovat spíše vyhlášené a velké lázně.

V lázních Letiny u Klatov stojí kaple zasvěcená Vintířovi. V. Tomek¹⁴² k Letinám poznamenává: „...pramen léčivé vody v Lázních Letínských u Blovic, kde spatřuje se podnes socha blahoslaveného Vintíře ve sklepení nad nádržkou vody tamního léčivého zřídla. Sochu tu opatřil prý z vděčnosti starý jeden ovčák, jenž trápen jsa pakostnicí, přál si navštívit známé toho času lázně v Březnici u Hartmanic. Pro pokročilou chorobu svou nemohl však na cestu se vydati. V nesnázi té zdálo se mu jedné noci, že v blízké bažině pod dutou jedlí vyvěrá pramen léčivé vody podobný onomu v Březnici a posvěcený blahoslavenému Vintíři. Když pak druhého dne pramen ten byl skutečně zde objeven, dal se chorý ovčák k němu donésti a hle! Po několika koupelích ve vodě té ozdravěl úplně.“

S Vintířem je také spojena zapomenutá studánka u Rabí, nazývaná Vintířovou¹⁴³.

Šumavské lesy jsou plné nejrůznějších pramenů a studánek, kterým je připisována zázračná moc, mnohé z nich jsou spojeny s mariánským kultem, nebo se váží k jinému světcu.¹⁴⁴ Například pramen ve Strašíně, kterému se budeme ještě věnovat, je spojen s poustevníkem Martinem Strakonickým. K tématu léčivých studánek a pramenů existuje poměrně bohatá literatura.¹⁴⁵

2.3.5 Dobrá Voda dnes

Po roce 1945, kdy došlo k odsunu převážně německého obyvatelstva, zde vznikl vojenský výcvikový prostor. V obci sídlila vojenská správa celého újezdu a do Dobré Vody byl zákaz vstupu. V roce 1990 byl vojenský újezd zrušen a o pět let později,

¹⁴² V. V. Tomek, Ze života českých poustevníků, str. 26-27

¹⁴³ Milan Pokorný, O lázních a lázničkách, Vlastivědný sborník Muzea Šumavy V., str. 110

¹⁴⁴ Royt, str. 265 zmiňuje bl. Pulmatia z kláštera augustiniánů v Pivoni, bl. Othu z Mettenu a bl. Gervicuse z Waldsassů

¹⁴⁵ např. již zmíněná práce M. Pokorného; Zdeněk Kalista, Česká barokní pouť, kapitola Madona lesů, studánek a poustevníků ve Strašíně; Balbín, Krásy a bohatsví české země, Výbor z díla Rozmanitosti z historie Království Českého (Miscellanea historica regni Bohemiae)

k výročí 950 let od úmrtí poustevníka Vintíře, byl slavnostně znovu vysvěcen kostel, v minulých letech zdevastovaný. Obnovena byla také kaplička nad Vintířovým pramenem a jak již bylo řečeno, v roce 1992 kaple pod Vintířovou skálou.

V roce 2001 bylo v kostele sv. Vintíře instalováno skleněné oltářní retabulum a v roce 2003 čtrnáct zastavení křížové cesty od autorky Vladimíry Tesařové. Oltář má následující rozměry: 4,5×3,3×0,4 metru, váží 5 tun, skládá se ze 35 figur a je svázaný ocelovou nerezovou konstrukcí. V popředí, v centru oltáře, stojí ústřední biblický výjev, ukřižovaný Ježíš Kristus se zločinci po pravici a levici. Scénu doplňuje Marie Magdalská a apoštol Jan podpírající Ježíšovu matku Marii s přihlížející skupinkou Židů. Strany oltáře jsou vyplněny litými skleněnými reliéfy s postavami světců uctívanými v Čechách a v sousedním Bavorsku, Křížová cesta - každé zastavení má 1,2×1,0 metru a váží 120-140 kg.

V roce 2004 proběhl v Dobré Vodě projekt Skleněná archa - nositelem celého projektu „*Skleněná Archa v moři lesa Evropy*“ byl občanský spolek Waldzeit, se sídlem ve Spiegelau v Bavorském lese. Programy pro veřejnost proběhly v těsné spolupráci s oběma Národními parky Šumava a Bavorský les. Skleněná Archa byla navržena a koncipována dvěma uměleckými skláři z Bavorského lesa, Ronaldem Fischerem a Hubertem Sternem. Postavena byla společně s dalšími skláři regionu. Archa byla sestavena ze 480 jednotlivých skleněných plátů do 5 metrů dlouhé lodi. Její šířka je asi 160 cm a dosahuje hmotnosti přes tři tuny. Svou velikostí a výlučností se stává Skleněná Archa hmatatelným symbolem jedinečného regionu se zachovalou přírodou. Projekt byl v roce 2004 podpořen Česko-německým fondem budoucnosti, jako uznání pro široké rozvinutí setkání v rámci projektu a zapojení co nejširšího spektra cílových skupin. Podle autorů projektu se právě poustevník Vintíř zapsal do dějin také jako diplomat a budovatel cest a mostů mezi národy, mezi Čechy a Němci. Právě zde proto zakotvila Skleněná Archa na své cestě po společném regionu Šumavy a Bavorského lesa jako na první stanici na české straně pohorí.

V Dobré Vodě u Hartmanic v současné době funguje Dům sv. Vintíře s možností ubytování.

2.3.6 Vintířův kult a ikonografie v zahraničí

Vzhledem k tomu, že Vintíř není pouze českým poustevníkem a světcem, ale pochází z Bavorska, kde také strávil podstatnou část svého života, je třeba se zmínit o úctě k němu také v zahraničí a to zejména v Bavorsku a několika slovy se zmínit o jeho působení v Uhrách.

2.3.6.1 Bavorsko¹⁴⁶

Světcova ikonografie se určitým způsobem liší od ikonografie, se kterou se setkáváme v českých zemích. Nejvíce míst v Bavorsku, která jsou spojena s činností Vintíře i jeho zobrazení lze nalézt v pasovském biskupství. V Niederaltaichu, v kapli prvního opata tohoto kláštera, sv. Godeharda, se nacházel až do roku 1816 obraz sv. Jana Nepomuckého s benediktinskými světci, mezi nimiž byl i Vintíř. Obraz z roku 1750 byl přenesen do Rabensteinu, zámecké kaple u Zwieslu.

Opat niederaltaišského kláštera, Joszio Hamberger, nechal roku 1731 namalovat v mnišském chóru šest obrazů ku příležitosti tisíciletí kláštera. Tyto obrazy představují svaté opaty kláštera, mezi nimi i Vintíře v benediktinském rouchu s motykou jako symbolem kolonizačního úsilí. Týž opat pak nechal ve stejném roce odlít v Pasově od Nikolause Drackhema zvon s reliéfem Vintíře (dnes ve farním kostele ve Vilshofenu). Vintíř s motykou je též vyobrazen na stříbrné monstranci, která byla pro klášter v Niederaltaichu zhotovena augsburským zlatníkem kolem roku 1700.

V kostele sv. Jana Křtitele v Rinchnachu se nacházejí fresky od Andream Heindla, zobrazující život sv. Vintíře. Typologický cyklus (paralela poustevníka Vintíře a Jana Křtitele, jehož údajným ctitelem, jak již bylo řečeno, Vintíř byl) zobrazuje Vintíře jako benediktinského mnicha s motykou v ruce mýtčího les. Dále Vintíř vystupuje jako zakladatel rinchnašského kláštera v podobě klečící postavy předávající klášter do ochrany Panny Marie. Rovněž jej můžeme pozorovat jako kazatele před oltářem sv. Jana Křtitele. Vyobrazena je také známá legendistická

---

¹⁴⁶ Royt, str. 266-268

událost – Zázrak s pávem na dvoře uherského krále Štěpána a motiv zázračného uzdravení. Na bočním oltáři je pak barokní obraz Smrt poustevníka Vintíře.

Ve Frauenbründlu se nachází poutní kaple sv. Vintíře, která byla postavena opatem niederaltaišského kláštera, Augustinem II. Zieglerem v letech 1764 – 75. Vintíř se na toto místo podle pověstí uchýloval vždy v předvečer velkých církevních svátků, aby zde mohl rozjímat. Nocoval na mohutném kameni, na kterém se dodnes ukazuje otisk světcova těla.¹⁴⁷

Kaple je opatřena nástěnnými malbami niederaltaišského malíře Franze Antona Rauschera. Zobrazeno je Obrácení sv. Vintíře, Smrt světce, Vstup do niederaltaišského kláštera, Zázrak s pávem a sv. Vintíř jako poustevník. Na hlavním oltáři je umístěna dřevěná socha světce. Za oltářem v nice je pak poustevníkovovo voskové tělo.

Další místo spojené s pobytem poustevníka (podle legendy zde vztyčil kříž) je spojeno také jedno z nejstarších poutních míst v Bavorském lese – St. Herman u Bischofsmaisu. Byl založen roku 1323 niederaltaišským laickým bratrem a poustevníkem sv. Hermannem. V těsné blízkosti, na hoře Oberbreitenau, žil v letech 1344 – 1374 jeho druh, poustevník sv. Degenhard.

Také v Regenu je řada památek na poustevníka Vintíře. Zejména kaple sv. Antonína (byla zbořena v roce 1948), původně zasvěcená sv. Vintíři, byla uváděna v pramenech již ve 14. století. Tady se měl údajně Vintíř zastavit na své cestě do Rinchnachu. V roce 1503 do kaple daroval měšťan z Regenu malbu se sv. Vintířem a jeho životopis. V kostele sv. Ducha v Regenu je na vedlejším oltáři obraz sv. Vintíře z roku 1737 od Josefa Sänfirtla a v tomtéž městě, v kostele sv. Jana je oválný obraz sv. Vintíře, který byl namalován okolo roku 1700.

V rokokovém kostele v Kirchdorfu je rovněž Vintířovo vyobrazení. Na tomto místě žil mezi rokem 1041 – 1050 laický bratr poustevník Wilhelm. Na jižním vedlejším oltáři se nachází socha sv. Vintíře s laní a v oválném nástavci oltáře jeho poprsí.

Sochy sv. Vintíře a sv. Godeharda se nacházejí také na hlavním oltáři farního kostela v Iggenbachu, barokní obraz poustevníka je rovněž ve farním kostele v Oberkreuzbergu u Grafenau.

Vintíř je na bavorské straně zobrazován zejména jako kolonizátor – s motykou a zakladatel. V jednom případě se setkáváme s obrazem Vintíře s laní¹⁴⁸

¹⁴⁷ Tyto otisky světců jsou známé i v českém prostředí (Ivan, Wolfgang)

¹⁴⁸ Laň je oblíbenou náplní poustevnických legend (srv. Ivan, Prokop)

2.3.6.2 Uhry

Větší štěpánská legenda líčí, jak král Štěpán založil na podnět Vintířův i klášter v Bélu (Bakonybél) nedaleko Veszprému.

Ve Veszprému sídlil královnin dvůr a v Bélu bylo její letní sídlo, kde ji často navštěvoval po roce 1015 i sám Vintíř. Zdá se, že za Štěpánova života vznikla v Bélu kaple P. Marie a kostel sv. Mořice, který byl patronem niederaltaišského kláštera, což by potvrzovalo Vintířovu iniciativní úlohu v této věci.

Větší legenda gerarská se zmiňuje o Vintířových návštěvách u biskupa Gerarda v Bakonybélu.¹⁴⁹

2.3.7 Vintíř v literatuře

2.3.7.1 *Prameny, kroniky*

O postavě poustevníka Vintíře se lze dočíst v několika pramenech¹⁵⁰:

Wolfhere z Hildesheimu, *Vita S. Godehardi Episcopi posterior*, před pol. 11. století; MGH SS XI, s. 176 - 196 – hildesheimský kanovník Wolfher pobýval kolem roku 1035 v niederaltaišském klášteře. Byl důvěrným přítelem opata Ratmunda a kolem roku 1050 přepracoval Ratmundův životopis biskupa Godeharda (Gottharda) – *Vita S. Godehardi II.* V 8. a 9. kapitole tohoto životopisu obšírně pojednal o Vintířovi. Je pravděpodobné, že se Wolfhere za svého pobytu v Niederaltaichu mohl s Vintířem osobně setkat, jeho životopis je proto považován za dost věrohodný.

Vintíře znal také řezenský mnich Arnold, který je autorem životopisu řezenského biskupa sv. Emmerama, *Vita S. Emmerami Episcopi*, MGH SS IV, s. 543 - 574. Tento spis je psán formou dialogu mezi bratrem Ammonicem a bratrem Collecticiem (tj. Arnoldem). V několika pasážích (61. až 68. kapitola) se hovoří právě o Vintířovi. Spis byl sepsán před polovinou 11. století.

Vita Guntheri Eremitae, konec 11. století; MGH SS XI, s. 276-279; též FRB I, ed. J. Emler, Praha 1873, s. 337 – 346, s českým překladem Josefa Truhláře.

¹⁴⁹ Legendy a kroniky koruny uherské, str. 91

¹⁵⁰ viz Royt; Kadlec; Novotný

Více legendistická je práce anonymního autora Vita sancti Guntheri, sepsaná na sklonku 11. století, v prostředí břevnovského nebo rinchnašského kláštera. Čtyři ze třinácti kapitol (kap. 1, 2, 3, 6) jsou doslova převzaty z Vita Godehardi II, ostatní jsou složeny z obvyklých legendárních vzorů.

Altahenses Maiores; MGH SS XX, s. 782 - 824

Také v českých kronikách se lze s postavou šumavského poustevníka setkat, třebaže se jedná jen o pouhé zmínky:

Kosmova kronika – „*Roku od narození Páně 1045. Zemřel mnich Vintíř dne 9. října*“. (dodatek ke kronice dodává „*byl pochován v klášteře sv. Vojtěcha a sv. Benedikta před oltářem sv. Štěpána*“).

Hájkova kronika česká – *Téhož léta (tj. 1045) s. Gunterus anebo Gutýř, mnich a pausteník, kterýž mnohé a divné pomoci Boží činil divy, umřel a v klášteře Břevňovském s velikú poctivostí mnohých Čechův a zvláště Pražských měšťanuov pochován. Při jehožto těle a hrobě potom mnozí se dali divové a mnoho nemocných z Prahy k jeho hrobu nosili a vozili, kteříž skrze víru jich mocí Boží a s. Guntera byli uzdravováni od svých nemocí. A takoví divové trvali až do krále Václava, syna Karla císaře, za jehožto času povstali bludní kněží; tomu se při svých kázáních velmi rauhajíce, lidu přikazovali, aby tam nechodili, pravíce, že není Gutýř, ale huntýř. A tak tu hned P. Buoh více svých divuov ukazovati neráčil.*

2.3.7.2 Barokní literatura ¹⁵¹

V průběhu 17. a 18. století se Vintíř stále častěji objevuje v literatuře. Oficiální světcův životopis byl Bollandisty¹⁵² zanesen do *Acta Sanctorum*.

V knize Henricka Canisia, *Antiquae lectionis tomus II* z roku 1602 je uvedena Vita S. Guntheri.

---

¹⁵¹ viz Royt; Vilímková

¹⁵² Bollandisté byli první historičtí kritici a vydavatelé „*Životů svatých*“ od roku 1642. Jejich dílo je přísně kritické a významně přispělo k chápání historie jako vědy. Bollandisté původně pocházejí z jezuitského řádu a svůj název nesou podle prvního vydavatele „*Acta Sanctorum*“ Jana Bollandy (1596 – 1665)

Vintířův životopis a jeho zobrazení (rytiny Raffaella Sadelera podle předlohy Petra Candida nebo Johanna Matthiase Kagera) nalzáme také v knize *Bavaria Sancta* od P. Matthaese Radera S. J. z roku 1615.

Dalšími barokními prameny jsou *Životy svatých* od Laurentia Suria (přeložil J. Plachý v roce 1625), dále *Poselkyně starých příběhů českých I* od F. Beckovského, vydané v roce 1700, Crugeriovy *Sacri pulveres* (1672/1676), *Vestigium Bohemiae Piae* od A. Chanovského z roku 1659, *Medicus Hercinius* Jiřího Davida (1749) a také spisy B. Balbína – *Epitome historica rerum Bohemicarum* z roku 1617 a *Miscellanea, liber IV – Bohemia Sancta*, z roku 1682.

Jiným barokním legendistickým pramenem je legenda z rukopisu vídeňské Národní knihovny publikovaná J. Vinterem – *Barokní česká legenda o svatém Vintíři*.

Rovněž zmiňovaný spisek Jana Adama Höffeheho *Strom vštípený při tekoucích vodách svatý Vintíř vyznavač boží* z roku 1749 (německy 1745) je věnován poutnímu místu v Dobré Vodě.

Podrobně se Vintířem zabývá výše zmíněný *Thesaurus absconditus* Bonaventury Pitera, vydaný po nález středověké náhrobní Vintířovy desky v Břevnově roku 1762.

Dále je třeba jmenovat spis M. Ziegelbauera – *Epitome Historica monasterii Brevnoviensis* z roku 1740, kde se zmiňuje o zázračných uzdraveních, která se děla na Vintířovu přímluvu.

2.3.7.3 Literatura 19. století – současnost

Z pozdější odborné literatury je třeba odkázat také na Palackého Dějiny národu českého, svazek I. K událostem v roce 1040 Palacký poznamenává:

„...Tu Čechové dosáhli ouplného vítězství, potřebše v boji nejjudatnější muže vojska nepřátelského a zajavše veliký počet jiných, takže málo Němců zachovalo se outěkem, ku kterémuž německý poustevník Vintíř, v okolí onom bydlivší, ukázal jim cestu...“

K roku 1041 Palacký píše: *Roku 1041 v též letní době, na těchže místech a pod touže správou jako vloni dostavilo se opět dvoje vojsko německé, jenže tenkrát ještě hojnější a silnější a pod vůdci již mnohem prozřetelnějšími. Naučením bezpochyby Vintířovým an v Šumavě již po třicet let poustevničil, znal všechny její prosmyky*

a zakládal byl sám stezky na mnohých místech, vojsko Jindřichovo překročilo tenkrát hranice české na jižnějším nežli vloni místě, kde jich méně pilně ostříháno...

V roce 1891 sepsal Josef Svátek práci *Obrazy z kulturních dějin českých*, v kapitole nazvané *Poustevníci v Čechách* se zmiňuje také o Vintířovi: „*Znaje všechny stezky a všechny průsmyky na Šumavě, propůjčoval se v tehdejších válkách Němcům za vyzvědače a cestovoda, což mu ovšem bylo od rodákův českých ve zlém vykládáno*“.

V poněkud lepším světle vidí Vintíře V. V. Tomek ve svém spise *Ze života českých poustevníků z roku 1918*.

Na další literaturu v německém i českém jazyce která se týká poustevníka Vintíře bohatě odkazuje Jan Royt ve zmiňované studii uvedené ve sborníku k tisíciletému výročí břevnovského kláštera – *Milénium břevnovského kláštera (993 – 1993)*.¹⁵³

Z Roytových odkazů je třeba zmínit práci G. Langa, *Gunther der Eremit in Geschichte, Sage und Kult*, z roku 1941. Až tomuto německému historikovi se podařilo odstranit legendické nánosy, kterými je postava poustevníka opředena.¹⁵⁴

Další odkazy na literaturu zabývající se Vintířem přináší Novotný v *Českých dějinách*.¹⁵⁵

2.4 Svatý Prokop

2.4.1 Úvod

Jak jsem již avizoval v úvodu k diplomové práci, sázavským poustevníkem, sv. Prokopem se budu zabývat jen ve stručnosti. Domnívám se totiž, že informace k této postavě jsou dostatečně zpracovány v dostupné literatuře. Jako příklad mohu uvést vyčerpávající, více než šestiset stránkovou knihu Franiška Krásla, *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*, z roku 1895; dílo V. Chaloupeckého a B. Ryby, *Středověké legendy prokopské*, z roku 1953; knihu Jaroslava Kadlece, *Svatý Prokop český strážce odkazu cyrilometodějského*, vydané v roce 1968; nebo studii téhož autora v knize *Bohemia Sancta* z roku 1990. O Prokopovi a sázavském klášteře pak

---

¹⁵³ str. 259 – 271.

¹⁵⁴ Royt, str. 259

¹⁵⁵ České dějiny I, str. 723; II, str. 7

pojednává kniha Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách od Květy Reichertové.

2.4.2 Svatoprokopské legendy

První známou legendou o sv. Prokopovi je tzv. Vita minor, Menší legenda. Jde o překlad původní staroslověnské legendy sepsané zřejmě v letech 1061 - 1067 do latinského jazyka. Překlad byl pořízený před rokem 1096 a je zachován v rukopisech ze 13. a 14. století. Vita minor lze rozdělit do několika částí, na vlastní životopis, pojednání o sedmi Prokopových zázracích. Po Prokopově kanonizaci byl připojen zázrak kanonizační a časem ještě další zázraky.

Vita minor pojal do své kroniky letopisec známý jako Mnich sázavský, který svou kroniku psal před rokem 1177. Ve svém spise pojednává o založení sázavského kláštera. Sama Kosmova kronika zmiňuje jen Prokopovo úmrtí. Krácením Vita minor vznikla tzv. legenda F., podle prvního vydavatele Fejfalíka. Také Dalimilova kronika pojednává o Prokopovi a sice o jeho smrti:

*„Léta od narozenie syna božieho
po tisíci po stu čtvrtého¹⁵⁶
za Oldřicha, kněže zlického,
točíš knězem nazvaným kúřimského,
svatý Prokop s světa snide,
v němž veliká pomoc vznide.
To opat německý svědčieše,
když jej svatý Prokop, za kuklu vláčě, tepieše.“*

Pojednáno je také o Prokopově svatořečení. Ve 14. století se stala Vita minor základem pro další texty. Za Karla IV. vznikla Vita maior, která líčí Prokopovy zázraky po kanonizaci. Tato legenda byla na konci 14. století zpracována česky ve veršované legendě o sv. Prokopu, zachované v rukopise Hradeckém.¹⁵⁷

¹⁵⁶ rok 1104 uvádí Dalimil zřejmě omylem podle roku 1204, kdy byl Prokop kanonizován

¹⁵⁷ Dvě legendy z doby Karlovy, Praha, 1959, k vydání připravili Josef Hrabák a Václav Vážný

2.4.3 Stručné pojednání o sv. Prokopovi

Pozdní prameny uvádějí Prokopovo narození k roku 970, avšak toto datum není jisté. Prokop, podle Mnicha sázavského pocházel ze vsi Chotouně, východně od Českého Brodu. Zde sv. Prokopa připomíná svatoprokopská studánka na návsi se sochou světce z roku 1708 a údajný rodný Prokopův dům. Vedle dvora stojí kostel z roku 1708 zasvěcený právě sv. Prokopovi.

Kde a jak se Prokop seznámil se slovanským písmem není jisté, ale není důvodu pro tvrzení, že Prokop odešel za vzděláním za hranice. Ke vzdělání měl dost možností u slovanských kněží při některém z domácích kostelů.

Prokop, jak tomu bylo u českých kněží do 12. století zvykem, žil v manželství a měl syna Jimrama, pozdějšího mnicha v sázavském klášteře. Později Prokop vstoupil do benediktinského kláštera, nejspíše břevnovského, založeného svatým Vojtěchem v roce 993. Po nějakém čase Prokop ve snaze věnovat se ještě odříkavějšímu životu, odešel na samotu do lesů a usadil se v jeskyni nedaleko hradu Kouřimě na břehu středního toku Sázavy. Zde měl dost času k modlitbě a rozjímání, ale také k práci, mýcení lesa a vzdělávání půdy.¹⁵⁸ Právě vzdělávání půdy, orba, připojilo k Prokopovi řadu lidových pověstí, včetně té o Prokopově orání s čertem. Časem se k Prokopovi připojovali ti, kdo také cítili potřebu dokonalejšího života a toužili se uchýlit stranou od světa. Mezi těmito byli i prokopovi příbuzní, synovec Vít a syn Jimram, kteří se později postupně stali sázavskými opaty. To byl počátek mnišské osady, ze které vznikl roku 1032 klášter.

O založení kláštera hovoří dvě legendy. Vita minor spojuje vznik kláštera s knížetem Břetislavem, který nechal povýšit Prokopa do hodnosti opata. Mnich sázavský naproti tomu hovoří o knížeti Oldřichovi jako zakladateli kláštera. Vypráví o tom, jak kníže Oldřich na lovu stíhal laň¹⁵⁹ a dostal se až k Prokopově jeskyni, seznámil se s poustevníkem a jelikož si jej oblíbil, založil pro něho klášter. Ještě jako poustevník prý Prokop ustanovil mnišská pravidla podle vzoru otce Benedikta. Sázavský klášter tedy byl klášteřem benediktinským.

¹⁵⁸ srv. Vintířovo poustevničení, jako náplň benediktinského hesla „*ora et labora*“

¹⁵⁹ srv. legendy o sv. Ivanovi. Laň hraje také roli při objevení umírajícího Vintíře, viz výše

O dalším Prokopově životě není známo nic bližšího, lze usuzovat, že se zúčastnil přenesení ostatků svatého Vojtěcha a Pěti bratří do Prahy.¹⁶⁰ Když Prokop 25. března 1053 zemřel, byl v Sázavě pochován biskupem Šebířem.

Po smrti knížete Břetislava, v době panování jeho syna Spytihněva II. (1055 – 1061) byli nuceni mniši Sázavu opustit a uvolnit místo latinským mnichům. Vita minor přináší vyprávění, jak se Prokop zjevil latinskému opatovi Vítovi a když tento na Prokopovo naléhání odmítl klášter opustit, jal se jej světec bít svou opatskou berlou. Slovanští mniši se mohli vrátit za vlády knížete Vratislava (1061 – 1092), avšak již za Vratislavova nástupce Břetislava II. (1093 – 1100) museli mniši klášter v roce 1096 opustit navždy.

O Prokopově kanonizaci osobně jednal v Římě opat Blažej mezi říjnem 1202 a dubnem 1203 a dosáhl souhlasu papeže Innocence III. Také v tomto případě musel podle legendy zasáhnout sám zemřelý Prokop. Když papež odmítal dát svolení s Prokopovým svatořečením, zjevil se mu Prokop a pohrozi svou pastýřskou holí. Kanonizaci na Sázavě provedl papežský legát, kardinál Quido, 4. července 1204.

Důsledkem Prokopova svatořečení byly následně projevy kultu. Významným dokladem svatoprokopské úcty bylo založení kláštera na Slovanech v Praze Karlem IV. v roce 1347. Ani v období husitských válek úcta ke sv. Prokopovi nezeslabila, třebaže hned na počátku nepokojů husité vyplenili sázavský klášter.

Určitý úpadek úcty ke sv. Prokopovi pak přineslo 16. století spolu s příchodem německého protestantismu. 28. května 1588 došlo k přenesení světcových ostatků z pobořeného sázavského kláštera do kostela Všech svatých na Pražském hradě. Nový nárůst svatoprokopské úcty pak nastal v pobělohorském období během rakatolizačního úsilí. Počet kostelů zasvěcených sv. Prokopovi je značný a počet obrazů a soch se svatoprokopskou tematikou je nepřehledný. Prokop patří spolu se sv. Václavem a sv. Vojtěchem mezi zemské patrony. Je mezi nimi však jeden rozdíl. Václav byl knížetem a mučedníkem, Vojtěch, druhý pražský biskup byl prvním českým kosmopolitou a také zemřel mučednickou smrtí. V porovnání s nimi se postava sv. Prokopa jeví značně skroměji a o to člověku blíže. Prokop nezasahoval do politiky, ani nijak za svého života významně nepřispěl k šíření křesťanství. Byl zkrátka světec.

---

¹⁶⁰ srv. Kosmovo vyprávění, jak ostatky Pěti bratří nesli opati. Je pravděpodobné, že mezi nimi mohl být i Prokop.

2.5 12. - 15. Století (do počátku husitských nepokojů)

Jak jsme již poznali na postavách poustevníků Vintíře a Prokopa, skutečnými průkopníky poustevnictví a mnišského života vůbec byli benediktini.

Dalším poustevníkem byl Jurik¹⁶¹ (Juryk/Juřík, Georgius), benediktinský mnich z rajhradského kláštera na Moravě, který později působil v Polici nad Metují.

Kolem roku 1167 se usadil v okolí nynějšího města Hranice na Moravě, kde tehdy byla divoká pustina a začal tamější okolí kultivovat. Olomoucký vévoda, Bedřich, toto vzdělané území daroval klášteru rajhradskému, ale markrabě Vladislav jej Rajhradu vzal a přidělil je hradišfskému klášteru. Poté Jurika břevnovský opat Kuno vyslal¹⁶² do pustého kraje na sever od Náchoda. Jurik se usadil v hornaté krajině u Police, kde si vystavěl poustevnu a i tady se pustil do kultivování okolního lesa.¹⁶³ Podle klášterního nekrologia¹⁶⁴ zemřel v roce 1209. Na jeho místo nastoupil jáhnen Vitalis¹⁶⁵, řeholník z břevnovského kláštera, s několika bratry, kteří pokračovali v kultivaci krajiny, která tehdy byla strašlivou pouští a lesem zarostlá¹⁶⁶ a v roce 1213 si vystavěli malý klášter a dřevěnou kapli P. Marie a v nejbližším okolí později vzniklo město Police nad Metují. Břevnovský opat Kuno opatřil dřevěnou kapli, kterou si Vitalis s bratřími vystavěli, vším kostelním náradím a uvedl poustevníky pod řeholi sv. Benedikta. V roce 1213 si vyžádal na králi Přemyslu Otakarovi I. jejich podřízení břevnovskému klášteru, ale také darování celého polického újezdu.

¹⁶¹ Srv. Svátek, str. 273; Vilímková, str. 112; Krásl, Sv. Vojtěch, str. 316, 317, 329 – 331, 382; Tomek, Příběhy kláštera a města Police, str. 2, 5 – 9, 26; týž, Dějepis města Prahy I, str. 155, 418, 421. K roku 1169 se hlásí listina, jímž měl olomoucký kníže Fridrich/Bedřich darovat rajhradskému klášteru „jako věčné věno místo, které se obecně nazývá Hranice [Granice vulgo dicitur]. Jakýsi totiž poustevník, jménem Jurik, životem a mravy následování hodný, jehož také život a mravy následuje důstojná pověst, mně prostřednictvím mé manželky Alžběty vyložil, jak daleko samo strašlivé místo z pusté samoty kácením dubů a přípravou polí osídlil.“ Listina je falzem z počátku 13. století, pravděpodobně však odráží reálný stav.

¹⁶² Svátek, str. 273, uvádí rok 1201; Krásl, str. 330-331, poznamenává, že usazení břevnovského poustevníka Jurika v Polici nebylo nahodilé, ale od opata Kuna to bylo vše vypočteno a podniknuto. Břevnovský klášter tehdy chtěl tady získat určité statky. Vše vyplývalo z jakési piety k bývalým statkům rodu sv. Vojtěcha, nebo přímo z tradice klášterní, že sv. Vojtěch Břevnovu něco z kladsko-broumovské krajiny přislíbil.

¹⁶³ Svátek, str. 273, uvádí, že Jurikově jeskyni se říkalo „Rozsochatec“ kvůli rozeklané pískovcové skalině

¹⁶⁴ Vilímková, str. 112

¹⁶⁵ Viz pozn. 1

¹⁶⁶ Tomek, Dějepis města Prahy, str. 155

Dalšími poustevníky spojenými s tímto místem byli kromě Jurika, Vitalise a jeho bratrů, také sv. Gerhard a mnich Mikuleš¹⁶⁷.

Rovněž osada Kilián¹⁶⁸ naproti ústí Sázavy do Vltavy, nad níž se nalézal ostrovský benediktinský klášter, dostala své jméno od benediktinů a sice podle benediktinského patrona poustevníka Jana Kiliana.

V severních Čechách se setkáváme již od 13. století s mnoha poustevnami, která pak daly německé jméno řadě obcí a měst (Einsiedl).

V roce 1241 potvrdil král Václav I. hraniční listinu biskupství míšeňského a Horní Lužice. Listina dokládá, že území pozdějšího Honštejska patřilo pod svrchovanost českého krále. Ze zprávy o vyměřování hranic z roku 1228 s odvoláním na prohlídku místa roku 1213 je patrné, že v okolí dnešní Dolní Poustevny pobýval poustevník, podle něhož dostala později osada také své jméno.¹⁶⁹

Výrazné bylo působení benediktinů v lesích jižních Čech, na panstvích Rožmberků. Jedna z pousteven se nacházela na Zátóni¹⁷⁰, na panství Krumlovském, kterou založili benediktini z ostrovského kláštera před rokem 1310. Ještě ve 14. století byla poustevna proměněna v probošství, které i s přistavěným kostelem zaniklo během husitských nepokojů.

Druhá poustevna, kterou potvrdil v roce 1310 papež Kliment V. pak byla u kostela sv. Martina v Nicově u Kašperských Hor.¹⁷¹

Při kapli sv. Maří Magdaleny na vrcholu Brádlu¹⁷², jižně od Kamenice nad Lipou na Tábořsku, se nacházela poustevna, založená v roce 1348 držitelem kamenického panství a hradu Dobešem z Bechyně a jeho synem Jindřichem, nedlouho po dostavbě kaple. Oba v roce 1359 učinili kamenickému špitálu nadání, podle kterého dostával poustevník stravu jako tamní ostatní špitálníci, mimo to dostával každého druhého

¹⁶⁷ Krásl, Sv. Vojtěch, str. 382

¹⁶⁸ Svátek, str. 273

¹⁶⁹ *1241 usque in Sebniczam, in locum, ubi mansit antiquitus heremita...per ascensum (Sebniczae) usque ad locum heremitee praedicti. Viz Marie Vojtíšková, Poustevníci v českém baroku, Z českého ráje a podkrkonoší 8, pozn. 2, str. 144; J. Svátek v Obrazech kulturních dějin, str. 273 k tomuto místu poznamenává: „v osadě téhož jména (Einsiedl) blíže Hanšpachu (dnešní Lipová) připomíná se poustevník již před rokem 1228 a rovněž je tomu v několika osadách Rudohorských“.*

¹⁷⁰ Svátek, str. 273; Fröhlich, Poustevníci a poustevny na jihu Čech, Jihočeský sborník historický (dále jen Fröhlich), str. 125, 144; Vlček, Sommer, Foltýn, Encyklopedie českých klášterů, str. 685;

¹⁷¹ Jiří Fröhlich, Poustevníci a poustevny na jihu Čech, Jihočeský sborník historický, str. 125, 144; Vlček, Sommer, Foltýn, Encyklopedie českých klášterů, str. 385

roku 9 loket šedivého plátna na kabát a kápi. Za to musel obdělávat pole u své poustevny a sklizené obilí dodávat do špitálu. Ve stanovených hodinách pak musel zvonit, třikrát denně dlít na modlitbách a číst nábožné knihy. A. Sedláček tuto poustevnu určil do jeskyně¹⁷³ na svahu Brádra, jihozápadně od hřbitova.

Celá osada poustevníků se nalézala v Přední Výtoni^{174/175} na rakouských hranicích. V roce 1384 darovali bratři Petr a Jan z Rožmberka tamní kamennou kapli sv. Pavla a při ní šest cell¹⁷⁶ poustevníkům, kteří se zde zdržovali. Poustevníci patrně patřili ke kongregaci Petra z Pisy. Poustevníci z Přední Výtoně se stali velmi brzo známými, o čemž svědčí i nadace humpoleckých měšťanů Hasska a Jakuba z roku 1385. Roční úrok dvou kop pražských grošů měl být frymburským rychtářem vyplácen „*ve dvou stejných splátkách v susedství žijícím poustevníkům*“. Tato smlouva byla potvrzena Janem z Rožmberka 8. června 1385. Jan z Rožmberka 11. srpna potvrdil závět' a když 1. září 1389 zemřel, tak závět' byla naplněna. Poustevníci z Přední Výtoně dostali pozemky na kterých stálo osídlení poustevníků včetně okolních pasek a úrok ve výši šest kop pražských grošů, vyplacených z pokladny hradu Rožmberk stejným dílem na svátky sv. Galussi a sv. Georgu. Ze závěti Jana z Rožmberka je zřejmé, že v roce 1389 byl představeným poustevníků v Přední Výtoni převor Hodyko¹⁷⁷. Dá se předpokládat, že jím byl již od příchodu eremitů do Přední Výtoně v roce 1384 a zemřel v roce 1416.

Nadání potvrdil roku 1389 pražský arcibiskup Jan z Jenštejna. Toto potvrzení bylo zřejmě vynuceno blízkostí premonstrátů v rakouském klášteře Schlägru, který měl v blízkosti poustevníků v Přední Výtoni své fary ve Frymburku a Rychnůvku. Spor mezi premonstráty a poustevníky se vedl o udělování odpustků.

---

¹⁷² Svátek, str. 275, uvádí vrch pod názvem Bradle; Fröhlich, str. 125, 144; A. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království českého IV, str. 167 - 168

¹⁷³ Fröhlich, Poustevníci a poustevny na jihu Čech, Jihočeský sborník historický, str. 126, k této jeskyni poznamenává, že je 2,7 m dlouhá, 2 m široká a maximální výšky 1 m dosahuje u ústí. Pokud by se tedy jednalo o poustevnu, musela před jeskyňkou stát dřevěná stavba.

¹⁷⁴ Svátek, str. 274; Fröhlich, Poustevníci a poustevny na jihu Čech, Jihočeský sborník historický, str. 126, 144; Vlček, Sommer, Foltýn, Encyklopedie českých klášterů, str. 607-608; www.ckrumlov.cz

¹⁷⁵ první písemně doložený název dnešní Přední Výtoně v němčině je Heuraffl, znamená lesní chýše

¹⁷⁶ podle lidové tradice je za poustevnu považována jeskyňka poblíž přehradní nádrže, Fröhlich, str. 126, pozn. 10

¹⁷⁷ Svátek, str. 274, poznamenává, že jeden z těchto poustevníků byl znám pod jménem Hodík

Pravděpodobně v letech 1423 až 1425, kdy husitská vojska táhla krajem a vypálili nedaleký rakouský Haslach, „*se svými divokými hordami v Heurafflu dílem zabili a dílem zde žijící poustevníky vyhnali*“¹⁷⁸.

V roce 1474 je zmiňována patrně stejná kaple s patrociniem sv. Antonína. Ve stejném roce přichází do Přední Výtoně další skupina poustevníků, kteří se usadili nedaleko poustevny sv. Pavla.

Tomuto novému společenství povolil v roce 1491 papež Innocenc VIII. řídit se řeholí sv. Františka z Pauly (Pavláni).¹⁷⁹ Povolil jim také zbourat původní vlhkou poustku, severně od dnešního kostela, zasvěcenou sv. Janu Křtiteli a schválil výstavbu nové budovy s dormitářem, oratoří, zvoncem a ostatním zařízením v těsném sousedství poustevny sv. Pavla. Obě komunity pak žily pod společným vedením a v jedné klausuře. Nedlouho poté (od roku 1495) došlo k úplnému sjednocení se společným dormitářem, refektářem a oratoří a k odstoupení od přísných pavlánských pravidel.

V roce 1498 koupili poustevníci z Přední Výtoně od frymburského měšťana Mikuláše Eywana „*louku zvanou Haid, ležící za hamernickou kovárnou blízko Frymburka*“.

V roce 1501 jim Rožmberkové přenechávají clo z brodu ve Frymburku a na počátku 16. století jim Barbora Pogenhhoferin z Braunau nad Innem věnuje vzácný klenot. Za to jí poustevníci z Přední Výtoně budou věnovat „*každoroční mši svatou na věčné časy*“.

V roce 1513 získali poustevníci louky u kláštera od Petra Pulsu z Frymburka a o rok později od Rožmberků lesy v rakouském Mühlvierlu a u Haslachu.

V roce 1515 pobývalo ve Výtoni 14 poustevníků. Od roku 1519 pak každoročně dostávají osm džberů kaprů z Třeboně a desátky z obilí v Jasánkách a Dolním Maršláku. V následujícím roce pak k tomu přibyl i úrok „*z luk ležících v lese pod Vítkovým Hrádkem*“. Krumlovská vdova Uršula Haluzna věnovala peníze na založení vinice a také vídeňský měšťan Vít Polinger chtěl darovat vinici.

Původní kamenná kaple byla později nahrazena kostelem spojeným s klášterní budovou. V roce 1523 byl světícím biskupem Bernardem z Pasova vysvěcen oltář Nejsvětější Trojice v chóru a šest oltářů v hlavní lodi.

¹⁷⁸ frymburská kronika, viz www.ckrumlov.cz

¹⁷⁹ Pavláni, kterým se také říkalo Řád nejmenších bratří (Ordo Minimorum), nosí černý hábit s velkou dlouhou kapucí, které se říká chaperon. Hábit byl převázán černým cingulem s pěti uzly a ve znaku mají zlatý nápis Charitas v modrém poli, nápis obklopují parsky. Pavláni nesměli požívat nejen maso,

Kolem roku 1527 se výtoňským poustevníkem podařilo získat další statky v Rakousku, ale v tu dobu již příliv poutníků a tím i peněz začal klesat. Poslední větší dary byly z poutě v roce 1528 a od té doby dary od Rožmberků pouze oddalovaly úpadek poustevnického řádu, který již poustevnickým životem v podstatě nežil. V roce 1556, na svátek sv. Jiří dostali poustevníci od frymburského rychtáře poslední clo z frymburského brodu.

Poslední zpráva o přítomnosti eremitů je z roku 1556. Brzy poté je klášter opuštěn. Jeden ze zdejších poustevníků, Václav, se usazuje v roce 1561 v poustevně v Majdaleně u Třeboně a o pět let později sem přichází další poustevník z Přední Výtoně, Jiřík Chlupáč. Opuštěný kostel potom připadl mnichům z cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě.

Ve Zbytinách na Prachaticku, byla poustevnická kaple sv. Máří Magdalény.¹⁸⁰ V roce 1395 byla připojena jako filiálka ke kostelu ve Zbytinách a v roce 1400 je při této kapli zmiňován poustevník Jakub.

Svaté Maří Magdaleně¹⁸¹ byla také zasvěcena kaple postavená v lesích na místě tehdy nazývaném Stará Pila, dnešní Majdalena u Třeboně¹⁸². Při této kapli pobýval na konci 14. století eremita Václav Čepice s ještě několika bratry¹⁸³. Jindřich z Rožmberka, majitel panství, mu daroval v letech 1397 a 1400 roční renty pojištěné na městě Třeboni. V roce 1534 byla kaple přestavěna na kostel, ve kterém se roku 1561 usadil poustevník Václav ze zrušeného kláštera v Přední Výtoni. V roce 1566 je spolu s ním připomínán mladší poustevník, Jiřík Chlupáč. Mezi oběma muži však docházelo k rozepřím:

„U sv. Maří Magdalény na třeboňském panství poustevníci byli; poustevníci svatomařímagdalénští nemohli se snést... A jakžkoli od světa odřezavše se, život zvláštní a světější nežli jiní lidé vésti chtěli, však nejznamenitějšího daru, totižto lásky vespolek, neměli a spolu o důchody a případnosti bez zaneprázdnění vrchnosti srovnati nemohli se.“¹⁸⁴

---

ale ani žádné jiné pokrmy pocházející ze zvířat (např. vejce nebo mléko). Tento řád potvrdil právě v roce 1474 papež Sixtus IV.

¹⁸⁰ Fröhlich, Poustevníci a poustevny na jihu Čech, Jihočeský sborník historický, str. 126

¹⁸¹ Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I, str. 181; srv. Fröhlich, str. 126; Maří Magdalena podle legendy později žila v ústraní v jeskyni, odtud patrně vyplývá obliba zakládat poustevny u kaplí zasvěcených této kajčnici.

¹⁸² Kaple byla stavěna v letech 1397 - 1400

¹⁸³ A. Sedláček, Místopisný slovník historický království Českého, str. 580

¹⁸⁴ Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I, str. 215

V roce 1570 požádal zdejší poustevník o podporu, aby v den pouti sv. Maří Magdaleny mohl obědem pohostit duchovní a další osoby. V roce 1600 daroval Petr Vok z Rožmberka kostel s poustevnou a okolní lesy městu Třeboni. Eremité v této poustevně přebývali údajně až do roku 1619.

Těsně před rokem 1405 nechal zástavní držitel hradu Hus, Zikmund Huler z Orlíka, postavit u Kaplického potoka v Zátóni na Prachaticku kapli sv. Marie¹⁸⁵. Základy této kaple byly odkryty v roce 1858 na vršíčku asi 80 metrů nad pilou pod Kapellenhäuser¹⁸⁶. Poustevníkům, kteří chtěli při kapli bydlet, byly přiděleny 3 kopy platu v Řepešíně, potůček Žátoň (dnešní Kaplický potok) až k jeho ústí do Vltavy, 3 lány role poblíž kaple a možnost vymýtit les na pole a louky¹⁸⁷. Podle místní tradice stála poustevna mezi Boubínem a Dlouhou horou (Langenruck). Na existenci zdejšího poustevníka odkazuje i místní jméno U louky poustevníka (německy Einsiedelwiese) v lese na svahu Dlouhé hory¹⁸⁸.

Nad Dešenicemi u Nýrska, v západní části Šumavy, stála ve středověku poustevna na prenetském¹⁸⁹ sedle, při které zástavní držitelé Královského hvozdu, bratři Bohuslav a Racek z Janovic nechali v roce 1408 postavit kapli zasvěcenou sv. Kunhutě¹⁹⁰. Generální vikář Jan Kbel ji na jejich návrh svěřil do péče poustevníkovi Matějovi de Wznatek. Tento eremita měl vykázán důchod z městečka Kdyně, které patřilo k hradu Rýzmburku. Poustevna pravděpodobně sloužila zároveň cestujícím putujícím z Nýrska do Regenu. V roce 1419 se stala spolu s nedalekou poustevnou ve Svaté Kateřině útočištěm karmelitánů, kteří byli vyhnáni z pražského novoměstského kláštera. Před 1. zářím 1421 husité obě poustevny vypálili a pobořili. Karmelitáni Havel a Mikuláš zvaný Miska usilovali o obnovu kaplí sv. Kunhuty a sv. Kateřiny, a proto 9. září 1421 požádali papeže o udělení odpustků pro obě svatyně.

---

¹⁸⁵ Fröhlich, str. 127

¹⁸⁶ F. Mareš, J. Sedláček, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese prachatickém*, str. 308, uvedeno pod názvem Šatava (Žatuňka)

¹⁸⁷ A. Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého XI*, str. 155

¹⁸⁸ Fröhlich, str. 127

¹⁸⁹ vrch Prenet, 1070 m n. m., viz T. Formánek, M. Holub, *Tisícovky Čech Moravy a Slezka*, str. 331. Autoři dále poznamenávají: „*Pod sedlem na obě strany louky s dalekými výhledy, na severovýchodní straně stojí kaple sv. Kunhuty z roku 1384, přestavěná v 18. století.*“

¹⁹⁰ Ferdinand Vaněk, Karel Hostaš, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Klatovském*, str. 8, uvedeno pod názvem Brennet; srv. Fröhlich, str. 127, srv. však pozn. 189

Zmínkou o husitech se dostáváme do další fáze dějin poustevníků v Čechách a v několika větách popíši působení poustevníků právě v období husitských nepokojů.

2.6 Poustevny v období od 15. – 17. století

Jak už bylo naznačeno v úvodu k tomuto oddílu, husitské války a následující dvousetleté období poustevnickému životu mnoho nepřáli, avšak ani v této pohnuté době poustevnictví nezaniklo, jak bychom spíše očekávali. Husité nejednali s poustevníky tak krutým způsobem jako proti mnichům v kláštorech. Pokládali je za jakési nástupce vykonavatelů slovanského obřadu.

Druhá polovina 15. století je pak dobou jakési částečné obnovy eremitismu. Zatímco náboženská literatura pohusitských Čech rozhodně odmítá mnišství, připouští i v tak radikálních spisech, jako bylo veřejné ohlášení Štěpána z Kroměříže, táborům blízkého kněze, poustevníky. Podle Štěpána má být kněžstvo pouze světské, beze všech řádů, mužských i ženských. Mnicha lze nanejvýš trpět jako poustevníka mimo lidskou společnost.¹⁹¹

Velká řada poustevn proto přestála i toto neklidné období. Z této doby je připomínána kaple sv. Maří Magdaleny na vrchu Malém Blaníku¹⁹², pod níž se nalézala poustevna, kterou odedávna obýval poustevník.

Gotickému kostelíku Panny Marie ze 14. století v Kájově¹⁹³ údajně předcházela dřevěný kostelík, podle legendy založený u studánky poustevníkem. Eremita jménem Mikuláš je zde doložen mezi dobrodinci v nekrologiu výtoňského kláštera vedeném od roku 1471¹⁹⁴.

¹⁹¹ Rudolf Urbánek, *České dějiny III/3, Věk poděbradský*, str. 637

¹⁹² Svátek, str. 275

¹⁹³ Fröhlich, *Poustevníci a poustevny na jihu Čech, Jihočeský sborník historický*, str. 128

¹⁹⁴ Tady Fröhlich odkazuje na: J. Truhlář, *Paběrky z rukopisů Klementinských LXI. K dějinám poustevníků na Výtoně, Český časopis historický 8, 1902, str. 322*

Také v jiných částech Čech se připomínají další poustevny z tohoto období a některé jsou dokonce nově zakládány, zejména od mnichů-poustevníků z řádu pavlánů, kteří přišli do Čech ve druhé polovině 15. století.

V letech 1491 – 1493 se poustevníci údajně usadili u léčivých pramenů poblíž Nové Bystřice¹⁹⁵ (dnešní Klášter). Je jisté, že se stavbou kláštera pro poustevníky z řádu pavlánů se začalo až zásluhou Konráda Krajíře z Krajku na základě listiny z 24. června 1501. V průběhu josefínských reforem byl klášter zrušen.

Další poustevna obývána eremity z řádu Pavlánů se nacházela v Kuklově u Brlohu¹⁹⁶ na krumlovském panství. Těmto poustevníkům, pocházejícím z hornorakouského Thalheimu, nabídli bratři Petr a Oldřich z Rožmberka, aby si založili klášter na jejich panství, při opuštěném kostele sv. Ondřeje. 5. dubna 1495 vydali listinu, která potvrzuje, že převzali nad pavlány ochranu a předali jim kostel sv. Ondřeje i s náležejícími pozemky. V sousedství jim povolili těžit stavební i palivové dřevo a zaručili jim, že v jejich sousedství nebude nikdo pobývat. Poslední zmínka o pavlánech v Kuklově u Brloha je z roku 1530.

Vdova po Protivovi z Rožmitálu, Kateřina z Pecky, učinila v roce 1482 nadání pro jednoho z poustevníků zdržujících se v rožmitálských lesích¹⁹⁷. Mohlo by se jednat o poustevníka Beneše, který je zmiňován v roce 1484 v březnické městské knize v souvislosti s předáním stříbrného kalicha, který věnoval držitel Hvožd'an Bohuslav Vyduna k bubovickému záduší. O deset let později se podle B. Balbína tento poustevník, údajně pocházející z vladyckého rodu Blíživských z Blíživy, usadil v místě zvaném Na Štadraze, místě v lesích březnického panství, na jižním svahu vrchu Štěrbina¹⁹⁸. Na tomto místě stojí kamenná Boží muka z roku 1880 s velkou sochou P. Marie ve výklenku. Tato muka by mohla znázorňovat pověst, podle které poustevník Beneš našel v dutině stromu ukrytou sochu Panny Marie, pro níž potom vystavěl u poustevny kapličku. Podle jiné verze přebýval poustevník Beneš na vrchu Javorý¹⁹⁹ východně od Hvožd'an. Při své poustevně měl zahrádku a později tam vystavěl i kapličku. Poustevník Beneš z Blíživy zemřel v roce 1540 a byl pohřben v kostele ve Hvožd'anech. Vrch Javorý se později stal poutním místem s léčivou

¹⁹⁵ Svátek, str. 275; Vlček, Sommer Foltýn, Encyklopedie klášterů, str. 386; Fröhlich, str. 128, 144

¹⁹⁶ Svátek, str. 274, 275; Fröhlich, str. 128, 144; Vlček, Sommer, Foltýn, Encyklopedie českých klášterů, str. 148

¹⁹⁷ Fröhlich, str. 128-129

¹⁹⁸ vrch Štěrbina, 753 m n. m.

studánkou. V 17. století tam byla postavena kaple Navštívení Panny Marie. Lnářský hejtman Jan Franz Greynar uvažoval v roce 1682 o stavbě chaloupky pro poustevníka, který by zabezpečoval oltářní inventář a otvíral svatyni pro mnohé poutníky. K tomuto záměru však zřejmě nedošlo. Zbytky této kaple jsou patrné na jižním výběžku návrší.

Současníkem Beneše z Blíživy byl poustevník Petr, který v roce 1522 odkázal březnickému špitálu částku 10 kop míšeňských. Místo této poustevny však není známo.

Z roku 1503 pochází zmínka, v jindřichohradecké městské knize, o poustevně při sv. Barboře nedaleko osady Mnich.²⁰⁰ V roce 1507 koupil jindřichohradecký měšťan Pavel Myslivý s povolením poručnické vlády za svědectví regenta Štěpána z Počepic a Ctibora Netonického z Nebílov, hejtmana, Jana Feyara, porybného z Hradce, od Jana Krychle z Ratiboře kus loučky pod rybníkem Hluboký za 100 míšeňských grošů, aby si na ní poustevníci zřídili haltýř²⁰¹.

Poustevna stála v lese Přední Dubovice. Tamní poustevník konal zároveň službu kostelníka v kostele sv. Barbory, který byl tehdy ve správě františkánského řádu, od roku 1594 - 1777 pak v držení jezuitů.

Za Lásenicí, v lese Zadní Dubovice, vznikly uprostřed lesa na palouku dva renesanční kostelíky zasvěcené sv. Markétě a sv. Anně²⁰². Tomuto místu se říkalo Na poušti. Posledním poustevníkem u sv. Markéty byl Kristián Sommer, připomínaný v roce 1723.

I Jednota Bratrská měla své poustevníky. Ve své době byl velmi známý poustevník Matěj²⁰³, původem kožešník, narozený v Žatci. Ze zpráv o Matějovi není zřejmé, zda

---

¹⁹⁹ vrch Javorý 578 m n. m

²⁰⁰ Svátek, str. 273, 277; František Teplý, Dějiny města Jindřichova Hradce II/2, str. 265 - 266; Fröhlich, str. 129, 144

²⁰¹ haltýř (něm.) – malá dřevěná nádrž z latí ponořená do vody. Slouží k uchování živých ryb a raků

²⁰² Teplý, Dějiny města Jindřichova Hradce II/2, str. 264 - 265; Fröhlich, str. 129. K údajům J. Svátka, str. 275, „*Poblíž vesnice Lasenice u Stráže žil ve své poustce na sklonku 15. století poustevník Fabian*“, Fröhlich, str. 129, pozn. 33, poznamenává, že jmenovaná Fabianova poustevna byla až barokní a stála asi 1 km od kostelíků, vid dále

²⁰³ Matějem Poustevníkem se podrobně zabýval Michal Flegl, Jihočeské působení Matěje Poustevníka, Jihočeský sborník historický 33, 1966, str. 138 – 142, kde také bohatě odkazuje na prameny a literaturu k tomuto tématu; dále též Tomek, Dějiny města Prahy X, str. 466 - 468, 475, 492, 525, 571-572, 601, podle Tomka přebýval s několika druhy „*w krajíně lesnaté pod horau Baubinem w kraji Prácheňském*“, kde se měl skrývat před pronásledováním; Hrejsa, Dějiny křesťanství

byl původně členem Jednoty Bratrské či jiné jednoty, kterou později opustil. Matěj Poustevník však rozhodně se snahami a názory Jednoty Bratrské sympatizoval. Třebaže Matěj tedy patrně nebyl členem Jednoty Bratrské, ovlivnil šíření Jednoty mezi obyvatelstvem v Pošumaví. Po horlivé četbě bible se uchýlil do lesní samoty a pak v oděvu poustevníka chodil po prácheňském kraji a kázal lidem písmo podle svých vlastních názorů. Od roku 1508 přebýval s několika druhy ve Lštění²⁰⁴ u kostela sv. Vojtěcha²⁰⁵, kde se říkalo „*Na poušti*“. Na Lštění se Matěj věnoval studiu bible a táborských traktátů a také kazatelské činnosti. Matěj popíral, s odvoláním se na slova synoptických evangelistů a apoštola Pavla, tělesnou přítomnost Krista ve svátosti. Byl přesvědčen, že Kristus osobně přebývá po pravici Boží v nebi a hlásil se k táborské nauce o trojím bytu Kristově.

Aby se uživil, obdělával nejspíše skromné políčko. Dalším zdrojem obživy byl šlechtic Jan Popovský z Božejovci a na Popovicích, o kterém bude níže pojednáno. V roce 1519, týden po sv. Václavu, zaslal do Prahy psaní k purkmistrovi a městské radě. V dopise horlil proti nepravostem ve všech stavech a povoláních, světských i duchovních. V domácích sporech a ve válkách mezi jednotlivými královstvími spatřoval dílo antikristovo. Oznámil také, že hodlá přijet do Prahy, aby proti nepravostem mohl vést kázání a žádal o přidělení nějakého místa pro svá kázání. Matěj skutečně s několika druhy do Prahy v témže roce přišel a začal kázat, jak slíbil. Protože mu žádné místo nebylo vyhrazeno, kázal kde se dalo. Zamítal vše, co se nezakládalo na Písmu svatém a schvaloval učení Martina Luthera. Jeho vystupování se však neseťkalo s pochopením kněží, protože Matěj byl laik a tudíž měli pocit, že se vměšuje do jejich práce. Konšely byl z Prahy vypovězen, ale 12. prosince se zase vrátil a počet jeho stoupenců značně vzrostl. Matěj sám vycházel za Prahu do jiných měst, aby v nich kázal, ale zase se do Prahy vracel. V Praze Matěj prožil také bouřlivé události rok 1524 Po převratu Paška z Vratu, byl v roce 1525 za své postoje, kdy odmítal jednání o smíření s římskou církví a napsal pobouřený dopis mistru Havlovi Caherovi, administrátorovi konzistoře strany podobojí, vsazen do vězení. Z vazby vyvázl v roce 1526 a po propuštění byl nucen Prahu opustit. Koncem roku 1526 či počátkem roku 1527 odešel na Moravu do Habrovan, kde se

---

v Československu IV, str. 192, 255, 269, 279n, 286, 304n; též Dějiny křesťanství v Československu V, str. 5-7, 11, 19, 86; Fröhlich, str. 129; srv. též Svátek, str. 277;

²⁰⁴ Fröhlich, str. 129, se odvolává na historika F. Teplého, Dějiny města Volyně na Prácheňsku, Praha 1903, str. 92, pozn. 1; na stejného autora se odvolává také Flegl

²⁰⁵ kostel již před rokem 1354 znám jako farní

stal jedním z představitelů a ideologů Jednoty Habrovanských, která vznikla pod vlivem myšlenek švýcarského reformátora Ulricha Zwingliho. Základním pravidlem Habrovanských bylo, že samo Písmo je učitelkou, že není třeba duchovenstva. Podle Matěje má křesťan věřit v to, co Písmo zřetelně přikazuje, ale není nucen přijímat to, co v Písmu obsaženo není. Rovněž názory Jednoty Habrovanských na eucharistii, ovlivněné Zwinglim, byly radikálnější než utrakvistické i bratrské. Koncem třicátých let byla Jednota Habrovanské rozbita císařským zásahem a Matěj přešel kolem roku 1540 z Habrovan do Boskovic, kde po roce 1542 zemřel.

Pokud jde ještě o poustevnu ve Lštění, dalším eremitou zde byl pravděpodobně Jan Popovský z Božejovic a na Popovicích, který ve Lštění zemřel 30. července 1521. Jan Popovský pravděpodobně patřil do okruhu žáků Matěje Poustevníka a po jeho odchodu do Prahy v roce 1519 zde zřejmě i s jinými z Matějovy družiny zůstal a působil dále.

Lze takto soudit podle českého nápisu na vápencovém náhrobníku, vysokém 1,64 m a širokém 0,9 m, vsazeném do zdi na evangelijní straně lodi barokního kostela, který nahradil původní středověkou stavbu. Na poněkud ošlapaném náhrobku je možné číst: „*Leta MV^cXXI w autery po swatym Jakubu Apod. (u)mrzel Urozeny pan Jan Popowsky z bozegowicz a na Popowicych sa zde na paussti mnoha let žiwot swug gt w dobry dokonal a tuto lezj.*“²⁰⁶ Pod nápisem je erb s kolem ve štítu i jako klenot.²⁰⁷ Jiní eremité jsou připomínáni i v dalších letech, roku 1579 je připomínán Mikoláš Rybák²⁰⁸.

Současníkem Matěje Poustevníka byl Jan Zborník (znám též jako Jan Jestřebský, Jan Turnovský, Sborník, Poustevník Jan)²⁰⁹, písař městský, rodák z hlubockého panství. Působil ve sboru v Turnově, v letech 1501 – 1521 pak na Rohozci. Byl to „*muž zbožný a panu Kunrátu z Krajku milý*“.²¹⁰ Oddal se pak poustevnickému životu, rozhodl zřici se všech svých statků a světských rozkoší a žil v lese jako poustevník. Jedl jen ovoce a kořínky a spal pod širým nebem. Získal si velký ohlas u Bratří

²⁰⁶ „*Léta 1521 v úterý po svatém Jakubu apoštolu umřel pan Jan Popovský z Božejovic na Popovicích a zde na poušti mnohá léta život jest v dobrém konal a zde leží.*“

²⁰⁷ F. Mareš, J. Sedláček, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Prachatickém*, str. 131

²⁰⁸ Fröhlich se odvolává na J. Hanzala, *Stavba barokního kostela ve Lštění*, Jihočeský sborník historický, 1981, str. 158

²⁰⁹ Ferdinand Hrejsa, *Dějiny křesťanství v Československu IV*, str. 298, týž, *Dějiny křesťanství v Československu V*, str. 25, 46n, 54, 57, 62, 67, 76, 112, 303; Svátek, str. 277; Marie Vojtíšková, *Poustevníci v českém baroku*, pozn. 2, str. 144; Ferdinand Hrejsa, *Sborové Jednoty Bratrské*, 1939, str. 21, 34, 55

²¹⁰ Hrejsa, *Sborové Jednoty Bratrské*, str. 55

a v roce 1529 byl v Brandýse nad Labem ustaven za bratrského kněze a od roku 1535 působil jako „zborník“ – správce sboru v Janovicích nad Úhlavou u Klatov a obstarával odtud celý jihozápad Čech. V důsledku pronásledování Jednoty Bratrské se dostal do potíží také Jan. Třebaže chráněncem Kunráta z Krajku, byl 25. srpna postaven před soud, neboť na něj klatovský děkan žaloval, že křtí a káže proti křesťanské víře. Od srpna 1535 byl Jan z rozkazu krále Ferdinanda I. vězněn v Praze, v Bílé věži na Pražském hradě. Dne 11. listopadu 1535 byl Kunrát z Krajku přijat králem k audienci. Kunrát se snažil o propuštění Jana Zborníka. Král však trval na tom, aby zůstal ve vězení, Jan Poustevník je prý zvyklý na pobyt v „peleši“ a tak může „v té peleši“ zůstat. Kunrát se dovolával toho, že Jan je jeho poddaný a navíc kněz, učitel a správce, což ovšem král popíral a tvrdil, že Jan je jeho poddaný. Kunrát odpověděl, že Jan se sice narodil na královském panství v Hluboké, ale v mládí osiřel a otcova statku se neujal. Statek pak osadili jeho poručníci a on tak nabyl práva jít jinam a zvolit si jiného pána. Poté co dosáhl plnoletosti a pobýval nějaký čas na poušti, si zvolil před šesti lety Kunráta za svého pána. Král posléze přislíbil věc vyřešit. Na jaře 1536 se dostalo Janovi úlevy, že se mohl na Pražském hradě volně pohybovat. V roce 1536 vyšla Janova kniha „*Otázky o rozhrěšení, zpovědi a přijímání těla a krve Páně pro obecný prostý lid*“, v Litomyšli u Alexandra Oujezdeckého. Třebaže byl Jan v květnu roku 1537 předvolán na králův rozkaz před hejtmana Pražského hradu a nejvyššího sudího a zkoušen z věrouky, byl i přes uspokojivé odpovědi propuštěn až v květnu 1538 za podmínky, že nebude kázat. Janovický sbor tím byl potlačen a Bratří se udržovali jen ve skrytosti. Zborník pak putoval na cesty, nekázal ve shromážděních, ale napomínal k modlitbám. Zemřel v roce 1543, kdy sloužil společně s Petrem Písařem panu Kunrátovi z Krajku.

V lesích jihovýchodně od Třeboně byl v letech 1495 – 1498 postaven kostel zasvěcený sv. Barboře. Tato stavba byla prý zaplácena z darů, které vybíral poustevník, který zde žil v jeskyni²¹¹. Po dostavbě kostela zde mělo pro poustevníka být stálé obydlí. Tato poustevnická legenda mohla být připomínkou události z roku 1527, kdy se u kostela usadil poustevník utrakvistického smýšlení. O tomto poustevníkovi se nevědělo odkud přišel, ani zde neměl povolen pobyt. Protože se snažil ovlivňovat místní římské katolíky, stěžoval si na něj treboňský hejtman Jan

---

²¹¹ Fröhlich, str. 130 zde však jeskyni vylučuje

Cinišpan z Heršláku. 12. července 1527 byl poustevníkovi Janem z Rožmberka pobyt zakázán.²¹² V roce 1810 kostel zničil požár a jeho zbytky byly později rozebrány. Na místě kostela stojí kaplička.

Po roce 1540 působil eremita, zřejmě kapucín, na návrší s léčivou studánkou a s kaplí sv. Jana Křtitele u Radomyšle na Strakonicku.²¹³ V roce 1610 tady měli poustevníci k bydlení dvě světničky.

V roce 1530 byl vystavěn před městem Hradec Králové, na Kopečku utrakvistický kostel k památce Jana Husa. Při tomto kostele se usídlil poustevník Jiří Šváb, který také zastával kostelnickou službu. Šváb byl v roce 1539 žalován měšťanem Vilémem Hoříckým, že se k jeho manželce a k jiným ženám promluvil „škaradým jazykem“. Zda byl poustevník za svůj čin potrestán však není známo. Za nedlouho odkázal svou poustevnu a vinici při ní ležící svému synovi Martinovi, který ji po smrti otce v roce 1541 prodal měšťanu Karlu Krejčímu.

Ve druhé polovině 17. století byl kostel Jana Husa vysvěcen ke cti sv. Janu Nepomuckému a poustevna byla obnovena.²¹⁴

Na hradě Jivně u Zbečna,²¹⁵ nedaleko Křivoklátu, žil ve zříceninách při bývalé hradní kapli v prvních letech 16. století poustevník. V roce 1546, kdy v ní přebýval bratr Jiřík, byla rozpadající se kaple obnovena nákladem královského hejtmanství na Křivoklátě a zároveň při ní byla postavena poustevna. Jiříkovi se však nevedlo nejlépe a tak se obrátil s prosebným dopisem ke královně Anně, manželce krále Ferdinanda I. a ta s královým dovolením dala rozkaz křivoklátskému hejtmanovi, aby mu dával dva strychy mouky. Toto právo bylo vloženo i do gruntovní knihy. Zbytky hradu lze dnes spatřit ovšem v uzavřené Lánské oboře.

---

²¹²Fröhlich odkazuje na: J. Franta, Okres Třeboňský. Nástin statisticko-historický, Praha 1880, str. 133; J. Vačkář, Dějiny někdejší slavné Řeholní kanonie svatého Augustina v Třeboni a některé památnosti tohoto starobylého města, Praha 1867, str. 111

²¹³Fröhlich, str. 130

²¹⁴viz dále

²¹⁵Svátek, str. 278

V roce 1546 dal Jindřich ze Švamberka, majitel hradu Zvíkova, postavit na úzké ostrožně nad pravým břehem Otavy kostel sv. Anny.²¹⁶ Současně s kostelem byla postavena i poustevna, aby poustevník mohl zabezpečovat osamělou stavbu. Poustevna byla komfortně vytápěna kamny, které za 30 grošů udělal hrnčič Koubal Tiapal z Milevska.²¹⁷

Poustevnickou legendou je opředeno známé poutní místo ve Strašíně.²¹⁸ Blíže neurčenému poustevníkovi se zjevila Panna Maria. Jako důkaz setkání vnořila Maria svůj prst do kamene, ze kterého ihned vyprýštila voda.²¹⁹

Za poustevníka byl považován strašinský farář Martin Rezek Strakonický,²²⁰ který zde žil v letech 1550 – 1580. Jeho poustevna stála západně od kostela Narození Panny Marie. Údajně spával na holé zemi a za podušku měl kámen. Přísně se postil a celé noci trávil na modlitbách a rozjímáních. Později procházel krajem a kázal jako misionář slovo Boží. Lidmi byl pokládán za světce. Martin zemřel v roce 1600 v Blíživé u Horšova Týna. V místní matrice z roku 1668 je zmínka o poustevníkovi Jiřím, který zemřel v roce 1672 ve věku kolem sta let.²²¹

Mezi lety 1553 – 1592 jsou poustevníci zmiňováni při hřbitovním kostelíku sv. Jiljí u Žirovnice²²² na jindřichohradeckém panství. Eremité byli udržováni z místního hradu.

F. Teplý zmiňuje, kterak v roce 1553 místní nezbedové Vítek Medků a Honza Koželoužovských poustevníku Efremovi snědli oběd, který mu nesl služebník a do hrnku mu nalili nekalou vodu. Jejich rodiče museli škodu nahradit a po čtrnáct dní poustevníka živit.

---

²¹⁶ tamtéž

²¹⁷ Fröhlich, str. 130, odkaz na: Č. Zíbrt, Z dějin zámku a panství Zvíkova, Časopis Musea království Českého 82, 1908

²¹⁸ podrobně o Strašíně pojednává Zdeněk Kalista, Česká barokní pouť, str. 168 – 280 (dále jen Kalista)

²¹⁹ Kalista považuje tuto legendu o setkání poustevníka s Marií za odraz legend spojených s poustevníkem Vintířem, srv. str. 168 - 178

²²⁰ Kalista, str. 178 – 182; Isidor Vondruška, Životopisy svatých III, str. 319, jeho památka se slavila 16. května; Vondruška vychází z pamětí Albrechta Chanovského, zachycené v knize Jana Tannera „Muž apoštolský aneb Život a ctnosti ctihodného pátera Albrechta Chanovského z Tovaryšstva Ježíšova v Českém království“; srv. Fröhlich, str. 130

²²¹ Fröhlich, str. 130; K. Hostaš, O poustevnách a poustevnících na Šumavě a v Pošumaví, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 33, 1925, str. 36 - 37

²²² F. Teplý, Dějiny města Jindřichova Hradce II/2, str. 263; srv. Fröhlich, str. 130

Poustevník zároveň působil jako hrobník. Využíval také nejspíš místní rybníček, protože od roku 1592 prodával ryby, je zaznamenáno, že Bárta Myslíků z Počátek koupil roku 1592 od poustevníka za Žirovnici 2 džbery ryb. Před rokem 1582 jsou současně zaznamenáni starý a mladý poustevník. K roku 1583 se vztahuje poznámka, že poustevník bere z každé várky na zámku soudek piva. Tito poustevníci se kolem roku 1580 hlásili ke straně podobojí.

Další eremité jsou doloženi v letech 1562 – 1599 u kostela sv. Kateřiny²²³ stojícího nad městem Počátky. Tito poustevníci byli zabezpečeni ročním deputátem přímo z jindřichohradeckého hradu.

Nedaleko Nové Bystřice u Senotína²²⁴ zanikla před rokem 1569 poustevna. Po odchodu jejích obyvatel se místnímu statku říkalo mnichovská poustka.

Při hřbitovním kostele sv. Jakuba na návrší nad Čížovou u Písku je zmiňován poustevník místním farářem Mikulášem Dvorským v roce 1571.²²⁵

Na konci 16. století je v novohradském urbáři z roku 1599 zapsán poustevník při kostele sv. Trojice,²²⁶ který stojí o samotě, nedaleko studánky s léčivou vodou jižně od Trhových Svinů.

Rovněž v roce 1599 vystavěl majitel Lnářů u Blatné, Volf Novohradský z Kolovrat, uprostřed lesíka na návrší, na jihovýchod od vsi, kapli Nejsvětější Trojice s poustevnou²²⁷. Poustevník Jiří Volf sloužil jako zvoník. Tato postava však za poustevníka nemůže být právoplatně považována, protože Jiří Volf byl ženatý.

V dnešní Dobré Vodě u Hartmanic nechal na počátku 17. století postavit rytíř Jiří Čejka z Olbramovic²²⁸ poustevnu při léčivém prameni u dřevěné kaple sv. Vintře. Sám Čejka v ní žil o samotě až do své smrti v roce 1618. Dva roky po jeho smrti nechala vdova po Čejkovi nahradit dřevěnou kapli kamennou.

²²³ F. Teplý, Dějiny města Jindřichova Hradce I/1, str. 64, pozn. 38; srv. Fröhlich, str. 130

²²⁴ F. Teplý, Dějiny města Jindřichova Hradce II/2, str. 264; srv. Fröhlich, str. 131

²²⁵ Fröhlich, str. 131

²²⁶ tamtéž

²²⁷ tamtéž

²²⁸ K. Hostaš, F. Vaněk, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Sušickém, str. 20; srv. Fröhlich, str. 131; srv. kapitolu o Vintřovi

Další zpráva o poustevně z předbělohorské doby se týká hory Tábor u Lomnice nad Popelkou²²⁹ na Jičínsku. Na temeni této hory stála již v 15. století poutnická kaple Proměnění Páně, při níž také vždy pobýval poustevník. Ten měl za úkol při poutních slavnostech přísluhovat knězi. V roce 1610 zřídilo město Lomnice poustevníka při kapli na hoře Tábor a ten byl zřejmě posledním reprezentantem poustevníků při utrakvistických kaplích a kostelech. V roce 1704 došlo k přestavbě gotické kaple v barokní. Poustevníci zde měli stálý roční plat, ale přivydělávali si také nejrůznějšími službami a prodejem náboženských předmětů a obětinek. Poustevníci dostávali v letech 1667 - 1782 šest zlatých ročního platu od kostela a v letech 1738 - 1776 navíc 10 zlatých ročně z důchodu lomnického špitálu.

3.7. Poustevny v období baroka

3.7.1. Úvod

Zjednodušeně řečeno baroko coby kulturní styl přišlo do českých zemí po porážce stavovských vojsk na Bílé hoře v souvislosti s protireformací a expanzí římskokatolické církve. Nejedná se vlastně jen o umělecký styl, ale také určitý způsob života. Baroko lze rozdělit přibližně do tří etap: rané baroko, které končí přibližně kolem roku 1680, vrcholné baroko (zhruba 1680 - 1740) a pozdní baroko, které později přechází do vyumělkovaného rokoka.

Snahy o rekatolizaci českého obyvatelstva umožnily další rozvoj poustevnického hnutí, které v předchozím období začalo pomalu upadat. Protireformace využila také módy umělých eremitáží, která byla původně oblíbená hlavně italskou šlechtou, jako snaha uniknout světskému ruchu a dvorským intrikám. Nešlo však o poustevny v pravém slova smyslu, byly to stavbičky určené především k užívání si klidu a samoty, měly sloužit k rozjímání a meditaci a rovněž k zábavě, kdy byly tyto eremitáže jakýmsi napodobením idealizovaného pastýřského života. Eremitáže byly také stavěny často v blízkosti mysliven a byly tak spojovány s lovem. Vybaveny proto byly i kuchyní či sklepem sloužícím za spižírnu. Tato móda aristokracie se u nás začala projevovat zejména po skončení třicetileté války, již plně v barokním

---

²²⁹ Svátek, str. 279; Vojtíšková, Poustevnictví v českém baroku, str. 148, pozn. 46, autorka zde odkazuje na publikaci Josefa J. Fučíka (Lomnicko nad Popelkou, 1922/23, str. 36 - 37)

duchu. Šlechta si do svých eremitáží vybírala za poustevníky často ctihodné starce z klášterů, far, nebo i z řad svých poddaných, jak ještě dále uvidíme. Mnohé eremitáže však zůstávaly neobydleny.

3.7.2. Třicetiletá válka a období následující

První z novodobích pousteven budovaných šlechtou byla v areálu Libosadu nedaleko Jičína, jehož zakladatelem byl v roce 1624 Albrecht z Valdštejna. Na podélnou osu tohoto parku byla disponována loggie a za ní pak byl s řadou drobných objektů čestný dvůr, nechyběla ani obora pro oddechový lov. Ve Valdštejnově eremitáži mohli pravděpodobně poustevničit kartuziáni z nedalekých Valdic.

Dalším Valdštejnovým počinem pak byla snaha založit klášter na hradu Bezděz, který se tak měl stát novým typem eremitáže, tzv. montserratským. V letech 1627 - 1633 pobývali na hradě augustiniáni z Bělé, avšak Valdštejn s jejich působením nebyl spokojen a tak je v roce 1633 přiměl k odchodu zpět do Bělé.

Před bitvou u Lützeny slíbil frýdlantský vévoda Albrecht z Valdštejna, že za vítězství založí k uctění Panny Marie Montserratské na úpatí Bezdězu opatství pro benediktiny španělského způsobu. Montserrat ve španělském Katalánsku je prastarým klášeřem benediktinského řádu. Hora je prostoupena četnými eremitážními jeskyňkami. Povědomí o Montserratu se do Čech dostalo s příchodem španělské infantky Marie Anny určené za manželku Ferdinandu III. po jeho korunovaci na českého krále v roce 1627. Spolu s princeznou přišel k vídeňskému dvoru misionář Benedikt Pennalosa de Mondragone. Tento benediktin přivezl s sebou tři kopie starobylé montserratské sošky Panny Marie a zasadil se tak o šíření úcty k Panně Marii Monseratské a v souvislosti s tím se zasloužil o vznik poustevnických hor u nás, jako byly právě Bezděz, Sloup v Čechách nebo Příbram.²³⁰

Po bitvě, 16. listopadu 1632, ve které zahynul švédský král Gustav Adolf, zpravil Valdštejn o svém záměru právě Pennalosu, který se ihned vydal do Čech. Byl vyměřen pozemek budoucího kláštera. Klášter měl mít čtyři křídla, kde by žilo dvanáct mnichů a deset profesorů k výuce nových řeholních bratří a světských kněží,

²³⁰ srv. Marie Vojtíšková, Poustevnictví v českém baroku, Z Českého ráje a podkrkonoší 8, 1995, str. 133

kteří měli nahradit vyhnané protestantské pastory. Opatovi kláštera mělo také podléhat dvacet poustevníků, z nichž dvanáct by bydlelo rozptýleně v eremitážích na Velkém a Malém Bezdězu, osm dalších pak mělo vést zbožný život podle řehole svatého Benedikta při klášteře, zřejmě jako pomocníci při očekávané velké návštěvnosti nového poutního místa. Celý projekt však padl s Valdštejnovým zavražděním v únoru roku 1634. Pennalosa se pak stal prvním opatem obnoveného kláštera v Emauzích v Praze. Na Bezdězu žil sedm let (1635 - 1642) jen jediný poustevník, původem z Itálie, zároveň jediný obyvatel hradu. U okna v severní nedostavěné části hradu si upravil tento eremita místnost, ve které pak vedl poustevnický život. K osvětlení použil poustevník dolní část zadržného okna v severní zdi.²³¹ Živil se zeleninou, kterou si na prostoru mezi nedokončenými stavbami pěstoval. Po jeho smrti obsadili Bezděz Švédové, kteří jej v závěru třicetileté války vypálili. Bezděz se dočkal opravy v šedesátých letech 17. století, kdy zde byl konečně zřízen klášter. Hradní kaple byla nově zasvěcena Panně Marii a v roce 1666 byla slavnostně přivezena z Emauz do kostela sv. Jiljí v Bezdězu třetí z kopií Panny Marie Montserratské. Odtud byla slavnostně přenesena na hrad. Klášter na Bezdězu fungoval až do roku 1785, kdy byl Josefem II. zrušen. Soška Panny Marie Montserratské byla přenesena do kostela sv. Bartoloměje v Doksech, kde je dodnes.

Dalším poustevníkem období třicetileté války byl eremita přebývajícím v poustevně pod Sněžkou v Krkonoších.²³² Ve své poustevně údajně často hostil lidi prchající do hor před Švédy. Ještě v roce 1652 stál prý vysoký kříž před opuštěnou poustevnou.

Pokleslý stav poustevníků se začal opět oživovat hlavně po roce 1648, tedy po skončení třicetileté války a jejich počet později velmi vzrostl. Jak kláštery, tak vrchnosti a obce, již katolické, zřizovaly kostelíky a kaple, při nich zakládaly poustevny. Mnozí poustevníci se vraceli do starých poustev, již existujících. Lze říci, že období protireformace patřilo v Čechách ke zlatému věku pro poustevníky a zprávy o nich se množí.

---

²³¹ srv. Dobroslava Menclová, České hrady I, str. 236; táž, Bezděz, státní hrad a památky v okolí, str. 30

V roce 1664 došlo k obnovení tzv. Siardovy kaple,²³³ která bývala v 17.století vyhledávaným poutním místem. Nachází se nedaleko městečka Mnichov u Mariánských Lázní a jeho počátky se váží právě k místu dnešní ruiny. Vznik i název Mnichova se totiž odvozuje od staré poustevny v údolí dnešního Mnichovského potoka. Podle ústní tradice vznikl Mnichov u potoka ve 12. století, ještě před založením kláštera Teplá. Podle pověsti zabloudil v lesích na lovu saský rytíř Siardus a v beznaději slíbil učinit zbožný skutek, když ho zde naleznou jeho lidé. To se také stalo. V místě, kde se setkal Siardus se svou družinou, nechal postavit kapli. Později se na toto místo vrátil, usadil se zde jako poustevník a konal tu zázračné skutky. Během několika let zde vznikla obec, nazývaná latinsky „*Eremita*“. Po čase se lidé přestěhovali na nedalekou výšinu. Příčinou byl mor, který původní obec téměř vylidnil.

Papežská listina z 23.5.1273, potvrzující majetky tepelského kláštera, uvádí poprvé obec s českým názvem „*Mněchov*“ mezi tepelskými obcemi, které daroval tepelský vladyka Hroznata roku 1197 založenému premonstrátskému klášteru.

Dnešní zbytek Siardovy kaple se nachází asi 1200 metrů západně od Mnichova v údolí Mnichovského potoka. Původní dřevěná kaple sloužila zprvu jako modlitebna poustevníkům a později byla přestavěna na kamenný kostelík. Stála však stranou rozvíjejícího se městečka a chátrala. Nadto byla za husitských válek pobořena. Když byl koncem 16. století v troskách nalezen neporušený starý obraz sv. Siarda, znovu ožil zájem o místo a ještě před třicetiletou válkou, roku 1615 byl kostelík renovován tepelským opatem Ondřejem Ebersbachem (opatem 1599 - 1629) a obnovena byla i poustevna. Za třicetileté války bylo vše znovu pobořeno. Jak již bylo řečeno na počátku, po válce, roku 1664, došlo k obnovení kostelíka, avšak zasvěcen byl sv. Janu Křtiteli. Stalo se tak z iniciativy tepelského opata Raymunda I. Wilferta. Kostel sloužil až do roku 1782.

Mezi lidmi se však kostelu dále říkalo „*Siardova kaple*“. Vedle bylo poustevnické obydlí se třemi místnostmi, tzv. „*eremitorium*“, kde bydleli mniši. Zápis z roku 1711 uvádí, že bylo zřízeno pro poustevníky III. řádu. Roku 1782 byl kostelík zrušen z nařízení císaře Josefa II. a zaniklo již nepoužívané eremitorium. Kostel s poustevnou koupili mnichovští měšťané za 25 zlatých a roku 1788 byly stavby

---

²³² Svátek, str. 280, tuto informaci se mi nepodařilo potvrdit z jiných zdrojů. Poustevník snad mohl přebývat v některé ze štol v Obřím dole.

²³³ Viz webové stránky Televizního studia Mariánské Lázně, www.tvml.cz ; srv. též www.hamelika.cz

(snad s výjimkou kostela) sneseny. Stavebního kamene bylo použito zčásti ke stavbě školy v Mnichově, zčásti ke stavbě kostela v Rájově. Starý památný Siardův zvon byl věnován do kostela v Otročině.

Dnešní stav Siardovy kaple je neutěšený. Je to zřícenina zarostlá plevelem a křovisky, vedle které stávala poustevna, po níž nezbylo ani stopy. Patrný je jen půdorys ruiny 16,5 x 9 metru s kamennými zdmi. Kostelík uzavíral polokruhovitý presbytář. Zdi 120 cm silné byly složeny z lomového kamene, přesto přežily staletí. Vnitřní loď rozděloval oblouk, z něhož se dnes zachoval pilíř.

K Siardově kapli se vázala řada pověstí. Podle jedné měl být pochován 90 kroků nad kaplí legendární poustevník Siardus. Nad jeho hrobem prý stávala jeho socha či jen kříž a rostla veliká památná borovice. Farní kronika uvádí, že kameník Ruderych z čp. 12 někdy v roce 1800 postavil kolem sochy sv. Jana Nepomuckého kamennou balustrádu jako pokání za to, že si uřízl několik větví z památné borovice nad Siardovým hrobem. Také se vyprávělo, že Siardus je tu prý pochován v rakvi dřevěné, ta v rakvi železné a ta v rakvi zlaté. Podle kaple byl nazýván nedaleký, dnes již také zaniklý Schöpplův mlýn na Mnichovském potoce -Siardův mlýn. Mlýn byl po druhé válce opuštěn a rozpadl se.

V roce 1645 byl objeven jen několik desítek kroků od kaple u potoka Siardův zázračný pramen. Říkalo se mu Svata studna („*Heilige Brunnen*“, též „*Fonticulum*“, tj. pramének), když se ukázalo, že jeho voda má léčivou moc. Před několika lety se pátralo po vývěru a byl objeven při potoce. Jímání bylo vyčištěno, upravena cestička sem a nová Siardova studánka u potoka byla obložena obrubními kameny. V současné době prochází zbytky Siardovy kaple a celé okolí tohoto poutního místa rozsáhlou obnovou.

V roce 1666 byl poděbradskými měšťany obnoven kostelík Nanebevzetí P. Marie u Poděbrad, založený v roce 1516 pražským měšťanem Ondřejem Prachovcem na památku zde setnutých kutnohorských havířů. Byla zde zřízena poustevna, do níž ještě téhož roku byl uveden poustevník, který měl za úkol se o kostel starat a sbírat žaludy z dubu, na který stříkala krev popravovaných havířů. Tyto žaludy se prý podobaly havířské čepici. V poustevně byl eremita udržován vždy až do roku 1774, kdy v ní poslední poustevník zemřel. Po zrušení kostela Josefem II. se poustevna

rozpadla a dub uschl v roce 1784. Později byl kostelík zase obnoven, ovšem již bez poustevny.²³⁴

V roce 1672 nechal Karel Adam z Říčan, pán na Louňovicích, obnovit kapli sv. Máří Magdaleny na vrchu Malém Blaníku, jak již bylo zmiňováno, která byla za třicetileté války pobořena, a odkázal jí ve své závěti tři sta zlatých. Pod sakristií byla zřízena poustevna, ve které přebýval poustevník. Mezi jeho povinnosti patřilo přísluhovat knězi kdykoli zde byly konány bohoslužby. Kaple byla za Josefa II. zrušena a během doby se rozpadla. V současné době jsou k vidění pouze obvodové zdi.

V druhé polovině 17. století došlo k pokusu o jakousi obnovu poustevnického života v Čechách podle vzoru sv. Ivana. Tato snaha je spojena se jménem Matěje Jakuba Zelenky²³⁵, pocházejícího z Milevska. Počátky svého poustevnického života vylíčil podrobně sám Zelenka v dopisech papeži pravděpodobně z roku 1664, v listu kardinálu Harrachovi, zřejmě z roku 1665 a arcibiskupu Valdštejnovi z roku 1676. Zelenka, oblečen v poustevnický šat, přišel do Svatého Jana pod Skalou u Berouna na pouť ke sv. Ivanovi a rozhodl se zde zůstat jako poustevník. Po obdržení všech povolení si vystavěl chýši ve které žil rok a tři měsíce či jen sedm měsíců. V noci při modlitbách se mu zjevil sv. Ivan a vyzval jej, aby žil nadále poustevnickým životem a to ve stejném hábitu, v jakém se mu zjevil. Zelenkův zpovědník mu poradil, aby požádal církevní kruhy o povolení k nošení takového hábitu. Zelenka se tedy obrátil na opata kláštera ve Svatém Janu pod Skalou, Matouše Ferdinanda Sobka z Bílenberka²³⁶, jenž mu povolení dal. Převor kláštera, Fulgentius Bílek a další mniši klečícího Zelenku 24. února roku 1663 po generální zpovědi, přijímání a po učiněných slibech oblékli do oděvu přizelenalé barvy, formy a způsobu sv. Ivana a bedra mu přepásali uzlovatým pásem. 30. června 1663 vydal Sobek listinu, ve které potvrzuje Zelenkovo úsilí být poustevníkem a dále jeho žádost o přidělení vybraného místa za klášterní hospodou ve Svatém Janu pod Skalou, které mu také bylo přiděleno. Jelikož se však Zelenka dostal brzy do sporu s řeholníky, kteří jej podezírali z pokusů založit novou řeholi, odebral se v roce 1664 do Říma, aby si svůj

---

²³⁴ Svátek, str. 281

²³⁵ nejpodrobněji P. Zahradník, Antonín Dominik Stoy a kongregace ivanitů, *Bibliotheca Strahoviensis* 2, 1996, str. 70 - 72, Zahradník čerpá z Archivu pražského arcibiskupství; srv. Fröhlich, str. 131 - 132; Svátek, str. 281

způsob života nechal potvrdit papežem Alexandrem VII.²³⁷ Papež zřejmě Zelenku neodmítl, avšak celou věc přenechal ke konečnému rozhodnutí pražskému arcibiskupovi kardinálu Harrachovi. V lednu roku 1665 se Zelenka obrátil na císaře Leopolda I., kterého požádal o potvrzení místa ve Svatém Janu, které mu přidělil Sobek. Císař se o celé záležitosti nechal informovat místodržícími, které požádal o dobrozdání listem ze 17. ledna 1665. Se stejnou prosbou se Zelenka obrátil v únoru 1665 ústně i písemně na kardinála Harracha. 4. února 1665 odevzdal kardinálu doporučení, které údajně obdržel v Římě od papeže a Harrach celou záležitost předal k vyřízení své konzistoři, která však až do jeho smrti ani nikdy později žádné rozhodnutí nevydala i přes Zelenkovy urgencye. V listě biskupu Valdštejnovi z roku 1676 popisuje své další osudy. Protože protivenství proti němu stále trvala odebral se do Polska, kde vstoupil do kamaldulského řádu a žil tam dva a půl roku. Při návratu z Polska se setkal v Hradci Králové s Janem Norbertem hrabětem ze Šternberka, který jej pozval na své panství do Bechyně, kde pak Zelenka od roku 1676 poustevničil v místnosti vytesané ve skále nedaleko dnes již zaniklého kostela sv. Jiří. Jednalo se o terasu nad řekou Lužnicí, na předhradí bechyňského hradu, kdy byla v první čtvrtině 19. století postavena ptáčnice s grottou. Z této grotty ústí kolmo do ostrožny 10 m dlouhá, 1,8 m vysoká a 1,3 m široká chodba s dlaždicemi vydlážděnou podlahou. Jak však vypadala původní poustevna není jasné.²³⁸ V roce 1676 nechal hrabě Jan Norbert ze Šternberka vystavět novou poustevnu s kaplí sv. Jana Křtitele na odlehlém místě, asi 1,5 km od bechyňského zámku, nad skalní stěnou na pravém břehu potoka Smutná. Okolnímu lesu se později říkalo Poušť. Prvním poustevníkem byl Tomáš Partl, který se zde usadil dva roky po výstavbě kaple. Byl členem bechyňského františkánského konventu, stejně jako jeho následovníci. Měl stanoven deputát ve formě piva, ryb a dalších potravin, příspěvek na oděv a 20 zlatých od velkostatku. Když bylo Zelenkovi konečně v roce 1676 arcibiskupskou konzistoří uděleno povolení poustevničit v Bechyni, odešel mezitím na panství bratra Jana Norberta, Václava Vojtěcha hraběte Šternberka, u Lorety v Horažďovicích. Na tomto místě poustevničil Zelenka deset let, avšak v roce 1687 oznámil konzistoři, že pro spory s horažďovickými minority nehodlá déle pobývat

²³⁶ M. F. Sobek, opat kláštera, v letech 1660/1664-1668 královéhradecký biskup, 1668 - 1675 pražský arcibiskup

²³⁷ Zahradník, D. A. Stoy, str. 71, pozn. 8 připomíná, že ve svém nedatovaném listě papeži se Zelenka, kromě žádosti o povolení nosit hábit s kapucí a cingulum s dvanácti uzly, zmiňuje také o dalším zájemci o podobný život. Jde o jinak neznámého Daniela Engela.

v Horažďovicích a požádal konzistoř, aby jej zaopatřila nějakým jiným místem, kde by mohl žít i se svou 78 letou matkou. V této době se Zelenka podepisuje již jako „*eremita Ordinis Romualdi*“, tedy jako kamaldulský řeholník a o svých snahách po následování sv. Ivana se už nezmiňuje. Poslední zmínka o Zelenkovi je pak z roku 1709.

V roce 1680 postihla české země morová nákaza. Po této epidemii se rozhodl Servác Ignác, svobodný pán Engel z Engelfluss založit poutní kapli sv. Maří Magdalény na Skalce u Mníšku pod Brdy.²³⁹ Při této kapli se zároveň rozhodl vybudovat rezidenci pro benediktiny. Stavba však dlouho po dokončení zůstala prázdná a benediktiny pro různé spory obsazena prozatím nebyla. Až v roce 1755 zde žila jako poustevnice Benedikta hraběnka Čejková z Olbramovic, františkánská terciářka. Pro duchovní správu sem povolala františkány a v roce 1762 nechala zřídit kapličku křížové cesty. Po dlouhých průtazích při schvalování ze strany panovníka a arcibiskupské konzistoře byli na Skalku v roce 1763 uvedeni tři bratři františkáni a superior františkánského řádu z mateřského kláštera v Kadani. Při Josefských reformách byla rezidence zrušena, ale brzy došlo k její obnově, protože vyšlo najevo, že kněží sloužili duchovní správě. Pozoruhodná je samotná kaple Maří Magdaleny. Uvnitř je zařízena jako krápníková jeskyně (grotta) zaklenutá kopulí. Původně zde byly umístěny sochy od Jana Jiřího Brandla, poustevník Pavel, Antonín, Ivan, Prokop. V současné době areál prochází rekonstrukcí, poněvadž byl poničen v důsledku těžby probíhající pod kaplí.

K roku 1685 se pojí zahájení výstavby kostela sv. Vavřince na Veselé hoře u Domažlic²⁴⁰, třebaže podle pověsti byl kostelík založen již v 10. století knížetem Boleslavem na památku jeho vítězství nad Maďary, kteří utíkali po porážce na Ležském poli do Šumavských lesů. Stalo se to v den svátku svatého Vavřince roku 955. Kostel měl být původně postaven po velkém požáru, který v roce 1683 poničil část Domažlic, a být zasvěcen právě sv. Vavřincovi, ochránci majetku před požáry. 10. srpna 1695 byl kostelík slavnostně vysvěcen. Brzy po založení kostela přišel na Veselou horu první poustevník. Zřízené poustevně se brzy dostalo slušné dotace,

---

²³⁸ Fröhlich, str. 132

²³⁹ P. Ladislav Stojdl, Skalka u Mníšku, její památky a dějiny; Vlček, Sommer, Foltýn, Encyklopedie klášterů, str. 376

takže poustevník byl dobře hmotně zabezpečen. Jako poustevníci zde působili: Jiří Raminger, Jiří Höring, Tomáš Milota, Ondřej Weber, Antonín Kitzberger. Všichni uvedení poustevníci byli až na Tomáše Milotu, který byl augustinián, příslušníky řádu řídícího se řeholí sv. Františka de Paula, tedy pavláni. Raminger podnikl pouť do Říma, odkud se vrátil v roce 1713. Höring na Veselé hoře nepoustevničil dlouho, už v roce 1738 postoupil svou poustevnu Milotovi a zbytek života strávil v domažlickém špitálu. Milota byl původně vážený měšťan v Domažlicích a živil se jako tkadlec. V roce 1738 oblékl augustiniánské roucho a odešel poustevničit na Veselou horu. Odtud však brzy odešel a postavil si chaloupku v nedalekém Hrůbku u Dražinova, kde žil jako poustevník až do své smrti v roce 1747. Poustevník Weber byl velmi populární a živil se štěpováním stromů. Později odešel do poustevny u Dešenic, kde byl zavražděn.²⁴¹ Stejně jako v jiných případech i zde byla poustevna zrušena za josefínských reforem. Po smrti Josefa II. se konaly pokusy obnovit tuto poustevnu. Jedním z pojosefínských poustevníků byl Antonín Kitzberger, zchudlý člen měšťanské rodiny z Domažlic. Při kostelíku však žil spíše jen jako žebrák než skutečný poustevník. Na domažlicku jsou zaznamenány také poustevny u sv. Anny na Tannaberku u obce Kouty na Šumavě, u kaple Navštívení Panny Marie v Trhanově, poustevna byla také v obci Mýtnice. Také kostel v Srbicích u Domažlic byl prý pro svou vzdálenost původně obsluhován poustevníkem. Poustevník rovněž sídlil u studánky sv. Vojtěcha v Milavči a u kostela sv. Jana Křtitele v lesích za Klíčovem. Také stará kaplička sv. Václava u Brůdku byla s největší pravděpodobností původně svěřena k opatrování poustevníkovi.²⁴²

Nedaleko Horní Cerkve na Pelhřimovsku, při kapli sv. Markéty²⁴³ u studánky s léčivou vodou, byl roku 1690 připomínán další poustevník. Kaple stála mezi Pustým a Čížovým lesem poblíž silnice k Nové Vsi. Byla zbořena po reformách Josefa II.

---

²⁴⁰ Otakar Kalandra, Poustevna a kostelík sv. Vavřince na Veselé hoře u Domažlic

²⁴¹ viz dále

²⁴² Kalandra, Poustevna a kostelík sv. Vavřince na Veselé hoře u Domažlic, str. 9 - 10

²⁴³ Fröhlich, Poustevníci a poustevny na jihu Čech, Jihočeský sborník historický, str. 133

V roce 1691 byla v Železné Rudě založena sklárna a o rok později byla při ní vrchností postavena dřevěná kaplička. Při této kapli se ihned usadil poustevník, který pro okolní obyvatelstvo zároveň sloužil mše²⁴⁴.

3.7.3. František Antonín Špork (1662 – 1738)

Poustevny na svých panstvích zakládali mnozí aristokraté, ale nikdo se nerovnal Františku Antonínu Šporkovy, fenoménu české barokní kultury, který svá území eremitážemi přímo zdobil.²⁴⁵

Většina Šporkových poustevníků byli terciáři mendikantských řádů, minoritů a kapucínů, kteří se kromě prací kostelnických, zahradnických a hrobnických také věnovali práci uměleckořemeslné. Vyráběli jesličky, nebo modelovali plastiky z vosku, jako například poustevník Josef z Ostružna u Jičína na šlikovském panství Veliši, který některé ze svých plastik Šporkovi věnoval.²⁴⁶ Mnozí z poustevníků byli však jen položebráctí příživníci a na jejich působení byla řada stížností. Špork k tomuto poznamenal:

„protože zkušenost učí, že když tak zvaní terciáři vězí v bídě a dovědí se o uprázdněném eremitoriu, předstírají zpočátku a slibují vše dobré a prospěšné službě bližnímu, avšak když se trochu zotaví, zapomenou na svůj slib a místo modlení a práce dávají podle svého zvyku pohoršení nad svým potulováním, ba dokonce i tajně utíkají.“²⁴⁷

V květnu roku 1695 získal František Antonín Špork výhrou v kartách nad saským kurfiřtem Augustem Silným v Karlových Varech peníze na výstavbu Belvedéru - kaple sv. Jana Křtitele s eremitáží na vrchu Vysoká na šporkovském panství Malešově na Kutnohorsku. Nešlo o částku malou -1400 dukátů. Hrabě Špork peníze přijal a zároveň přislíbil osídlit kapli třemi poustevníky. Od slov nebylo daleko k činu. Zakládací listina byla sepsána 8. března 1698 a záhy bylo započato se stavbou. Byla to kombinace kaple a letohrádku, čtyřboká stavba se skosenými rohy,

²⁴⁴ tamtéž, Fröhlich se odvolává na dopis zakladatele Železné Rudy hraběte Wolfa Heinricha Nothafta řeženskému biskupovi z roku 1694. Tuto informaci čerpá z knihy J. Blau, Geschichte der kunsischen Freibauern im Bohmerwalde, Plzeň, 1932, str. 498-499

²⁴⁵ Rozsáhlou studii o A. F. Šporkovi přinesl Pavel Preiss v knize Boje s dvouhlavou saní z roku 1981 a v upravené a rozšířené podobě pak v knize František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách z roku 2003

²⁴⁶ Preiss, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, str. 168

se symetricky rozvrženými třemi vstupy a presbytářem, oddělenými mříží. Uprostřed byl vodomet z červeného mramoru, vrcholící sochou sv. Jana Křtitele, nad kterou bylo umístěno zlacené slunce, skrývající olověné trysky. Z těchto a z osmi dalších trysek v nárožích římsy stříkala voda, která vytvářela nad shromážděnými klenbu, aniž by je zmáčela. V roce 1698 byla založena pro tři poustevníky fundace. Špork si zde představoval podle svého „*duchovního záměru tři staré, věkovité a zchovalé eremity, z nichž první by měl být příkladně zbožným knězem jakéhokoliv řádu a pak jeden eklesiastik.*“²⁴⁸

Tělesné blaho poustevníků mělo být bohatě zajištěno, aniž by při tom zapomněl na jejich duchovní poslání. V zakládací listině byla práva i povinnosti poustevníků definována s precizností téměř byrokratickou:

*„Ve jménu Nejsvětější Trojice Boží, Otce, Syna i Ducha Svatého, Amen. Vědomo a známo budiž každému, že jsem na svém dědičném panství, na tak zvaném vrchu Vysoká, aneb Belvedere pro tři sestárlé a dobře zchovalé poustevníky, kteří na místo vázání býti mají, k uctění památky svatého Jana Křtitele poustevnu založil a pohodlnými příbytky opatřil, na věčné časy obdaroval, takže jim ničeho k životu potřebného scházeti nemá. Sebe i své nástupce neúsilovněji zavazují, aby při stálém zachování oné poustevny každému z těch tří poustevníků jedno sto říšských tolarů z důchodů panství malešovského na stravu a oděv vypláceny byly. Poněvadž poustevníci ti rok co rok nového oděvu potřebu nemají, proto vykázaných tři sta tolarů jim postačí na stravu a jiné potřeby, kteréžto peníze nemají se jim v hotovosti dáti, nýbrž na chléb, vařivo a to takto, ať už je draho, nebo lacino: korec pšenice za 1 zlatý 56 krejcarů, korec žita za 1 zl., korec ječmene na kroupy za 45 kr., jedna libra ryb za 4 kr., jedna libra másla za 6 kr, jedna libra sýra za 2 kr. Mimo to mají dostati potřebné dříví a jedno vědro zadního piva téhodně. Ani dříví, ani pivo nemá se jim na penězích přirážeti, nýbrž mají to míti zadarmo. Poustevníci mají ke zbožnosti povzbuzující život vésti, nikomu příčiny k pohoršení nedávati, nýbrž vlastního spasení vyhledávati a na den svatého Jana Křtitele a den mého oumrťi plnomocných odpůstků mocí apoštolskou udělených zároveň s ostatními tamo připutujícími se účastniti a za věrné zemřelé vroucně se modliti.“*²⁴⁹

²⁴⁷ tamtéž

²⁴⁸ viz Pavel Preiss, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, str. 166

²⁴⁹ viz článek Miroslava Štrobla v Mf Dnes, Osudy poustevníků na Vysoké, 7. 12. 2001, str. 4

Špork původně uvažoval o uvedení oratoriánů, později kamalduliánů z Kahlenberku u Vídně. Eremitáž Belvedér ustanovil Špork za věčné břemeno malešovského panství, když je roku 1699 prodal Františku Antonínu z Halleweilu. Protože pak panství rychle střídalo majitele, nastaly nepřehledné a složité tahanice. Nakonec v roce 1732 eremitáž s kaplí sv. Jana Křtitele byla svěřena bosým augustiniánům z kláštera při původně zámeckém kostelu Narození Panny Marie v Lysé nad Labem. Na několik let tedy veškeré náklady na poustevníky na Vysoké převzali řádoví spolubratři z kláštera, nicméně záhy poznali, že větší užitek přinesou tři duše za zdí kláštera domácího než kdesi daleko, a tak se tři poustevníci záhy opět do domovského kláštera v Lysé nad Labem vrátili.

Belveder na Vysoké ztratil své obyvatele a velice rychle začal chátrat. Nemálo se o to přičinili i obyvatelé okolních usedlostí, pro které byla opuštěná stavba zdrojem stavebního materiálu. 30. dubna 1834 se nad Vysokou rozpoutala silná bouře, při níž zásah blesku a následný požár zanechal po sobě pouze trosky z kdysi s péčí vybudovaného svatostánku. Dnes bychom již velmi těžko hledali alespoň náznak stavby, která byla patrná ještě na počátku století minulého.

Dalšími Šporkovými eremitážemi byly stavby u Lysé, které vítaly příchozí na cestě z Prahy na tehdy velmi živé poštovní silnici. Špork v preambuli svých instrukcí k fundaci první lyské poustevny určil přesný řád a povinnosti, k nimž se ustanovení eremiti zavazovali na dobu nejméně tří let. Mezi povinnosti patřil úklid obydlí, kostelnická služba a zahradničení.

První eremitáž budovaná současně s malešovskou byla zasvěcena v připomínce nedaleké Staré Boleslavi sv. Václavovi. Poustevník tu prý přebýval již roku 1690, ale ke stavbě poustevny došlo až později. Na jedné straně cesty stála kaple sv. Václava s prosklenou předsíní a při ní dvě sochy andělů nesoucí lampy, kteří představují „Život“ a „Smrt“, nebo také podle jiného výkladu „Smrt blaženou“ a „Smrt žalostnou“. Za kaplí pak byla poustevníková místnost s kuchyní a zahradou. Z druhé strany cesty proti kapli stála patrová okrouhlá budova zdobená malbami, knížecí letohrádek. V jeho přízemí byl byt pro kněze a v poschodí knížecí pokoje. Bydleli zde dva kněží obstarávající uvedenou kapli, z nichž každý měl také svou zahradu. Nedaleko stála kolem 12 metrů vysoká věž s větrným mlýnem a vodometem, po stranách věže stála stavení pro zahradníky. Jižně od těchto budov se nacházela ovocná zahrada obsahující i vzácné druhy ovoce a zeleniny, a na ni navazovala velická květinová, neboli zázračná zahrada kruhového tvaru. Tato zahrada s pěknou

parkovou úpravou doplněná pěti vodotrysky měla navíc nádhernou výzdobu, kterou tvořilo 14 kamenných soch. V roce 1707 vydal F.A. Špork tzv. fundační instrument, který byl zanesen do desek zemských, a kterým založil a zřídil nadaci za tuto eremitáž a určil další povinnosti vůči této eremitáži pro následné majitele lyského panství. Po smrti hraběte F.A. Šporka se ujala panství jeho mladší dcera Anna Kateřina, provdaná za hraběte Františka Karla Rudolfa ze Sweertsu a Šporku, kterého předešlý hrabě adoptoval za vlastního syna. Anna Kateřina se souhlasem církevní vrchnosti nechala poustevnu přenést do Lysé nad Labem a z původní eremitáže zůstala jen barokní výklenková kaple sv. Václava, členěná pilastry a ukončená segmentovým štítem. Ve zdi výklenku je z abudován kamenný reliéfní obraz představující zavraždění knížete Václava ve Staré Boleslavi. Pískovcový barokní reliéf i obě dříve uvedené sochy andělů byly řadu let přisuzovány samotnému Matyáši Bernardu Braunovi nebo jeho škole. V roce 1941 bylo přistoupeno k restaurování obou soch a reliéfu umístěného v kapli. Práci byl pověřen akademický sochař Jaroslav Brůha z Prahy. Při restaurování reliéfu po odstranění nečistot a starých nátěrů zjistil, že klíčový štítek nese vročení, které reliéf datuje do roku 1692. Tímto nálezem letopočtu je dáno, že autorem nemůže být M. B. Braun, a že reliéf byl zhotoven o 18 let dříve, než Braun zhotovil v Čechách své prvé dílo pro Karlův most, sochu sv. Luitgardy postavenou roku 1710.

Další poustevnu v u Lysé pak byla eremitáž sv. Františka Serafinského, založená na počátku 18. století (zřejmě mezi roky 1704 – 1717). V kapli poustevny byl velký obraz Ukřižovaného s Pannou Marií a sv. Janem. Poblíž stával patrový domek s dolní částí pro služebnictvo a horní pro panstvo. U silnice, v místech, kde začínal dlouhý průsek vedoucí k poustevně sv. Františka stála socha sv. Antonína Poustevníka.

V roce 1694 založil hrabě František Antonín Špork v Kuksu, v labském údolí, lázně a své sídlo a na protější straně v roce 1697 špitál. V prostoru proběhla náročná krajinná úprava.

Roku 1701 nechal Špork v Kuksu postavit na lesnatém svahu labského údolí eremitáž sv. Františka Serafinského. Tato poustevna byla 14. července téhož roku osazena poustevníkem Kristiánem Košnerem, jemuž byl vyměřen deputát podle návrhu zasláního z Lysé.²⁵⁰

---

²⁵⁰ Preiss, František Antonín Špork, str. 327

V roce 1717, přesně 26. února, připojil Špork ke svému panství les na návrší za Stanovicemi směrem k Žirči, asi tři kilometry od Kuksu.²⁵¹ Pískovcové skály měly vytvořit posvátný okrsek, kraj eremitů, prostředí meditace a náboženského rozjímání. Již v roce 1718 založil v Novém lese dvě eremitáže a zasvětil je prvním anachoretům, Antonínu Poustevníkovi a Pavlu Thébškému.²⁵² Poustevna sv. Antonína byla postavena nad hranou příkrého svahu v severní části Nového lesa, severně od cesty ze Stanovic nebo ze špitální strany Kuksu k poustevně sv. Pavla. Těsně za ní bylo rozcestí. Druhá cesta vedla jihovýchodním směrem a končila u pramene, který vyvěrá jihovýchodně od Jakobovy studny. Místo, na kterém stála, tvořilo velkou paseku. Od poustevny byl krásný výhled do širokého údolí Labe, na nedaleké Krkonoše a na zámeckou stranu Kuksu. V okolí poustevny byly zřízeny fontány, které byly zásobovány vodou, přivedenou sem potrubím. Z dochovalých obrazů je zřejmé, že na místě se nacházela malá stavba s věžičkou (poustevna), socha sv. Antonína, v těsné blízkosti se dále nacházel altán (jihovýchodním směrem), na svahu pod poustevnou (severním směrem) byla okrasná zahrada s křížem a o něco níže další, zelinářská zahrada. Prostor, kde poustevna stála, popsal v roce 1921 Dr. Jan Kropáček²⁵³:

„Kde stála poustevna sv. Antonína poznáme z nápadného menšího návrší. Kopáním také bylo zjištěno zdivo. Z vodotrysku, který stál v zelinářské zahradě, se zachovala kamenná mísa. Z vodotrysku jižně od poustevny nalézáme dnes prohlubeň, v níž kopáním byla zjištěna podezdívka pro kamennou mísu.“

Stavba zanikla zřejmě již na přelomu 18. a 19. století.

Asi 216 metrů po cestě od eremitáže sv. Antonína se nacházela osmiboká dřevěná poustevna sv. Pavla Thébškého. O stavbě a událostech spojených s touto eremitáží je podstatně méně zpráv, než o poustevně sv. Antonína. Ví se však, že byla, stejně jako poustevna sv. Antonína, obsazena. Byla postavena na východním okraji cesty od Stanovic a Kuksu zhruba 12 metrů severovýchodně od skály, na níž byl později vytesán Příjezd tří králů a Klanění pastýřů. Vybavením poustevny bylo drobné sochařské dílo, vytesané z nízkého balvanu a zobrazující otevřenou knihu, hada, lebku a vytlačené sedátko. Poustevna zanikla zřejmě na konci 18. století. Těsně za sedátkem začíná území, kam byla při lámání kamene v okolních lomech vyvážená

²⁵¹ lokalita, v níž se v současnosti nachází Braunův Betlém

²⁵² K podrobnému popisu obou pousteven jakož i celého okolí viz Preiss, František Antoní Špork, str. 325 - 383

skrývka a drobný odpad a lze předpokládat, že základy poustevny byly alespoň částečně překryty. Dnes je tento prostor hustě zarostlý náletovými dřevinami.

Při poustevně v lese nad Stanovicemi vznikl někdy po roce 1720 reliéf Stigmatisace sv. Františka Serafinského. Podle záznamu stávala nad reliéfem dnes již nedochovaná skupina Pokušení Krista, vytesaná v kameni. Okolnosti vzniku těchto děl nejsou blíže doloženy, má se ale za to, že reliéf Stigmatisace je první Braunovou prací v rostlé skále.

V Novém lese, v Betlémě, pak v letech 1726 – 1733 vznikaly soubory soch tesaných přímo do skal. Jejich auterm byl význačný barokní sochař Matyáš Bernard Braun. S poustevnickou tematikou jsou spojeny sochy poustevníků Onufria²⁵⁴, Juana Garina²⁵⁵, socha sv. Jana Křtitele a Máří Magdaleny.

Socha Onufria znázorňuje poustevníka pololežícího, avšak do výše se vzpřimujícího. Dlouhé vlasy kryjí jeho tělo místo oděvu. Ruce má sepnuty na lebce, položené před ním. Pokud jde o sochu Juana Garina, zachycen je moment, kdy Juan Garino leze z jeskyně, vyrušen psí smečkou. Toto dílo vzniklo před 2. září 1726, kdy je zaznamenala komise, která řešila problém hranic v Novém lese. Jeskyně je částečně uměle vytvořena a je v ní umístěn reliéf Ukřižovaného a sedátko s vybroušeným otiskem ruky, údajně Šporkovy.

Další dvě eremitáže na šporkově hradištském panství nejsou bohužel dokumentovány žádnou rytinou ani jiným vyobrazením. Jde o poustevnu sv. Brunona²⁵⁶, zakladatele kartuziánů, vzdálenou půl míle od Kuksu, založenou v roce 1721 a eremitáž sv. Jiljí²⁵⁷ v kukské oboře, dostavěné v roce 1725.²⁵⁸

²⁵³ viz oficiální stránky sdružení Královédvorských betlémářů, www.betlemari.hyperlink.cz

²⁵⁴ Onufrius, syn egyptského kmenového knížete, žil šedesát let úplně sám v poušti v nejpřísnější askesi. Před smrtí mu pomáhal asketa Pafnut, který později napsal jeho životopis.

²⁵⁵ Juan Garin žil na hoře Monserratu v katalánském opatství ctnostným životem poustevníka. Inspirován ďáblem, usmrtil Rikildu, dceru hraběte Vinifreda a pohřbil ji na tajném místě ve skalách. Když si ale uvědomil veškerou hrůzu svého činu, uložil si kruté pokání. Nesmí nikdy vzhlednout k nebesům, jako zvíře se bude plazit po zemi až do doby, kdy od Boha dostane pokyn, že je mu odpuštěno. Po letech jeho života jej v jeskyni vyslídila psí smečka hraběte Vinifreda. Garino vylezl z jeskyně, aby se podíval, kdo jej ruší. Tak se setkal s hrabětem, který ho, protože byl porostlý srstí, pokládal za zvláštní zvíře. Prikázal Garina zajmout a v kleci jej dopravit do Barcelony. Tam při hostině předvedl Garina k zábavě hostů. Sotva však Garina přivedli do síně, zvolal hlasitě pětiletý syn hraběte, sedící na matčině klíně: Vstaň, Juane Garine, neboť Bůh ti odpustil. Na to Garino povstal a vyznal se hraběti ze své viny. Dovedl hraběte k hrobu dcery. Po jeho otevření Garino dívku vzkřísil. Na tomto místě pak byl postaven klášter a Rikilda se v něm stala první abatyší.

²⁵⁶ Brunon (kol 1035 – 1101), se po teologické dráze stáhl s několika druhy do pustého údolí Chartreux u Grenoblu a r. 1078 zde založil velkou kartouzu.

²⁵⁷ Životopis sv. Jiljí, historicky nedoložené postavy, z 10. stol. je plný legend. Jedna z nich je o lani, která mu dávala mléko a kráží, kterou laň postřelil. Příběh nápadně připomíná svatoivanskou legendu

²⁵⁸ Preiss, František Antonín Špork, str. 333

3.7.4. Konec 17. a počátek 18. století

V roce 1699 obdržel František Matěj Niedermajer, františkánský terciář náležející k českobudějovickému klášteru, povolení od pražského arcibiskupství, že se může jako poustevník usadit u kostela Panny Marie Bolestné v Dobré Vodě u Českých Budějovic²⁵⁹. Děkanovi v Českých Budějovicích měl jednou za měsíc podávat zprávu o své činnosti a vydat přehled o vybraných almužnách, které měly být použity na dostavbu poustevny. Poustevna stála na západním úpatí návrší s kostelíkem u brodu přes potok, u cesty směřující k městu. Po Niedermajerově odchodu v roce 1707 zde pobývalo ještě několik poustevníků. Ti se živili například výrobou a prodejem dřevěných a hliněných figurek nebo obuvnickými pracemi. Ve třicátých letech 18. století byl postaven nový poutní kostel a původní dřevěná poustevna byla opuštěna. Při novém kostelu byla pro poustevníka postavena nová zděná budova.

Ve výše zmíněném kostele sv. Vojtěcha ve Lštění, je k roku 1716 uváděn poustevník, který léčil nemocnou ruku lazišťskému faráři P. Matěji Šulpochovi, jež se o tomto zmiňuje v dopise vimperskému hejtmanu J. J. Praunovi. Poustevna měla stát až do počátku 19. století v rohu hřbitovní zdi vpravo od kostela²⁶⁰.

Poblíž obce Borovany, při studánce s léčivou vodou byla v roce 1681 vysvěcena kaple sv. Rozálie, protimorové patronky. Poustevník Jiří Anděl, který se při ní usadil, zemřel jako osmdesátiletý 18. dubna 1719 a byl pohřben uprostřed zmíněné kaple.

Od roku 1715 žil jako poustevník na šumavském panství barona Gottfrieda Daniela Wunschwitze u Dolejšího Krušce²⁶¹ u Hartmanic minoritský terciář Tomáš Proschel, původně koželuh, který byl v roce 1730 adeptem na členství v nově zakládané kongregaci sv. Ivana.²⁶² Jeho poustevna byla na Gottfriedově kopci severovýchodně od Dolejšího Krušce. Na jeho vrcholu se zachovalo obvodové zdivo

---

²⁵⁹ Fröhlich, str. 132 - 133

²⁶⁰ Pavla Stuchlá, Z dějin poutního místa sv. Vojtěcha ve Lštění, Vlastivědný sborník Muzea Šumavy V., str. 67-68

²⁶¹ Fröhlich, Poustevníci a poustevny na jihu Čech, Jihočeský sborník historický, str. 133

²⁶² Viz dále

vysoké kolem 6 m. Jde o bývalou kapli sv. Anny. Poustevna pravděpodobně stála v blízkosti této kaple, ale její pozůstatky nebyly prokázány²⁶³.

Dalším kandidátem na členství mezi ivanity byl také františkánský poustevník Bartoloměj Kieswetter, původně papírník v Horažďovicích. Přebýval v poustevně na panství barona Františka Karla Villaniho u kostela sv. Vintře v Dobré Vodě u Hartmanic²⁶⁴. Působil tam od roku 1722, kdy mu bylo třicet let.

V roce 1720 požádal v Písku o postavení poustevny Jakub Vác. Svou poustevnu si postavil na hřbitově u kostela Nejsvětější Trojice, žil nuzně z dobrovolných příspěvků. August Sedláček²⁶⁵ jej uvádí pod jménem Antonín, což by mohlo být jeho řeholní jméno. Je pravděpodobně totožný s poustevníkem Antonínem Vácou, který je připomínáný v roce 1726 jako poustevník v Praze.²⁶⁶

Ve dvacátých letech 18. století, chtěl nechat postavit malou eremitáž - Valdštýnsko hrabě František Josef z Valdštejna, pán na Mnichově Hradišti, v lese u obce Březovice.²⁶⁷ Zemřel však již v roce 1722 a tak poustevnu dostavovala jeho manželka, Marie Markéta Valdštejnová²⁶⁸. Jednalo se o novosad s besídkou uprostřed loveckého lesního prostoru. Na mýtině se nacházela zahrada, po jejímž obvodu stálo s odstupem pět pavilónů. Jeden byl určen za byt pro vrchnost, ostatní pak pro hosty. Jižně odtud stála kaple Panny Marie s věžičkou, severně byt hajného. Je pravděpodobné, že o kapli se starali mniši-poustevníci z nedalekého kláštera v Bělé nebo z Bezdězu.

Další poustevnou na panství hraběte Valdštejna byl hrad Valdštejn, který je nejstarším hradem Českého ráje. Je to zřícenina raně gotického hradu, založeného na třech pískovcových skalách v letech 1260-1280. Hrad byl rodovým hradem pánů z Valdštejna. Zanikl po požáru koncem 16. století. Dva kamenné mosty spojují předhradí s prvním nádvořím a s budovou na druhém skalním bloku. Mosty jsou

²⁶³ tamtéž, Fröhlich dále upozorňuje, že jiná údajná poustevna 1 km východně od kaple sv. Anny na hřbetu ostrožny nad levým břehem Otavy byla nejspíš pouhým výmyslem

²⁶⁴ Fröhlich, Poustevníci a poustevny na jihu Čech, Jihočeský sborník historický, str. 134

²⁶⁵ srv. Fröhlich, str. 135

²⁶⁶ P. Zahradník, Antonín Dominik Stoy a kongregace ivanitů, Bibliotheca Strahoviensis 2, 1996, str. 70-71

²⁶⁷ Vojtíšková, Poustevníci v českém baroku, str. 131

osazeny kopiemi barokních soch. Originály soch jsou umístěny v kapli sv. Jana Nepomuckého uvnitř hradu. Hrad se už v roce 1582 připomíná jako zřícenina. Zřícenina nelákala žádného pána, a proto se Valdštejn stal obydlím poustevníků, kteří dokázali ocenit jeho romantická odlehlá zákoutí. Nejvýznamnější z poustevníků byl Václav Karel Holan Rovenský²⁶⁹, který se narodil v roce 1644 v Rovensku pod Troskami jako syn rovenského rychtáře. Nejprve vystudoval jezuitské gymnázium, aby se však nestal duchovním či úředníkem, ale varhaníkem. Hrát začal ve svých dvaceti letech v roce 1664 a to v Rovensku a v Turnově. V roce 1668 odešel do Prahy, kde zprvu působil jako varhaník a později dokonce jako kapelmistr. Ještě před rokem 1693 navštívil Itálii. Po návratu do Prahy vydal v témže roce své nejznámější dílo *Capella regi musicalis* (Kaple královská zpěvní). Z Prahy putuje zpět do svého rodného kraje. Zde se usadil jako poustevník na Valdštejně. Od roku 1704 žil zase v Rovensku. Poustevna sloužila po Rovenského smrti v roce 1718 jeho následovníkům. Po skonu hraběte Františka Josefa z Valdštejna, který zanechal prostředky ze svého odkazu ke stavbě nové větší poustevny, nechala ještě téhož roku (1722) Marie Markétka postavit kapli sv. Jana Nepomuckého. Tato kaple byla přístupná po dvou impozantních mostech, na kterých byly umístěny sochy z dílny Jana Jelínka z Kosmonos. Mosty vystavěl podnikatel z Turnova Jiřík Ketner v roce 1724. Jedním z dalších poustevníků byl Josef Wikenhauser, který je připomínán před rokem 1770.²⁷⁰

V místě, kde stála poustevna, je umístěn obraz Jana Křtitele od Františka Maška z r. 1836, který může zobrazovat K. H. Máchu; jednalo by se o jediný dochovaný skutečný portrét básníka.

Ve stejné době nechala Marie Markéta vystavět poutní místo u pramene Klokočky v Oboře. Na tomto místě si léčil její manžel František Josef hrabě z Valdštejna dnu a dal tam kromě původní dřevěné kapličky vystavět také kapli zasvěcenou patronu nemocných dnou - sv. Stafinovi. Ve výstavbě pak pokračovala právě Marie Markéta. K opatrování kaple byla zřízena poustevna, kterou později obsazoval jejich syn František Arnošt. Ten také kapli nechal v roce 1730 konečně vysvětit a zbudoval tu

---

²⁶⁸ Marie Markéta Valdštejnová, roz. Černínová z Chudenic, žila v letech 1689 - 1728

²⁶⁹ Zdeněk Kalista, *České baroko*, str. 334

²⁷⁰ Jde o zprávu rychnovského faráře Františka Rosmeisla z roku 1770, viz Pavel Zahradník, *Poustevna v Semilech na Koštofranku a poustevník Ivan Polívka – vizitátor kongregace bratří ivanitů, Z českého ráje a podkrkonoší* 12, str. 204

malé lázně. Před kaplí byl sklenut most o třech obloucích a vyzdoben sochami. Na hlavním oltáři byl obraz Panny Marie Čenstochovské, další oltáře byly zasvěceny sv. Stafínovi, sv. Prokopu a sv. Tekle.

V roce 1738 vydal hrabě František Arnošt dekret pro Jana Donáta Weyricha, malíře z Turnova, aby mu mohla být na náklady vrchnosti vystavěna v klokočské oboře poustevnická chaloupka se zvoničkou. Měl dostávat deputát ze dvorce za modlitby za donátora a jeho předky.

3.7.5. Kongregace ivanitů (1729 – 1782)

Jedním z nemnoha ryze českých řádů byla Kongregace bratří poustevníků blahoslaveného Ivana (Congregatio fratrum eremitarum divi Ivani; též Congregatio fratrum eremitarum a sancta Maria), neboli ivanité existující však pouhých padesát let. Zakladatelem tohoto řádu byl Antonín Dominik Stoy.²⁷¹

3.7.5.1. Zakladatel kongregace

Antonín Dominik Stoy²⁷² se narodil 15. ledna 1670 v Jablonném v Podještědí, jako nejstarší syn Kryštofa Stoye, kováře, a jeho manželky Alžběty.

V pramenech je později uváděn jako truhlář a učitel. Dne 22. října 1697 se A. D. Stoy, tehdy učitel v Jiřetíně pod Jedlovou, oženil v Jablonném s Annou Alžbětou Schmiedovou, dcerou radního Michaela Schmieda. Několik dalších let pak manželé žili v Jiřetíně. Mezi lety 1701 a 1703 se oba vrátili do rodného Jablonce, kde Antonín získal rovněž místo učitele. Příliš štěstí však manželé neměli, ze šesti dětí narozených v Jiřetíně a v Jablonném zemřelo manželům Stoyovým pět dětí za krátkou dobu po narození. Dospělého věku se dožil jen Josef Antonín, který vstoupil

²⁷¹ Zásadní studii, ze které nelze nevycházet přinesl Pavel Zahradník, Antonín Dominik Stoy a kongregace ivanitů, *Bibliotheca Strahoviensis* 2, 1996, str. 69-99; zde jsou odkazy na písemné prameny ze kterých autor čerpá; k tomuto tématu srv. např. také: Svátek, *Obraz z kulturních dějin českých* str. 285nn

²⁷² Stoy je původní tvar jména, takto je výhradně jmenován. Tvar Stey se objevuje až ve dvacátých a třicátých letech 18. století a užívá je sám Stoy. Důvod této změny není znám. Tvar Stey převzal i Svátek ve svých *Obrazech* a po něm také další autoři. Také druhé Stoyovo jméno, Dominik, se objevuje až později a upomíná jablonský dominikánský klášter. Snad jde o jméno břimovací. Viz Zahradník, A. D. Stoy, str. 72.

do benediktinského kláštera ve Svatém Janu pod Skalou a v roce 1730 tam jako bratr Antonín složil sliby. Už v roce 1731 však umírá, aniž by se dočkal vysvěcení na kněze.

25. června 1706 obdržel Stoy v Jablonném měšťanské právo a od roku 1709 je uváděn jako městský písař. Do tohoto úřadu, jmenován hraběnkou Kinskou, nastoupil zřejmě v témže roce po Jeremiáši Plorantiovi, který se stal purkmistrem. Jako písař založil dvě nové městské knihy, knihu svatebních smluv, testamentů a inventářů a knihu měšťanských práva. Ve své funkci však působil krátec, už v roce 1709 se stal rektorem jablonské školy, kde je uváděn ještě v roce 1718, kdy žil ve svém jablonském domě jen se svou ženou Annou Alžbětou.

V roce 1718 se Stoy přestěhoval do Prahy, kde působil jako instruktor ve Vlašském špitále na Malé Straně. V Praze se také věnoval spisovatelské činnosti, kterou ovšem zahájil ještě v Jablonném. Jsou známé tři jeho pedagogické spisy, které se těšily jisté oblibě, neboť vycházely i ve druhém a třetím vydání.

Jeho první knihou, vydanou už v roce 1707, byla *„Schlecht- und gerechter Weegweiser Deß Wahren Cristenthums. Oder vermehrter Christlicher Unterricht Von denen Sachen So zu Erlangung der ewigen Seeligkeit vonnhöthen. Nebst Anhang eines Gewissens Erforschungs Inhalt. Bereitet und außgefertiget Durch Antonium Dominicum Stoy, Cantorem Jablonensem. Superiorum permissu. Alt-Stadt Prag im Königs-Hoff gedruckt/bey Wolfgang Wickhart/Ertz-Bischofflichen uchdrucker/1707. In Verlegung Eines Burgers in der Stadt Jabel.“*²⁷³

Jde o stručný katechismus pro mládež i dospělé, spíše však je to příprava ke zpovědi a svatému přijímání, jako dodatek je otištěno zpovědní zrcadlo.

Další jeho kniha, která je zachována jen ve druhém a třetím vydání, je učebnice německého pravopisu a nese název *„Kleiner Schreibe-Zeiger/Der Teutschen Sprache. Nemlich: Kurtze Anleitung zur Orthographia, Oder Recht- Schreibung/Und rechtem Gebrauch einiger Wörter. Der Zweyte Druck. Mit Bewilligung der Oberen. Alt-Statt Prag/gedruckt und zu finden/bey Wolfgang Wickhart/ Ertz-Bischöfflichen und Landschafft-Buchdrucker. 1724“*. Jméno autora bylo uvedeno až v dedikaci rektorovi, asistentům a všem představeným Vlašského špitálu, jako *„Antonius Dominicus Stey, Instruktor.“* Třetí vydání má stejný název i titul, je označeno jako

---

²⁷³ Exemplář knihy se nachází v pražské Národní knihovně, sign. 46 E 159

„Der dritte Druck“ a jako místo vydání a vydavatel je uvedeno „Prag/bey Caspar Zacharias Wußin/und Cornelius Peter Werners Buch-Händlern/1737.“²⁷⁴

Třetí z jeho knih je také známa z druhého vydání. Je to stručná učebnice základů aritmetiky a jmenuje se: „*Arithmetisches ABC. Das ist: Anweisung/Zur mindererer Jugend gemessen Rechen-Kunst. Bestehend in den 5 Speciebus, oder Rechen-Kunst-Gestaltsamkeiten; so mit Jugend gemessen Exempeln erleuchtet/und denen Kinder durch Lectionem-Auffgebung eingedrucket werden können. Von Antonio Dominico Stey, Instructore im Wälschen Hospital, in der Kleinen Statt Prag. Der zweyte Druck. Prag/gedruckt bey Wolfgang Wickart/Ertz-Bischöfflichen und Landschafft-Buchdrucker im Königreich Böhheim/1752.*“ Stoy rovněž plánoval napsat knihu věnovanou sv. Kajetánovi, zakladateli řádu theatinů, zda se však tento záměr uskutečnil, není známo.

Manželka D. A. Stoye zemřela na souchotiny 18. března 1729 v Jablonném. Podle místní tradice začal Stoy vést poustevnícký život právě po smrti svých dětí a manželky²⁷⁵ a měl poustevníčit na Panenském kameni na cestě mezi Jablonným a Mařenicemi²⁷⁶.

Písemné prameny toto nepotvrzují, avšak dokládají, že Stoy začal žít poustevníckým životem a zabývat se myšlenkou na založení nové poustevnícké kongregace ještě za života své manželky, což bylo u manželů v pokročilém věku a pokud manželka souhlasila, možné.

3.7.5.2. *Vznik a vývoj kongregace*

O zakládání ivanitské kongregace svědčí řada listů, dochovaných v archivu pražského arcibiskupství. Tito dopisy psané jménem Stoyovým či všech ivanitů,

²⁷⁴ Druhé vydání je v Moravské zemské knihovně v Brně, sign. ST 1 – 791 207, třetí vydání v Knihovně premonstrátského kláštera na Strahově. Část této knihy otiskl Jan Kvapil, v *Čítance německé barokní literatury z českých zemí*, str. 141

²⁷⁵ děti však, jak víme, zemřely již mnohem dříve

²⁷⁶ žlutá turistická značka, asi 5 km od Jablonného, pod Jezevčím vrchem, nedaleko cesty. Nutné hledat. Kousek nad lesní silničkou je mohutný Panenský kámen (484 m), který tvoří tři skaliska z pevného prokřemenělého pískovce, na některých místech mřížovitě prostoupeného železitými a křemennými žilkami. Odbočka žluté značky vede k hornímu úpatí nejvyššího skalního suku, na jehož vrcholu byla kdysi upravená vyhlídka. Na jeho severní straně jsou ještě patrné zbytky vytesaných schodů. Dále stezka pokračuje po skalní římsě k nevelké jeskyňce, která by mohla být obydlím poustevníka.

nebo zcela anonymní, avšak psané Stoyovou rukou, byly adresovány arcibiskupské konzistoři.

První dvě žádosti pražské konzistoři o povolení k vedení poustevnického života a založení poustevnické kongregace poslal Stoy v roce 1729 a v dalším listě z května roku 1730 již vystupuje jako poustevník v Pičíně na Příbramsku, třebaže o povolení, aby mohl po několik let neobydlenou poustevnu u kaple sv. Antonína Paduánského v Pičíně obsadit „*bratrem Antonínem Steyem*“, požádal Maxmilián, svobodný pán Dubský z Vitiněvsi pražskou konzistoř až 24. května 1731. Stejně jako většina tehdejších poustevníků se Dominik Antonín Stoy stal františkánským terciářem, jak o tom později píše v listě z 21. února 1735. V této době také nejspíš vykonal pouť do Říma společně s bratrem Antonínem Vácou, poustevníkem na hřbitově Nového Města pražského a jedním z prvních ivanitů.

Prvním listem v záležitosti založení nové kongregace byl, jak již bylo zmíněno, list, který na pražskou konzistoř došel 3. února 1729 a jeho pisatelé se podepsali jako „*chudí a nejpokornější poddaní poustevničtí bratři, bydlící kolem Prahy, z Horní Chuchle, novoměstského hřbitova a jiné vzdálené osamocené duše.*“ V úvodu tohoto listu se autoři odvolávají na proroka Eliáše a sv. Jana Křtitele, jako na ty, kteří svým poustevnickým životem posvětili poušť ve Starém i Novém zákoně. Připomínají také „*dvě svatá knížata pouště*“, poustevníky sv. Pavla a sv. Antonína, dále zakladatele řádů Benedikta, Bruna, Celestina a Jana z Mathy. Přecházejí pak do českého prostředí a jmenují sv. Ivana a jeho následovníky. Autoři dopisu si však stěžují, že poustevnický život upadá a mnozí se nazývají poustevníky, aniž by k tomu měli nějaké povolení a odklánějí se od pravého poustevnického života. Nechtějí pracovat, oblékají poustevnický hábit, aniž by měli klauzuru či celu, toulají se, nekonají žádná duchovní cvičení a žebrají. Stěžují si zvláště na terciáře (nejspíše františkánské), že získávají v Římě povolení k takovému životu, třebaže pravými poustevníky nejsou. Pisatelé dopisu se proto obracejí na konzistoř a arcibiskupa s prosbou, aby jim ustanovil generálního vikáře, jak je tomu v diecézi kostnické, salcburské, řezenské freisingké a jiných, jenž by je chránil i káral, aby všichni poustevníci žili pod jednou řeholí, aby pouze vikář směl přijímat nové poustevníky a potvrzovat jejich sliby a aby poustevníci nosili hábit se znamením Thau, který by je odlišoval od ostatních potulných a cizích poustevníků. Závěrem autoři prosí o povolení, aby mohli sestavit vlastní poustevnickou řeholí a statuta a aby jim byl z řad konzistoře jmenován jeden

kněz, který by se stal jejich duchovním rádcem. Stoy se patrně inspiroval reformami poustevníků, které proběhly v německých a rakouských zemích a na toto se bude i nadále odvolávat.

Stoy měl v pražské konzistoři své příznivce, byli to konzistorní asesoři Jan Ritter, Jan Frick a theatin Antonín Obytecký z Obytec. Ritter a Frick byli později kancléři konzistorní kanceláře. Všichni tito úředníci však pomáhali Stoyovi v jeho zakladatelské činnosti zcela jistě s podporou arcibiskupa Ferdinanda hraběte Khünburga a po jeho smrti v roce 1731 také jeho nástupce Daniela Josefa Mayera z Mayern.

Povolení k sepsání pravidel nové kongregace pisatelé žádosti z února 1729 zřejmě dostali, neboť Stoy již 25. srpna 1729 v listě oznamoval, že druhý den ráno předá kancléři Frickovi poustevnickou řeholi a tak také učinil. Z listu dále vyplývá, že Stoy chtěl novou kongregaci pojmenovat po prvním českém poustevníkově v Čechách, sv. Ivanovi.

Potvrzení o schválení kongregace však nepřicházelo a tak adepti na členství poslali na konzistoř 26. května 1730 další list. V tomto dopise rozebírají jak život sv. Ivana, tak také upozorňují na sv. Vintíře a sv. Prokopa. Negativně líčí stav poustevníků v Čechách a znovu poukazují na lepší situaci v okolních zemích. Odvolávají se také na ustanovení lateránského synodu, konaného v Římě roce 1725, který „*osvěžil nařízení o poustevnících Klimenta XI. a dal eremitům řeholi, jak dokazuje XXI. apendix tohoto synodu*“ a vyzval biskupy, aby se na území svých diecézí starali o dobrý stav poustevnického života. Jelikož se však nejednalo o usnesení ekumenického koncilu, měla ustanovení platnost jen pro italské diecéze. Ovšem pro zvláštní postavení Itálie v rámci církve se ivanité na tento synod odvolávali.²⁷⁷

List je podepsán jak Stoyem, tak také dalšími pěti pisateli. Těmi byli:

Antonín Váca z pražského novoměstského hřbitova. Tento poustevník oznamoval konzistoři v roce 1726, že pro něj a další poustevníky založil novoměstský magistrát fundaci při kostelu sv. Kříže poblíž měst Pražských za Novou branou. V roce 1758 je už jako ivanita Antonín od Panny Marie připomínán jako poustevník, který již jedenáctým rokem pobývá u kaple sv. Vojtěcha nedaleko Kounova na

²⁷⁷ Zahradník, str. 79, pozn. 58 k tomuto říká, že tato skutečnost později způsobila nedorozumění v literatuře, v níž se již u Svátka tvrdí, že v roce 1725 papež Kliment XII. a císař Karel VI. na žádost

schwarzenberském panství. Sám o sobě sdělil, že je původem švec z Krašovic, původně minoritský terciář.

Jan Schicht ze Škvorce, původně františkánský terciář, v roce 1729 poustevničil „*uprostřed lesa za kopcem Hradešínem*“ v tuklatské farnosti. Jeho patronkou byla vévodkyně savojská. Tomáš Pröschel (Praschl) z Dolejšího Krušce (dnes osady obce Hartmanice), pocházel z Plané na schwarzenberském panství a byl původně koželuhem. V roce 1729 ve věku 51 let už čtrnáct let vedl poustevnický život jako minoritský terciář na „*Gottfriedově kopci*“ v Dolejším Krušci²⁷⁸, na panství barona Wunschwitze.

Bartoloměj Kiesswetter (Küssewätter) z Dobré Vody, byl rodákem z Horažďovic, původně papírník. V roce 1729, kdy mu bylo 32 let a poustevničil jako františkánský terciář druhým rokem u Dobré Vody u Hartmanic, na panství barona Villaniho.²⁷⁹

Hillarion Willitzer z Medonos a posledním podepsaným byl Antonín Stey z Pičína. Poněvadž potvrzení řehole stále nepřicházelo, obrátili se kandidáti v listopadu roku 1730 dopisem na generálního vikáře a oficiála pražské arcidiecéze Daniela Josefa Mayera z Mayern s další prosbou, ve které popisují, že trevířtí poustevníci mají diecézní kongregaci už 33 let, churští 24 let, mohučští, špýrští a wormští 18 let a bavorští 15 let. Hovoří se také o zájemcích o vstup do kongregace, jakýchsi dvou Moravanech a poustevníku ze Slezského Frýdku, nejspíše Janu Toboláři, který sám v říjnu 1731 napsal konzistoři list, ve kterém popisuje, že již rok pobývá v Praze, kam přišel ze své frýdecké poustevny, aby se zapsal mezi terciáře servitského řádu. Jelikož se však dozvěděl o zakládání nové kongregace, vyhledal bratry Antonína Vácu a Antonína Steye na hřbitově u Prahy, kde se poustevnickému životu vyučil podle ivanitských pravidel, a prosí o povolení ke vstupu do kongregace.

Konečně 28. dubna 1732 byla církevním cenzorem Janem Ritterem schválena řehole nadepsaná *Lilium Convallium*, a její vytištění povolil generální vikář arcidiecéze Daniel Josef von Mayern. Řehola vyšla německy, pod velmi dlouhým názvem: „*Lilium Convallium, auß dem Eremitischen Seelen-Garten Gepflantzet Von dem Heiligen Thebaidischen Ertz-Vatter und Patriarchen Paulo, Ersten Einsiedler. Das ist: Regul der Eremiten, des von dem ehe-maligen heiligen Innwohner der Syrischen*

---

arcibiskupa Khünburga schválili ivanitskou kongregaci, což prý bylo dokonce vyhlášeno po celé zemi z kazatelen, srv. Svátek, str. 285

²⁷⁸ viz výše

Einöde/und Kirchen-Lehrer Hieronymo, also genannten Hauß-Gesinde Gottes, der Sanct-Ivanischen Congregation, Ordens des besagten Heiligen Vatters Pauli/ersten Eremiten/im Königreich Böhheim. Bestehend In zwey und viertzig Capitulen/ Nehmlich: Nach der Zahl der 42 Jahren/welsche dieser Heiligen Eremitischen Congregations-Patron der Heilige Beichtiger Ivanus, Königlicher Printz aus Crobathen. Erster Christ und erster Einsiedler in Böhmen/in der dasigen Einöde/in welche ihm ein heiliger Engel unter dem Böhmischem Hertzog Neclan, Anno 867 geführet, verborgener zugebracht; und der Orth, so drey Meylen von Prag, unweit Beraun/sicht befindet, jetziger Zeit bey Sanct Johannes unterm Felsen, (allwo in dem Closter der RR. PP. Benedictiner/auch sein hiliger Leib ruhet,) die Benahmung hat. Gedruckt zu Prag im Königs-Hof bey Frantz Carl Hladky/Hochfürstl. Ertz-Bischöfl. Buchdruckern. Und zu finden bey Mathias Rosentretter, Burger und Landschafts-Buchbinder in der schwarzen Sonnen auf der Kleinseithen gegen 3 Glocken.“²⁸⁰

Řehole vyšla také v českém překladu, je však známo jen jeho vydání z roku 1762. Spis nese název: „*Lilium Convallium, Z Poustevnícké Duše Zahradky vštípené Od Svatého Thebaidského Arci-Otce, a Patriarchy Pavla Prvního Poustevníka. Tj.: Regule Poustevníkům, Od Sv. Obyvatele Syrské Pouště/ a Církvě Sv. Učitele Jarolíma/ takto nazvaná. Domáci Čeled' Boží, Svato-Ivanské Congregací/ Řádu předjmenovaného Svatého Otce Pavla, prvního Poustevníka v království Českém. Obsahující Dvě a Čtyrydce Kapitol/ Totiž Podle Počtu 42 lét/ Které Těto Svaté Poustevnícké Congregací Patron Svatý Vyznavač Ivan, Královský Kníže Z Země Charvátské, První Křesťan/ a první Poustevník v Čechách/ v té Poušti do které jej Svatý Anjel za Času Českého Knížete Neclana Léta 867 přivedl/ skrytě strávil/ a to Místo/ které tři Míle od Prahy nedaleko Berouna se nachází/ nynějšího Času u Svatého Jana pod Skalou (kde v Klášteře u V. V. P. P. Benedyktýnův také jeho svaté Tělo odpočívá) své Jméno má. Vytištěno v Praze v Králov. Dvoře/ u Jakuba Švejgera/ 1762.“²⁸¹*

Od původního německého textu se český překlad liší jen v několika místech. Kapitoly 6, 26, 31 jsou v českém textu rozsáhlejší a ve 14. kapitole je text pozměněn.

²⁷⁹ viz výše

²⁸⁰ německé vydání ivanitské řehole se nachází v Knihovně premonstrátského kláštera na Strahově

²⁸¹ překlad se nachází v Národní knihovně v Praze, pod sign. 54 F 1136

V úvodu k bratrům poustevníkům²⁸² se Stoy odvolává na lateránský synod z roku 1725 a vysvětluje důvody, proč tato řehole vznikla.

Řehole má 42 kapitol připomínajících 42 let, která sv. Ivan údajně strávil v pustině. 1. kapitola je obecná a pojednává o účelu poustevnictví; 2. kapitola se zabývá podmínkami které musí uchazeč o členství splnit – kandidátovi musí být minimálně 18 let, má se sám postarat „o *patrona a fundýrovanou duši*“, což mělo jistě zabránit žebrání poustevníků, dále musí předložit křestní list a potvrzení o svém svobodném stavu a o dobrém chování; 3. kapitola řeší samotné přijetí do kongregace, kandidát nejprve obdrží poustevnický hábit a nové jméno některého svatého poustevníka s příjmením od Panny Marie, která byla považována za zvláštní ochránkyni poustevnického stavu. Následuje roční noviciát a až potom může být kandidát připuštěn ke složení řeholních slibů; 4. kapitola popisuje řeholní oděv: „*hřebíčkový barvy soukenný hábit až na paty, s ouzkéma rukávy*“, dále spodní oděv, škapulír, kapuci, pláštík, černý kožený pásek, střevíce, punčochy a na cestu černý klobouk a hůl; 5. kapitola je o Panně Marii, ochránkyni této kongregace; 6. kapitola přikazuje ivanitům uctívat poustevnického zakladatele sv. Pavla Thébského a prvního poustevníka v Čechách sv. Ivana, patrona kongregace; 7. kapitola pojednává o Boží bázni; v 8-11 kapitole se píše o čtyřech řeholních slibech, kromě tří slibů chudoby, čistoty a poslušnost jde ještě o slib samoty, kterým se ivanita zavazoval, že bude v poustevně vždy sám, nebo jen s jedním bratrem a poustevnu nebude bezdůvodně opouštět a odcházet mezi lidi; 12. kapitola je o dokonalosti; 13. se podrobně zabývá modlitbou a jsou vypsány všechny povinné modlitby, které musí ivanita vykonat, kromě církevních hodinek to byly předepsané modlitby ráno a večer, v tom modlitby ke cti sv. Pavla, sv. Antonína, sv. Ivana, dále patrona jména, patrona kaple či poustevny, patrona kaple, rovněž ke sv. Vintířovi, sv. Prokopovi a dalším svatým poustevníkům. Předepsány byly také denní modlitby za papeže, císaře, arcibiskupa, za České království, za kongregaci ivanitů, za fundátory, patrony, dobrodince apod. Ivanita se musel modlit také týdenní modlitby a modlitby pro určitá období církevního roku; 14. kapitola pojednává o duchovní povinnosti bratra za svého fundátora a patrona; 15. kapitola nařizuje, že ivanita má podle možností denně slyšet svatou mši, nepůjde-li to, pak ji má doma duchovně vykonat. Dále měl povinnost se zpovídat a chodit k přijímání jednou do týdne, nejpozději jednou za čtrnáct dní,

---

²⁸² Tento úvod přetiskl Jan Linka, Souvislosti 3, 1995, str.155 - 156

zvláště pak ale ve vyjmenované svátky - svátek Nanebevzetí Panny Marie, což byl titulární svátek ivanitské kongregace, svátky sv. Pavla Poustevníka (10. ledna), sv. Antonína Velikého (17. ledna) a sv. Ivana (25. června); 16. kapitola hovoří o rozjímání; Následující kapitoly pak pojednávají o postech, skutcích tělesného umrtvování (bičování), bdění, hovoří o pokušení, mlčení (je předepsáno kdy a jak spolu dva poustevníci v jedné poustevně smějí hovořit), o lásce, poníženosti, zkroušenosti, vykořenění zlých zvyklostí a nepořádných žádostí, o trpělivosti a naději; 27. kapitola předepisuje ivanitům, aby v neděli a ve sváteční dny četli epištolu a evangelium, v pátek pak pašije Páně, jednou za týden tuto reguli, každý měsíc má číst v „*regulní knize Thebaidsko-poustevnické dušich zahradě*“²⁸³, jiné knížky však mít nemá; 28. kapitola řeší denní zpytování svědomí a následné pokání, toto je tématem i 29. kapitoly; 30. kapitola ivanitům nařizuje, aby se starali o kapli nebo kostel, kterému slouží; 31. kapitola vylučuje vstup ženám do poustevny a mužům zde jíst, pít či přespávat, pokud k tomu není svatý důvod. Kapitola velebí samotu a dále popisuje, jak má být poustevna vybavena: „*Cella má býti malá, ale čistá, k nížto malý stoleček bez koberce neb jiné okrasy a stolice bez zábradlí; klekadlo a na něm crucifix a umrlčí hlava na oltářku, papírové obrázky: totiž Nejsvětější Trojice Boží, blahoslavené Pany Marie, sv. Otce Ivana a sv. patrona pouště, nádobí ale k jídlu a pití hliněné anebo dřevěné, všechno sprosté. Přitom k odpočinutí prkno a pod ním umrlčí truhla, na prkně (bez strozoku, modrace, aneb peřin) k ležení a k přikrývání sprostá deka a spáti má v tunice.*“; 32. kapitola zdůrazňuje, že ivanita nemá mít žádný majetek a všechno co má na sobě i co je v poustevně, patří kongregaci; 33. kapitola předepisuje ivanitům denní řád. Vstávat má ve čtyři hodiny ráno, pokud „*o půlnoci ku pamatování Narození Pána Ježíše nevstává.*“ Den má být vyplněn modlitbou, prací. Číst se smí až po ulehnutí v devět hodin; 34. kapitola se znovu zabývá mlčením; 35. kapitola pojednává o práci. Ivanita nemá být lenivý, nemá pracovat pro peníze a nemá činit škodu světským lidem, tj. nemá zřejmě konkurovat světským řemeslníkům; 36. kapitola je o jídle; 37. kapitola mluví o tom, že ivanita nesmí o nedělích, svátcích a v postním období

²⁸³ v německém textu „*Regel-Buch des Thebaidisch-Eremitischen Seelen-Gartens*“, na tuto knihu patrně odkazuje i titul Stoyovy řehole. V listě arcibiskupu Manderscheidovi z května 1734 ivanité píší, že jejich řehole je výtahem z „*velké řeholní knihy pod titulem Eremitischer Seelen-Garten.*“ V listě konzistori z července 1735 píší: „*že nebyla dosud zhotovena poustevnická příruční kniha (das Eremitische Hand-Büchel), o které je často zmínka v řeholi, a že nám nebyla dána kniha Zahrada poustevnické duše (der Eremitische Seelen-Garten), protože přece řehole ve 27. kapitole přikazuje číst*

poustevnu bez příčiny opouštět. Cestu do doby tří dnů musí předem oznámit svému duchovnímu, k delší cestě však musí žádat o povolení od svého vrchního; 38. kapitola popisuje, jak se má ivanita na cestě chovat; 39. kapitola sepisuje věci nepovolené. Ivanita nesmí chodit do žádného domu, není-li to nutné, do vzdálenosti 1 míle od poustevny nesmí vcházet do hostince, nikde jíst, pít a přespávat s výjimkou patronova domu. Poustevník se nemá zabývat malichernostmi a plést se do světských záležitostí, zakázáno je žebrat; 40. kapitola říká, jak má postupovat ivanita, který onemocněl. Tento by to měl oznámit prostřednictvím posla bratru kustodovi, aby *„jemu bratra k službě duše i těla ustanovi.“* Pokud ivanita zemře, má být pohřben *„v kapli, kde přebývá, jestli posvěcená jest, pakli ne, na krchově.“* Pohřbu se mají zúčastnit *„všichni bratři v té custodii přebývající.“* Smrt má být neprodleně oznámena i ostatním ivanitům. Poslední 42. kapitola nařizuje modlitby a kající skutky, které má ivanita vykonávat *„za umrlé bratry, familii a rodiče.“* Po těchto kapitolách následuje *„závírka“*, tedy *„čtveré napomenutí k bratrům“*, a pak *„modlitba k velikým třem svatým poustevníkům Pavlovi, Antonínovi a Ivanovi za šťastný konec.“*

Schválení kongregace bylo důležitým prvním krokem, ovšem rozhodně ne krokem posledním. Dalším záměrem ivanitů a jejich zakladatele Stoye bylo založit v Praze hospic s kaplí sv. Ivana, bylo také třeba aby byl jmenován komisař, tedy duchovní, který by byl nadřízeným ivanitů, ale nebyl by členem jejich kongregace. Dále bylo nutné jmenování vicekomisaře neboli vizitátora, člena kongregace, který by stál v jejím čele a popřípadě jmenování kustody, čili představeného jednotlivých oblastí, pokud by se kongregace rozrostla. Důležitým záměrem pak byla snaha, aby příslušnost ke kongregaci byla závazná pro všechny poustevníky v arcidiecézi. O tomto záměru informovali ivanité v blahopřejném listě nově zvolenému generálnímu vikáři pražské arcidiecéze Janu Mořici Václavu Martinovi. Adresát je upozorňován na takovouto reformu mezi poustevníky ve vídeňské arcidiecézi. V listě z roku 1733 upozorňuje Stoy na další reformu poustevníků, tentokrát v Dolním Štýrsku provedenou biskupem Lichtensteinem. V listě z roku 1734 připomínají ivanité nově jmenovanému pražskému arcibiskupovi Manderscheidovi, že v jiných

---

Zahradu duše jednou za měsíc a občerstvovat duši životem, ctnostmi a učením poustevníckých Otců.“
O této knize však není nic bližšího známo. Viz Zahradník, str. 82-83

diecézích byly biskupy vydány dekrety, které obdařily kongregace odpustky²⁸⁴ a stěžují si, že tak tomu v pražské arcidiecézi není, kvůli smrti předešlého arcibiskupa Mayerna.

V listě z 5. února 1735 se Stoy zmiňuje o tom, že sestavil jakousi „*krátkou zprávu*“ o ivanitské kongregaci, patrně aby s ní blíže seznámil veřejnost.²⁸⁵ Stoy v této zprávě píše, že ivanité patří do řádu sv. Pavla Poustevníka, zakladatele poustevnického života. Samotná kongregace, která nese jméno sv. Ivana začala existovat v roce 1729. Hlavním důvodem založení kongregace, byla nutná reforma poustevnického života, protože jednotliví poustevníci žili bez představeného a to vedlo k mnohým zlořádům. Z této příčiny nařídil arcibiskup Khüenburg nařídil ustanovit novou kongregaci. Dalším důvodem pak byl dekret lateránského synodu z roku 1725. Ve své zprávě Stoy dále uvádí, že ivanitům je zapovězeno žebrání, informuje o obdobných kongregacích v zahraničí a vyjednáává užitek, jaký nová kongregace přinese. Zdůrazňuje povinnost poustevníků – ivanitů se po všechny dny modlit za dobro Českého království a v pátek po sv. Vítu se pro dobro země postit.

V listě z 25. února 1736 Stoy děkuje za to, že ivanité konečně obdrželi komisaře, jehož jméno je pak zmíněno v listu generálnímu vikáři Martinimu ze září 1737. Prvním komisařem se stal příznivec ivanitů, theatin Antonín Obytecký z Obytec. Ke jmenování vizitátora však ještě nedošlo.

23. března 1736 vydala arcibiskupská konzistoř patent, ve kterém jsou venkovští vikáři upozorňováni na nevhodné poustevníky. Vikáři podle konzistorního patentu z roku 1735 nemají na svém území potulné poustevníky trpět, pokud neobdrží od konzistoře povolení k obývání poustevny.

2. března 1737 vydala arcibiskupská kancelář kapucínskému řádu povolení, podle něhož smějí všude přijímat žadatele do třetího řádu. K tomuto povolení kancelář přidala výhradu, že tento indult se nevztahuje na přijímání poustevníků a osob obývajících poustevnu nebo ji chtějí obývat, protože by to bylo proti arcibiskupovým záměrům.

---

²⁸⁴ Freising 1686, Trevír 1703, Mohuč 1704, Chur 1728, Leibnitz 1730

²⁸⁵ Jde nejspíš o dvanáctibodovou zprávu („*Etwelcher Bericht von der Sanct Ivanischen Congregation oder Eremitischen Bruderschaft in Böhmen auf Verlangen vieler respective Patronen des heiligen Einsiedler Standes*“), která se zachovala v rukopisu psaném Stoyovou rukou. Zpráva se měla prodávat za půl krejcaru

Dominik Antonín Stoy přijal v kongregaci řádové jméno Pavel od Panny Marie a poustevničil v Pičíně. Často však pobýval i v Praze kde se zúčastňoval jednání ohledně kongregace.

V listech z 5. února 1735 a ze 4. září 1736 si Stoy stěžuje na pokušení a duševní potíže, stěžuje si na opuštěnost a na své oslabené tělo. Zakladatel kongregace ivanitů, Dominik Antonín Stoy, zemřel v únoru 1738 a 25. února toho roku byl „*frater Pavel Stoy poustevník*“ jako první pohřbený „*z domu poustevníků na Bojišti*“ uložen do hrobu u sv. Štěpána na Novém městě pražském, kam poustevnický dům, o kterém bude více řečeno dále, náležel.

V dopise z 28. dubna 1739 zaslaném pražské konzistoři, oznamují ivanité, že smrtí Antonína Obyteckého ztratili svého komisaře a žádají o jmenování nového. Arcibiskup následně jmenoval komisařem jezuitu a konzistorního asesora Kristiána Scharhta. Schardt jmenoval 26. dubna 1745 vizitátorem kongregace bratra Arsenia od Panny Marie, původním jménem Wallisch.²⁸⁶ Dalším komisařem se stal zřejmě biskup Antonín Vokoun, neboť v roce 1758 ivanita Vintíř, který žil v poustevně na Dřevíči, prohlásil, že byl oblečen do ivanitského šatu asi před pěti lety s povolením zesnulého biskupa Vokouna. Stejně tak ivanita Marián řekl téhož roku, že jako novic oblékl ivanitský hábit před půldruhým rokem s povolením biskupa Vokouna. Nástupcem biskupa Vokouna byl František Xaver Tvrdý, svatovítský kanovník a konzistorní asesor. Úřad zastával nejspíše v letech 1757 – 1779.

Vizitátor bratr Arsenius zemřel 21. března 1765 ve věku 64 let a byl pohřben v kostele Nejsvětější Trojice u oltáře sv. Jana Křtitele v Písku.²⁸⁷ Žulový náhrobní kámen je nyní umístěn na podlaze hřbitovní zvonice.²⁸⁸ Dne 20. května 1765 byl novým vizitátorem potvrzen pražskou konzistoří Jan Polívka, poustevník ze Semil, který svůj úřad vykonával ze své semilské poustevny až do zániku kongregace.

Jan Polívka²⁸⁹, původně z Prahy, byl synem řeznického mistra Karla Polívky a jeho manželky Kláry. Rodiče bydleli v novoměstské farnosti sv. Štěpána a zde byl také

---

²⁸⁶ Zahradník, A. D. Stoy, str. 86, pozn. 75 říká že jde snad poustevníka shodného s budějovickým rodákem Františkem Wällischem, který roku 1730 poustevničil u Nýrska. Zpráva pelhřimovského děkana z téhož roku jej jmenuje jako Arsenia Benesche, ale jde patrně jen o zkomoleninu jména. Zřejmě šlo o bratra dalšího ivanity Efrema, pravým jménem Jana Michaela Wallische z Českých Budějovic, který poustevničil u kaple sv. Václava u Vápenného Podolu, kam přesídlil kolem roku 1750 a kde žil až do zrušení kongregace. Zemřel ve věku 73 let, roku 1782 v Heřmanově Městci

²⁸⁷ Fröhlich, str. 135; Zahradník, A. D. Stoy, str. 87

²⁸⁸ Fröhlich, str. 135

²⁸⁹ Pavel Zahradník, Poustevna v Semilech na Koštofranku a poustevník Ivan Polívka - vizitátor kongregace bratří ivanitů, Z českého ráje a podkrkonoší 12, 1999, str. 200 - 207

jejich syn 23. července 1718 pokřtěn jako Jan František Jakub. Jan Polívka zprvu vykonával řeznické povolání po svém otci, který zemřel v roce 1728. Zpráva z roku 1770 informuje o tom, že do poustevnické kongregace ivanitů byl Polívka přijat již prvním komisařem Obyteckým v roce 1737, tedy ještě za života D. A. Stoye. Již tehdy patrně přijal Jan své řádové jméno Ivan. Jak však ještě dále uvidíme, v nejstarších seznamech členů ivanitské kongregace pocházejících z doby kolem roku 1738, přičemž druhý byl napsán po smrti zakladatele ivanitů, tedy po 25. únoru 1738, není žádný poustevník jménem Ivan zapsán. Je tedy pravděpodobné, že Ivan Polívka byl do kongregace přijat o něco později, avšak skutečně ještě před smrtí komisaře Obyteckého v dubnu 1739. V jaké poustevně Ivan v té době pobýval není známo. Po smrti své matky, 8. března 1755, se spolu s ostatními dědici Ivan přihlásil o svůj podíl. Je uváděn jako Jan Polívka, kartuziánský donát v Olomouci, který ještě nesložil řeholní sliby, takže může disponovat svým majetkem a hlásit se tedy i o dědictví po své matce. V říjnu 1755 se dědicové o majetek rozdělili, přičemž Polívka dostal dům v Žitné ulici v ceně 900 zlatých. Tento dům prodal Ivan v roce 1766 za 1000 zlatých své sestře Anně Hammerové, rozené Polívkové. Ze zpráv tedy vyplývá, že Ivan požádal zřejmě před rokem 1755 o přijetí do kartuziánského kláštera v Olomouci, kde také vykonával noviciát. Právě kartuziáni pro svoji kombinaci eremitsko-cenobitského způsobu života mohli být Ivanovi blízcí. Avšak po roce 1755 Polívka olomouckou kartouzu opustil, protože je uveden v nedatovaném seznamu členů ivanitů, pocházejícího nejpravděpodobněji z let 1754 - 1759, jako poustevník přebývajícím v hospicu ivanitů na Novém Městě pražském poblíž Sviňské brány, jak ještě dále bude popsáno. Ani zde však nepobýval příliš dlouho.

V následujících letech se nakrátko usadil v Olšanech (1758), později odešel do Semil (1759), kde pobýval až do své smrti (1791). Podrobněji o těchto etapách života Ivana Polívky je pojednáno v odstavcích věnovaných jak pražskému domu ivanitů, tak poustevně v Olšanech a v Semilech.

Zánik kongregace se přiblížil v době největšího rozkvětu ivanitů. 14. prosince 1771 byl vydán dvorní dekret, o němž zemské gubernium informovalo arcibiskupa dne 27. prosince téhož roku. Na základě tohoto dekretu poustevníci, kteří dosud žili pouze z žebroty a nesložili žádné řádové sliby, smějí sice až do konce života chodit v hábitu poustevníků, ale pod nejpřísnějšími tresty se jim zakazuje žebrání. Živit je

mají příslušné obce, kam náležejí. Za to mají poustevníci vyučovat mládež nebo se starat o kostely či vykonávat nějaké ruční práce. Jen pokud jde o skutečně chudé, jsou obce povinny živit je bez protislužeb. Jakékoliv další přijímání takovýchto poustevníků se však do budoucna zakazuje. Pokud jde o poustevníky, kteří složili řádové sliby, nežebrají a jsou opatřeni fundací, je třeba, aby se biskupové informovali o jejich počtu a stavu těchto fundací a zda by tyto fundace nebylo možné využít jinak. O ivanitech, kteří se nacházejí na území pražské arcidiecéze má arcibiskup posbírat všechny informace týkajících se jejich řehole, slibů, obživy a právního postavení a poslat je úřadům. Do dalšího rozhodnutí nemá být žádný ivanita do kongregace přijat. Arcibiskup se má rovněž vyslovit, zda se má na sliby ivanitů pohlížet jako na slavné sliby a zda by nebylo lepší kongregaci zrušit a jednotlivé poustevníky rozdělit do klášterů, kde by žili jako bratři laici.

11. června 1779 jmenoval arcibiskup posledního komisaře kongregace ivanitů. Byl jím Tomáš Jan Hrdlička, svatovítský kanovník, generální vikář a oficiál arcibiskupství. Tento komisař a vizitátor Polívka pak stáli v čele kongregace až do jejího zániku.

Již 29. listopadu 1781²⁹⁰ napsal císař Josef II. dvorní kanceláři, aby byly zrušeny rozjímavé řády kartuziánů, kamaldulenských, poustevníků atd., následkem čehož dvorní kancelář podala císaři svá dobrozdání o tomto zrušení.²⁹¹ Na základě tohoto dobrozdání měli krajští úředníci poustevníkům nařídít, aby bez ohledu na to, sloužili v kostele jako kostelníci nebo jinak, pod trestem čtrnáctidenního vězení odložili svůj poustevnický oděv a opustili poustevnu. Pokud zůstanou kostelníky nebo učiteli, měly jim však zůstat jejich nadace. Poustevny se ale mají pokládat za světská obydlí. Další výklad pro zemská gubernia obsahoval vysvětlení, že se „*pod poustevníky* vyzumívají *pouze lesní bratři, kteří sice v některých zemích tvoří jakousi kongregaci, jinak ale žijí roztroušeně, pod záminkou, že své bratry navštěvují, vedou tulácký život nebo v hábitu františkánském či kapucínském jako kostelníci slouží, bez kázně a řádu řádovému obleku spíše ostudu dělají než dobrým příkladem předcházejí. Jejich zrušení bylo navrženo již před léty a neví se, proč se od toho upustilo.*“

---

²⁹⁰ tak Svátek, str.

²⁹¹ Vypracoval je dvorní rada František Josef Heinke, od roku 1767 dvorní rada a referent pro duchovenské záležitosti, jenž také vypracoval zákon o zrušení jezuitů. Srv. Svátek, str. ; Pelcl, str.

Následkem toho vyšel 12. ledna roku 1782 císařský dekret Josefa II. ke všem zemským úřadům ve věci zrušení zmíněných řádů a jejich klášterů a již ve čtyřech dnech na to byl vydán rozkaz krajským úřadům, aby všichni poustevníci byli předvoláni k úřadům, kde jim měl být v přítomnosti faráře sdělen jejich následující osud. Bez prodlení museli odložit svůj řeholní oděv, ti kdo chtěli, mohli zůstat při chrámech jako kostelníci. Veškerý majetek Ivanitů propadl Náboženskému fondu. Všechny nadace pro poustevníky byly zabaveny a začalo důkladné šetření o jmění jednotlivých poustevn.

Ve zmíněném dekretu Josefa II. z 12. ledna 1782 se hned v prvním paragrafu nařizuje, aby byly zrušeny: „*všechny řádové domy, kláštery a hospice, anebo jak se takovéto společné duchovní domy jinak jmenují, mužských řádů kartuziánů, kamaldulů a eremitů čili takzvaných poustevníků a pak ženských řádů karmelitánek, klarisek, kapucínek a františkánek.*“

V sedmém paragrafu se pak praví: „*Eremitům neb poustevníkům mají krajské úřady ve všech místech, kde se některý z nich nachází, přikázat, aby bez rozdílu a bez zřetele na to, zda slouží kostelům jakožto kostelníci či nějakým jiným způsobem, anebo nikoliv, během 14 dnů provždy svlékli svůj eremitský oděv a aby se jinak obrátili na své duchovní správce o radu stran slibů, jež snad složili. Pro ně učiněné nadace mají být v případě, kde jsou, jak se to děje na některých místech, nadále užívány jako kostelníci či učitelé normálních škol, vypláceny nadále do konce života; jinak však mají být podle již vydaného nařízení sepsány do řádného seznamu a předány pro Nás zemskému úřadu k dalším podporám. S poustevnami si pak mají majitelé počínat jako s jinými světskými stavbami a mají být použity k jinému účelu.*“

Rozhodnutí Josefa II. vedlo k zániku poustevnického hnutí v Čechách a již nikdy, třebaže se děly pokusy, nedošlo k obnově tohoto způsobu života.

3.7.5.3. Pražské centrum

Ivanité se hned od počátků svého působení snažili najít si v Praze dům k přebývání. Arcibiskupská konzistoř povolila dne 17. prosince 1729 ještě neschválené kongregaci hledat si místo ke stavbě kostelíka sv. Ivana a při něm hospice pro poustevníky. Až v lednu 1733 sdělují ivanité konzistoři, že našli vhodné místo pro svůj hospic a kapli, a to „*malou zahradu na Novém městě pražském, na straně*

semináře velebných otců jezuitů, poslední místo nahoře před zrušenou takzvanou Sviňskou bránou.“ Na tomto místě podle zřícenin prý „*stál kostel a klášter se 300 řeholníky.*“

Zde chtěli postavit hospic, kde měli přebývat dva kněží, sloužící mše v kostelíku, dále dva bratři k obsluze poustevníků, kteří se v hospici zastaví. Rovněž tu musí být cely či komory pro hosty.

Konzistoř nakonec 26. července 1734 navrhla arcibiskupovi, aby vydal žádané povolení, avšak jen ke stavbě hospice, a ne kaple. Tento list byl podepsán dvěma příznivci kongregace, direktorem Janem Frickem a kancléřem Janem Ritterem.

Pozemek patřil od 24. října 1736 Josefu Dominiku Ludwigovi, hofmistrovi hraběte Hrzána. Ludwig byl velkým příznivcem ivanitů a jejich velkým sponzorem. Na stavbu ivanitům slíbil 2000 zlatých. Sám se toužil stát poustevníkem. Ludwig pozemek koupil od Jiřího Bažanta za 400 zlatých.

Pozemek pro budoucí hospic ivanitů stál na místě někdejšího kostelíka sv. Jana Evangelisty. Kostelík byl postaven v dějišti bitvy dvou Přemyslovců, Fridricha a Soběslava II., která se odehrála v roce 1179. Fridrichova manželka Alžběta údajně nechala kostelík vystavět jako dík za manželovo vítězství. Stavba byla vysvěcena biskupem Jindřichem Břetislavem v roce 1183. Královským darem se svatyně dostala do majetku komendy johanitů na Malé Straně u P. Marie pod řetězem, která u něj vedla faru. Během husitských válek byl kostelík poničen a v 15. století se uvádí jako pustý. Následně zcela zanikl a jeho základy odhalil až výkop v roce 1929 a výzkum Pražského ústavu památkové péče v roce 1982. Šlo o jednolodní stavbu s apsidou a se západní věží. Ivanité si údajně vystavěli na základech prastarého kostelíka kapli, zasvěcenou sv. Janu Zlatoústému (výše zmíněné archeologické výzkumy však o tom nepřinesly žádný důkaz).

Dům pro ivanity (dnešní čp. 465/II v Kateřinské ulici na Novém Městě) byl postaven během roku 1736. Počátkem roku 1738 v tomto domě zemřel, jak už bylo výše popsáno, zakladatel ivanitů, A. D. Stoy.

Josef Ludwig žil v domě asketickým způsobem života až do své smrti. Byl pokládán za poustevníka a nazývali jej „*zbožný Josef*“. Josef Dominik Ludwig zemřel nejspíš v roce 1748 a zanechal podivnou a komplikovanou závěť, kterou 14. ledna 1741 změnil pro určité neshody s představenými ivanitské kongregace a dům jim neodkázal, nebo to alespoň nebylo ze závěti zřejmé. Na místo, kde stál Ludwigův dům si také začali činit nárok rytíři maltézskeho řádu. V roce 1758 v domě pobýval

ivanita bratr Ivan Polívka, který je tu uváděn také v nedatovaném seznamu ivanitů, který pochází z období mezi roky 1754 – 1759. Podle tohoto seznamu zde ivanité střežili posvátné relikvie pocházející ze sbírek Josefa Ludwiga. Dne 13. března 1758 se novoměstská rada usnesla, že na žádost bratra Ivana je mu povoleno opustit dům ivanitů a usadit se v poustevně na novoměstském hřbitově v Olšanech, ovšem s podmínkou, že dříve než odejde, bude nahrazen novým poustevníkem.

V roce 1765, dne 14. ledna, se novoměstská městská rada usnesla, že do bývalého Ludwigova domu má být dosazen ivanita, který by hlídal relikvie. Dne 23. května 1765, tedy krátce po zvolení Ivana vizitátorem kongregace, se městská rada rozhodla tuto službu znovu svěřit Ivanu Polívkovi, pro jeho vždy dobré a chvalitebné chování. Za plnění služby mu byl slíben také roční plat. Ivan však v té době již působil v Semilech a k jeho návratu do Prahy nedošlo. Seznamy ivanitů z let 1768 a 1772 již žádného poustevníka žijícího v Ludwigově domě neuvádějí.

Za josefínských reforem, po zrušení poustevnické kongregace, přešel dům do majetku C. k. světského fondu nadačního pro zaopatřování chudých. Domek čp. 465/II tak připadl chudobinci, od něhož však byl roku 1790 prodán do soukromého vlastnictví pražskému měšťanu Františku Wernerovi za 764 zlatých.

3.7.5.4. *Seznamy ivanitů a jejich poustevny*

Nejstarší seznam ivanitů, pocházející nejpozději z roku 1738, uvádí celkem 13 členů:

- páter Josef Barlaam, jediný kněz v kongregaci, je uveden pod patronací baronky Tunklové. Barlaam, pravým jménem Rudolf Mayer z Benigshofenu, požádal v lednu 1733 konzistoř o povolení, aby se mohl jako ivanita usadit na místě opatřeném fundací baronky Tunklové, jedná se o Tetín.
- Pavel (A. D. Stoy) v Pičíně
- Antonín na hřbitově Nového Města v Praze
- Arsenius v Písku
- Hilarion za malostranskou bránou
- Makarius v Čížové nedaleko Písku
- Pachomius v Pravoníně
- Posthumus v Újezdci na škvoreckém panství

- Josafat u Želiva
- Ludvík u Štoků
- Vavřinec v Dušníkách (Reinerz) v Kladsku
- Josef ve Vamberčicích v Kladsku
- Izidor v Budenicích

K tomuto seznamu je poznamenáno, že u Kutné Hory žije jeden poustevník, kterému Ritter dovolil nosit řádový hábit, ale není členem kongregace.

Druhý seznam, ve kterém je Stoy uveden již jako mrtvý, rovněž není datován. Kromě Stoye jde o 12 ivanitů. U některých výše uvedených poustevníků došlo ke změně: Hilarion ve špitále u sv. Bartoloměje na Novém Městě Pražském; Josafat u pátera Barlaama (ten už není mezi ivanity uváděn) v Jankově, Posthumus u Koloděj. Nově je uveden Matyáš ve Štokách, Ondřej v Dušníkách. Uveden je také nejmenovaný ivanita nedaleko Kutné Hory na panství hraběnky Věžníkové. Dodatečně je také připsán Antonín Gilga Šváb, který poustevničí u Ledče u kostela sv. Vojtěcha na Bojišti.

Třetí seznam pochází pravděpodobně z let 1754 – 1759²⁹². Hovoří o 17 ivanitech a soustřeďuje se na otázku zabezpečení jednotlivých poustevníků. Kromě jiných je zde uveden bratr Ivan přebývající v hospicu na Novém Městě, který žil z dědictví po rodičích.

O bratru Pavlovi se píše, že pobývá v benediktinském klášteře u Svatého Jana pod Skalou u hrobu sv. Ivana a je také klášteřem zaopatřen. Uveden je také bratr Vintíř, ivanita zřejmě od roku 1753, žijící v poustevně v Dřevíči a bratr Ivan mladší z poustevny v Teplici nad Metují nejspíš od roku 1754.

V roce 1755 vyšel latinský seznam pousteven. Jeho autorem byl podpřevor klášteřa ve Svatém Janu pod Skalou, Eugen Prudík. Ve svém seznamu²⁹³ uvádí 21 pousteven rozdělených podle krajů:

Kouřimský kraj – u kostela sv. Kříže, který se obecně nazývá „*Na svatém poli*“, poblíž Prahy, náležejícím k novému městu Pražskému

²⁹² Zahradník, A. D. Stoy, str. 94, pozn. 111, tak usuzuje podle toho, že přeloučský ivanita bratr Jan Křtitel Dobrý byl přijatý do kongregace v roce 1759 a bratr Theonas přijatý téhož roku v tomto seznamu ještě nejsou uvedeni.

²⁹³ Seznam přebírá z knihy Jiřího Ševčíka, Album Svatoivanské, str. 207

Prácheňský kraj – u královského města Písk, při kostele Nejsvětější Trojice a v Těšenících na panství Kolowratském.

Berounský kraj - u Boží vody, neboli „*U kaple bolestné Panny Marie, rodičky Boží*“ nad řekou Mízou (Mže-Berounka) nedaleko na vysoké hoře u Berouna (kaple „*U studánky*“, severovýchodně od Berouna na svahu vrchu Drábova; na Tetíně u kaple sv. Jana Nepomuckého, mučedníka, v panské zahradě; U sv. Kříže, pod horou svatého otce Ivana poustevníka, na území kláštera Svatého Jana pod Skalou, v řádu sv. Benedikta poustevníka a byla vystavěna za souhlasu ctihodného otce opata toho kláštera.

Plzeňský kraj – u městečka Radnic (Radnice na Rokycansku – severovýchodně od něj na vrchu nad městem opodál kaple Kalvárie dodnes stojí bývalá barokní poustevna); u vznešeného pána knížete z Bubna a Litic u kostela sv. Kříže; v Prašném Újezdě u sv. Kříže (nejspíš dnešní Újezd u Radnic s kostelem sv. Kříže. V nedalekém Prašném Újezdě nejsou žádné záznamy o kapli či kostelu sv. Kříže); na území rodiny Štampachů, ve Volyni, u sv. Vavřince na panstvích Janovských.

Bechyňský kraj – u městečka Pelhřimova na hoře Nejsvětější Trojice (Křemešník u Pelhřimova)

Zatecký kraj – u městečka „*Fleovium*“ (nepřeloženo) u kostela sv. Václava; u města Loun, u kostela 14 svatých pomocníků (Hřbitovní kostel Čtrnácti svatých pomocníků v Lounech); v Mostě v zahradě jakéhosi měšťana Mosteckého, „*Atconovium*“ (nepřeloženo), poblíž kostela sv. Vojtěcha, biskupa a mučedníka, patrona českého; v Dřevicích na hoře, u kostela sv. Václava na panství vznešeného pána Rachty z Rajova

Rakovnický kraj – v Mlčovicích a v podhradí rakovnickém u sv. Jiljí (kostel sv. Jiljí v Rakovníku)

Královéhradecký kraj – v údolí Heřmanova Městce při kostele sv. Václava, knížete českého; u Broumova, u kaple bl. Panny Marie pomocnice; ve Vegesdorfu (Jaegersdorf – Lada u České Lípy)

Boleslavský kraj – v Klokočí, u kostela sv. Stapina (kostel sv. Stapina v Klokočce), na panství vznešeného pána Valdštejna; v Kuřivodech u kostela sv. Jana Křtitele, také na panství Valdštejnském

Další seznam z roku 1768 obsahující jméno a místo působení informuje o 32 ivanitech.

Z roku 1772 pochází seznam vicekomisaře bratra Ivana, jehož součástí je i stručné hodnocení každého poustevníka vycházející z vizitační cesty vykonané v předešlém roce. Uvedeno je 35 ivanitů ve věku od 24 do 79 let. Nejstarším ivanitou byl bratr Pafnucius z Loun. O 22 poustevnících se hovoří pochvalně, u 5 ivanitů hodnocení chybí a u 7 jsou zjištěny nedostatky, které se však provinilí zavázali odstranit. O 2 ivanitech je uvedeno, že dosud nesložili řeholní sliby. Na pěti místech spolu žili vždy dva poustevníci.

Další seznam, vzniklý pravděpodobně v důsledku dvorního dekretu ze 14. prosince 1771 vyšel o rok později a uvádí 35 ivanitů. Seznam je podepsán vicekomisařem Ivanem a kustodem Gerlachem.

Kongregace ivanitů byla založena jako diecézní kongregace. V seznamech se nesetkáme s ivanitou pocházejícími z litoměřické diecéze, výjimečně v diecézi královéhradecké, kde jde o poustevnu v Teplici nad Metují. V seznamu z roku 1772 je popsána druhá poustevna v královéhradecké diecézi a to v Lomnici nad Popelkou. Na Moravu kongregace nepronikla, jen v seznamech z roku 1768 je uveden ivanita v Polici na Moravě. Tato poustevna se však v jiných seznamech již nevyskytuje.

Dalšími prameny o počtech ivanitů jsou pak jen částečně zachované zprávy jednotlivých venkovských vikářů pražské arcibiskupské konzistoři v nichž uvádějí počet poustevníků (terciářů i ivanitů), kteří se nacházejí na jejich území. Zprávy pocházejí z let 1729 - 1730 – celkem 53 poustevníků (38 terciářů františkánských řádů²⁹⁴, 1 pavlánského terciáře a 1 benediktinského obláta, u 10 bez uvedení příslušnosti, u 2 podotknuto, že nejde o terciáře, 1 ženatý člověk, ivanité v té době ještě neexistovali; 1738; 1758 – 1759 – 46 poustevníků (7 ivanitů, 35 františkánských terciářů, 2 pavlánští terciáři, 1 terciář bez označení, 1 vdova žijící poustevnickým životem v Kutné Hoře; a z roku 1770 – 51 poustevníků (21 ivanitů, 27 františkánských terciářů, 2 pavlánští terciáři, 1 terciář karmelitánský).

Poslední soupis pořízený světskými úřady po zákazu kongregace v roce 1782 vypočítává 78 poustevníků, o 3 poustevnách se praví že nejsou obsazeny. V této zprávě není rozlišováno zda jde o ivanitou či terciáře.

---

²⁹⁴ Františkáni, minoriti, kapucíni

Z roku 1873 pochází seznam z pera Antona Frinda²⁹⁵, který uvádí 17 pousteven s nadáním a 66 bez nadání.

Jeden z podrobných seznamů ivanitů podle původních pramenů přináší Tomáš V. Bílek v knize Statky a jmění kollejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených, z roku 1893.

Tomek v krátkém pojednání o historii kongregace ivanitů tvrdí, že poustevníků ivanitů bylo při zrušení jejich bratrstva 83, z nichž 17 požívalo nadání 9448 zlatých 40 krejcarů obnášejících a z ročních příjmů 150 zlatých. Ostatních 66 poustevníků nemělo žádné stálé příjmy, takže byli poukázáni buď na deputát od vrchností a obcí jim poskytovaný nebo na almužnu aneb na výdělek prací ručních. Bílek předkládá následující seznam:

Poustevníci mající nadání: Poustevník na Vyšehradě při kapli Panny Marie Šancovní, udržován z jistiny zádušní 2180 zl. - poustevník při kapli sv. Rodiny blíže Nuslí, dostával ročně 4 zlaté dle fundace od Karla Leopolda Bexta, založené v roce 1771, po zrušení poustevny připadla chudým - Beroun, vrch Kalvarie při kapli Matky Boží; dostával ročně 40 zlatých z fundace založené v roce 1759 od vdovy Marie Josefy Fellnerové z Feldeka jistinou 1000 zlatých založené a také deputát od města Beroun - Bydžov, panství vlčické, valdovský les; udržován z nadační jistiny 450 zlatých - poustevník na panství mimoňském, ve Wildthalu; měl ročně 16 zlatých a něco deputátu - Cvikov, panství zákupské, vrch Kalvarie; udržován z nadační jistiny 367 zlatých - panství litomyšlské v Opatově; žil z nadační jistiny 1300 zlatých - Přelouč, na sv. poli; žil z nadační jistiny 200 zlatých a ze špitální porce - Chlumčany (kraj Plzeň.), panství lukavické; udržován z fundace z roku 1767, nadační jistinou 1641 zlatých a 40 krejcarů založenou Karlem hrabětem z Morzin a deputátem - Dolejší Teplice, kraj hradecký; dva poustevníci, měli roční nadaci 100 zlatých od Jana Maxmiliána z Peitersbergu - Chabařovice (kr. Litoměřický), při kapli sv. Jana; udržován z jistiny 260 zlatých a užitku některých polí - Česká Lípa, při kapli Nejsv. Trojice; z jistiny 300 zlatých - Česká Kamenice (Litoměřice), na Kahlenbergu (Lysá hora); z jistiny 300 zlatých - Police, panství poličské (Palič, kraj Litom.); udržován nadací ročních 15 zlatých z důchodů a 15 zlatých z pokladnice zádušní - Rokycany, jistina 500 zlatých - Louny, kaple u 14 pomocníků; z jistiny 150 zlatých - vrch

---

²⁹⁵ Anton Frind, Die Geschichte der Bischöfe und Erzbischöfe von Prag, Prag 1873, str. 314 - 316; domnívám se, že z tohoto seznamu částečně vycházel i Bílek; zcela jistě z něj čerpal Svátek, který se na něj také odvolává, viz str. 294, 296

Křemešník (u Pelhřimova, kraj Tábor), při kostele Nejsv. Trojice; vydržován z jistiny 800 zlatých.

Poustevníci bez nadání: Praha, U Václava Tumy (Pražský úřad Vinohrady); živil se almužnou - ve Volšanech²⁹⁶ při kostele sv. Kříže na sv. poli novoměstském, v roce 1787 zrušeném; kostel sv. Kříže u Volšan, vedle hřbitova židovského podnes stojící, byl od roku 1787 až do svého zrušení v roce 1842 kostelem farním pod patronátem pražské obce; poustevník byl placen za kostelnickou službu od obce Nového města pražského - v Chuchlech Malých na panství zbraslavském, živil se almužnou - Hostinné, na Katharinaberku; od vrchnosti měl z milosti deputát čeládky - Jičín; živil se prací - Panství lomnické (kr. Jičínský), na hoře Tábor; od vrchnosti dostával almužnu - Panství poděbradské na Woškovrchu (Oskobrhy)²⁹⁷ - České Budějovice; tři poustevníci se živil almužnou - Panství Nové Hrady, Soběnov (kr. Buděj.); živil se almužnou - Hojná Voda (Heilbrunn); měl od vrchnosti deputát - Český Krumlov, vrch Kalvarie; vydržován od obce - Třeboň; živil se prací - Mělník; dva poustevníci vydržováni od obce - Navarov; vydržován od obce - panství zákupské, Kamenický vrch (Kamnitzberg); vydržován od vrchností - Kuří Vody²⁹⁸ (kr. Bol), při kapli sv. Jana; dva poustevníci vydržováni z milosti od vrchnosti - Semily; živil se almužnou - Vysoké Mýto (kr. Chrud.), při kostele sv. Mikuláše; podporován z důchodů městských - panství heřmanovo-městecké (kr. Chrud), nad vsí Podolí; živil se almužnou - panství landškrounské; čtyři poustevníci, živil se prací - Cheb, při kapli sv. Kříže; vydržován od vrchnosti - panství kinšperské (kr. Locket), při kapli 14 pomocníků; živil se předemím - Luka (kr. Locket), živil se prací - panství chudenické (kr. Klat), při sv. Wolfgangu na vrchu; měl od vrchnosti deputát - u města Klatovy; měl plat kostelníka - panství týnecké (kr. Klatov.) při kostele sv. Jana Nepomuckého na vrchu; vydržován z milosti od vrchnosti - u Hradce Králové, na vršku sv. Jánském; živil se prací - Králíky (Hrad.); vydržován z milosti od vrchnosti - Janské Lázně; vydržován od špitálu - panství náchodské (kr. Hrad.), ve Svatoňovicích; měl od vrchnosti deputát - panství novoměstské (kr. Hrad.), v lese zvaném Rezek (u Blažkova); dostával z pokladnice zádušní ročně 13 zlatých - panství potšteinské (kr. Hr.), na zámeckém vrchu; měl od vrchnosti ročně 50 zlatých - Žamberk (kr. Hrad.); měl od vrchnosti deputát - panství trutnovské (kr. Hrad.),

²⁹⁶ dnes Olšany v Praze; viz dále

²⁹⁷ dnes Oškobrň

²⁹⁸ dnes Kuřivody; viz dále

v Johannesbergu; dostával porci špitálskou - Starkov (kr. Hrad.); živil se prací a almužnou - na panství pirkšteinském v Sloupě (kr. Litom.); vydržován z milosti od vrchnosti - panství libčeveské, v Řisutech; od obce vydržován za vyučování mládeže - v Jaegersdorfu (kr. Litom. Panství Libchova Horní); dva poustevníci měli od vrchnosti deputát - Morgendorf²⁹⁹ (kr. Litom. panství palič), živil se knihařstvím - Rozbělesy (kr. Litom., panství děčín.); měl od vrchnosti deputát - panství chotěšovské (kr. Plz.) na vrchu Strabina; vydržován od vrchnosti - u sv. Apolonie (dom. Dvorce Velké); živil se almužnou - u sv. Anny (dom. Planá); živil se almužnou - panství radnické (kr. Plz.), na hoře Kalvarii; měl od vrchnosti deputát - u Einsiedel (dom. Teplá); vydržován od vrchnosti - Netolice (kr. Prachin.); vydržován od obce - Písek; dva poustevníci vydržováni od obce - Radomyšl (dom. Strakonice); vydržován od vrchnosti - Něhošovice (dom. Volyn.); živil se almužnou - Budyně (kr. Rakovn.), při kostele P. Marie Sněžné na hřbitově; dostával něco z městského špitálu - Kounov (kr. Rakovn.); dostával almužnu od vrchnosti - Rakovník; měl od obce deputát - Velvary (kr. Rakovn.); živil se almužnou - Olešná (kr. Rakovn.); živil se almužnou - Čouš (kr. Žat.), živil se almužnou - panství krásnodvorské (kr. Žat.), při kostele sv. Václava; měl od vrchnosti deputát - Dřevíč (kr. Žat., dom. Citolib.); vydržován od vrchnosti - panství bechyňské (kr. Tábor); dostával od vrchnosti almužny.

3.7.6. Přehled poustevn a poustevníků od založení kongregace ivanitů až po josefinské reformy

Na následujících řádcích přináším podrobnější informace k výše uvedeným poustevnám a přidávám seznam dalších poustevn, které existovaly přibližně v době fungování kongregace ivanitů. Jak však víme, ne každý poustevník byl nutně ivanitou, třebaže toto bylo jedním z hlavních cílů nové poustevnické kongregace. Ivanitská reforma nebyla přijata všemi poustevníky v pražské arcidiecézi a tak do kongregace ivanitů náleželo v době jejího největšího rozkvětu jen asi 35 - 40% poustevníků. Pokud je známo, z kterého řádu poustevník pocházel, zda se jednalo o ivanitu či terciáře jiného řádu, je tato skutečnost také poznamenána.

---

²⁹⁹ dnes Ranné u Kravař; viz dále

3.7.6.1. Praha a Středočeský kraj

Vyšehrad – při kapli Panny Marie Šancovní (Na Hradbách). Poustevník byl vydržován z jistiny zádušní 2180 zl. Tato barokní kaple, zvaná též šancovní³⁰⁰, stojí nedaleko rotundy sv. Matina v ulici V pevnosti. Vznikla přestavbou barokního přístavku z roku 1764.

Kaple sv. Rodiny (dnes patří Starokatolické církvi), pod Nuselskými schody. Poustevník dostával ročně 4 zlaté dle fundace od Karla Leopolda Bexta, založené v roce 1771, po zrušení poustevny připadla tato nadace chudým.

Praha - Olšany, (dnes Žižkov, Čajkovského ulice) při kostele sv. Kříže na sv. poli novoměstském; Čtvrtá pražská poustevna. Pozemek zakoupil v době morové epidemie v roce 1680 novoměstský magistrát a ustanovil jej jako pohřebiště, na něž se vyvážely mrtvoly z Nového Města pražského. I v pozdější době zde byli pochováváni lidé, kteří zemřeli na mor. Novoměstský primas Jan Fr. Krusius z Krausenberku založil v roce 1717 kostel sv. Kříže, který byl dokončen o dva roky později. Při něm byla zřízena poustevna. Poustevník přebýval vedle kaplanova bytu, kde mu byl zbudován příbytek z prken, nahozený maltou a s kuchyňkou.

Povinností poustevníka bylo kostelík střežit, denně třikrát zvonit ke klekání, také proti mrakům, oblékat kněze ke mši svaté a přísluhovat mu. Dvakrát za týden ve středu a v sobotu směl chodit s kasičkou po dobrodincích v Praze a žebrať o almužnu, což mu však bylo později vrchností zapovězeno. Magistrát Nového města Pražského mu dával čtvrtletně 5 zlatých z důchodů chudobince u sv. Bartoloměje, každý měsíc dostával z nažebnaných peněz 3 zlaté.

Prvním poustevníkem v Olšanech byl nám již známý Antonín Váca, který zde žil dvacet let, pak ale pro neshody byl přinucen odejít. Po něm přišel ivanita Pavel Pajer, vysloužilý voják, jenž však brzy odešel ke Svatému Janu pod Skalou, kde zemřel. Jeho nástupcem byl ivanita Jan Havelka, rovněž původem voják. Zemřel po dvou letech, v roce 1758. Poustevnu dále obýval Prokop Oliva, krejčí, který zde vytrval více než rok. Po Olivovi sídlil v Olšanech Jan Polívka (bratr Ivan), dříve pobývajícím v domě ivanitů na Novém Městě. Snaha usadit se v Olšanech se však setkala s nevolí faráře u sv. Jindřicha na Novém Městě pražském, Prokopa Schucknechta. Dne 1. dubna 1758 přišel na pražskou konzistoř jeho list, ve kterém si stěžoval na poměry

---

³⁰⁰ die Schanze - hradba (něm.)

panující v kongregaci. Popisuje, jak bratr Antonín, poustevník v Kounově, z titulu seniora kongregace svévolně přijal do kongregace tři nové ivanity a za jejich novice ustanovil Ivana Polívku. Tito dva bratři se prý svévolně postavili do čela ivanitů a nedbají na řádného, skromného a dobrého vizitátora Arsenia jakožto mladšího v kongregaci, a kvůli svým důstojným plnovousům se dávají oslovovat velebný a vašnosti, i když jejich chování lze leccos vytknout - např. bratr Polívka byl pro nestálost ducha již novicem v kartuziánském řádu, ale kvůli svým excesům a nezpůsobům se musel vrátit domů.³⁰¹ Za této situace netrvalo Ivanovo působení v Olšanech dlouho a dříve než uplynul rok, odešel do poustevny nedaleko Semil. Po roce se do poustevny navrátil Prokop Oliva, ovšem pro nespořádaný život byl v roce 1763 z nařízení konzistoře vypovězen.

Dalšími obyvateli poustevny v Olšanech pak byli Jan Hošat, který zakrátko odešel, potom Jakub Vorel, který byl do poustevny uveden 22. června 1763. Po pěti letech pak odešel ke hrobu sv. Jakuba do Kompostelly ve Španělsku, odkud se již nevrátil. Posledním eremitou byl od roku 1768 Josef Kupertin Novotný z třetího řádu sv. Františka, jenž zde až do zrušení řádu poustevníků sídlil.

Jeskyně sv. Prokopa za Hlubočepy

V jeskyni v dnešním Prokopském údolí podle lidové pověsti bydlíval sám sv. Prokop, který odtud vyhnal sedm čertů.

Na skále nad Prokopským údolím stál kostelík sv. Prokopa, který nechal vystavět v letech 1711 - 1712 kníže Adam Schwarzenberk, majitel jinonického panství. Stavbu provedl stavitel Pavel Ignác Bayer (1656 - 1733). Interiér kostelíka byl vybaven obrazy se svatoprokopskou tematikou. Stavba byla vysvěcena 4. července 1712. V roce 1758 nechal malostranský stavitel Jan Jiří Achbauer ke kostelu přistavět sakristii. Kostel byl zbořen v roce 1966 v důsledku poškození vzniklého těžbou v lomu.

Samotná jeskyně se nacházela asi v polovině skály nedaleko kostelíka, byla dost prostorná a dělila se na dolní a horní část. Do podzemního prostoru proudilo světlo malým otvorem v klenbě. Tímto otvorem prý prchali před sv. Prokopem čerti. Kníže Adam Schwarzenberk, na jehož pozemcích tato poustevna ležela, povolil reskriptem ze dne 17. dubna 1715 fráterovi Jakubu Poznaňskému postavit si poustevnu u vchodu do jeskyně. Protože však poustevník přijímal mnoho návštěv, přišel tak do

³⁰¹ viz P. Zahradník, Poustevna v Semilech na Koštofranku a poustevník Ivan Polívka, str. 203

sporu se správou panství, která jej v roce 1724 z poustevny odstranila a odevzdala ji fráteru Janu Maxnerovi, který zde žil devět let; od roku 1733 zde poustevnícký život vedli Jan Praš a Bruno Hetzer, protože vedle poustevny u jeskyně sv. Prokopa byla v té době v Prokopském údolí ještě druhá jeskyně, na protější straně.³⁰² Oba poustevníci však byly ze svých pousteven pro nechvalný život vyhnáni. Také jeskyně zanikla díky odtěžení původní skály.

Malá Chuchle

Mezi Velkou a Malou Chuchlí stojí poutní kostel sv. Jana Nepomuckého, který byl postaven za zbraslavského opata Tomáše Budecia v roce 1729. Při tomto kostele žili dva poustevníci – terciáři, vydržovaní nedalekým cisterciáckým klášterem ve Zbraslavi.

V této poustevně žil po roce 1758 fráter Konrád z Kopečku u Králového Hradce, bydlel zde osm let.

Beroun³⁰³

vrch Kalvarie při kapli Matky Boží; dostával ročně 40 zlatých z fundace založené v roce 1759 od vdovy Marie Josefy Fellnerové z Feldeka jistinou 1000 zlatých založené a také deputát od města Beroun.

Kaple na místě, kterému se říkalo také Na průhoně, U Boží vody, Na kalvárii či U studánky, stojí u pramene o kterém měl v roce 1723 vidění obecní pastýř. Vidění o Boží vodě ze zázračného pramene na severní straně města, na vrchu za Berounem, uvěřilo mnoho lidí a mnohého z nich prý voda uzdravila z nemoci. Děkan Jiří František Procházka de Lauro nechal proto nad pramenem v roce 1724 vystavět kapličku, ke které později přibyla chaloupka pro opatrovníka této svatyně. K prameni se zázračnou vodou a k obrazu bolestné Matky Boží se konala procesí, proto byla ke kapli zřízena křížová cesta. Od roku 1733 se u kaple střídali poustevníci. V roce 1738³⁰⁴ přišel ke kapličce se skupinou poutníků Václav Čermák, bratr třetího řádu sv. Františka Serafínského. Protože se mu místo zalíbilo, požádal berounský magistrát, zda by se nemohl u kapličky usadit jako poustevník. Po městě také žádal určitý deputát a sliboval, že na oplátku bude kapličku udržovat a vyučovat zdarma několik městských synků. Poustevníkovi byl přidělen deputát osm měr obilí, něco

³⁰² tak Svátek, str. 287

³⁰³ Bílek, str. 415, Svátek, str. ; Josef Vladyka, Můj Beroun, str. 236; M. Garkisch, M. Holečková, Ve znamení berounského medvěda, str. 38-39, 78; autor se odvolává na kroniku J. A. Seydla z roku 1828 - Kronika čili úplné a obšírné popsání všech památností všech památností král. kraj. Města Berouna (rukopis, kopie SOkA Beroun)

hrachu, patnáct kop otýpek a čtyři sudy piva na rok. Z odkazů nábožných lidí byl také zřízen mešní fond i fond na přilepšenou poustevníkovu. Pražský arcibiskup Mořic Gustav hrabě z Manderscheidu a konzistoř však považovali poustevnictví spíše za lepší žebrání, a tak zakázali Čermákovi nosti řeholní hábit. Václav Čermák z tohoto důvodu po krátkém pobytu odešel. Až v roce 1748 se v poustevně usadil Roland Wöttern. I tato kaple s poustevnou byly zrušeny dekrety Josefa II. Kaple i studánka dodnes stojí na svém místě a opodál chalupa, která pravděpodobně stojí na místě bývalé poustevny.

Tetín (Beroun)³⁰⁵

Legendami opředený Tetín stojí na místě rozsáhlého slovanského hradiště. Místo je spjato jak s kněžnou Ludmilou tak také s poustevníkem Ivanem, který se zde měl podle pověstí s Ludmilou a knížetem Bořivojem setkat. V 18. století na Tetíně byla při dnes už zrušené kapli sv. Jana Nepomuckého poustevna ivanitů. Kaple stála v zahradě dnešního statku (zámečku). Jedním z ivanitů byl páter Josef Barlaam³⁰⁶

Říp³⁰⁷

Při rotundě sv. Jiří na Řípu se usadil po zřízení kongregace také jeden z členů tohoto řádu a přibýval při kostele, v kobce, ke kostelu na jižní straně přistavěné. Tato stavba byla v roce 1826 zbořena. Poustevník pomáhal jako hrobník, neboť ke kostelu sv. Jiří se až do roku 1784 pochovávali lidé z okolí.

3.7.6.2. *Severní Čechy a Českolipsko*³⁰⁸

Zbinsko

Panství mimoňské, ve Wildthalu; eremita měl ročně 16 zlatých a něco deputátu dřeva, piva a obilí.

Eremitáž ve Zbinsku, zvané též Wildthal, založil hrabě František Adam Hartig v r. 1760. Její součástí byl i zámeček s ovocnou a květinovou zahradou. Prvním poustevníkem byl frater Jodocus (připomínaný v roce 1760) z Jiříkova. Byl původně

³⁰⁴ Josef Vladyka, Můj Beroun, str. 236 uvádí rok 1733

³⁰⁵ Jiří Ševčík, Album Svatoivanské, str. 205; srv. Prudíkův seznam ivanitů, kapitola xy

³⁰⁶ viz výše, seznamy ivanitů

³⁰⁷ Svátek, str.291

³⁰⁸ zde kromě dalších uvedených zdrojů vycházím z informací výstavy Poustevny a poustevníci na severu Čech, kterou pořádal Státní památkový ústav v Ústí nad Labem; autorem textů je Mgr. Kamil Podroužek; v současné době je výstava umístěna v prostorách skalního hrádku Sloup

učitelem. Nechal se však naverbovat do války o dědictví rakouské, kde sloužil jako nadporučík 7. husarského regimentu a po návratu se stal pobočným myslivcem hraběte Hartiga. Pak byl přijat jako poustevník do nově založené eremitáže. Zemřel v roce 1777.

Z eremitáže se dochovaly rozsáhlé prostory zahloubené ve stěně skalního masivu. Součástí zbínské poustevny je ve skále vysekaná černá kuchyně. Šlo o rozsáhlé obydlí v severní části Ralské pahorkatiny, asi 7 km jihovýchodně od vrcholu Ralska, v bývalém vojenském pánvu. Tato oblast byla v posledních padesáti letech téměř vylidněná a kromě Kuřívod a Hradčan zanikly všechny ostatní obce. Skalnaté údolí asi 3 km severozápadně od pramenů Ploužnického potoka, ve kterém se skalní obydlí nachází, patří k obtížně naležitelným místům. Eremitáž je vytvořena v asi 12 m vysokém skalním masivu z měkkého žlutého pískovce. Obloukovitě klenutý vstupní otvor se zbytky veřejí je na úrovni úzké a velmi vlhké údolní nivy. Dále jsou tesané místnosti vyústěny ven čtyřmi velkými čtvercovými okny a vysokým otvorem, jehož okolí je očazeno.

Křížový vrch u Cvikova³⁰⁹

Křížový vrch (437 m), též Kalvárie, je nevelké čedičové návrší, tvořící severozápadní výběžek Zeleného vrchu asi 1,5 km severovýchodně od Cvikova.

Návrší se až do roku 1728 jmenovalo Lískový vrch (Nüssebergel). V červnu toho roku se zde usadil punčochář Johann Franz Richter, který získal povolení k výstavbě poustevny a spolu s Florianem Friedrichem začal budovat poutní místo. O velikonočních roku 1729 vztyčili na skalnatém vrcholku tři kříže, u nichž byly poprvé předváděny pašijové hry o utrpení Páně. Později se pašije hrály na náměstí ve Cvikově, odkud se na paměť ukřižování Ježíše Krista vynášely na vrchol kopce velké dřevěné kříže. Kalváriová kaple s Křížovou cestou a poustevnou byla založena Annou Marií Františkou velkovévodkyní Toskánskou v roce 1735. Cesta ke kapli postupně získala ráz křížové cesty, bylo postaveno 8 zděných kapliček s nejdůležitějšími zastaveními Ježíšova utrpení vymalovanými na plátně. Kapličky se stavěly postupně shora dolů; první z nich, znázorňující Ukřižování, byla vysvěcena v květnu 1730 a dalších 5 zastavení přibylo do roku 1736. Zbývající dvě kapličky byly postaveny v letech 1741 a 1747, přitom poslední, znázorňující Ježíšovo

---

³⁰⁹ srv. www.luzicke-hory.cz - zde najdeme také zmínku o poustevníkovi na zřícenině hradu Tolštejn, který si svou poustevnu postavil kolem poloviny 19. století vedle zříceniny, stejné stránky pak přináší kratičkou zprávu o varnsdorfském poustevníku Vernarovi, ale zde jde spíše jen o pověst

odsouzení, byla vysvěcena až roku 1751. O rok později byl na vrcholu postaven nový kříž, protože původní byl poražen větrem.

V srpnu 1738 se také začala stavět poustevna, zasvěcená 24. ledna 1740. Jejím prvním obyvatelem se stal Josef Schür, řádovým jménem Onufrius od Panny Marie, který žil na Kalvárii až do své smrti ve věku 77 let, dne 6. listopadu 1769. Původně byl tkalcovským tovaryšem a k poustevnickému životu se rozhodl ve 45 letech. Přečetl si sice ivanitskou řeholi, ale rozhodl se poustevničit jako františkánský terciář. Byl však varován svým duchovním správcem, že panovník nestrpí žádné žebravé poustevníky a že nedostane žádné povolení. Naštěstí však byla pro budoucího poustevníka založena velkovévodkyní Toskánskou fundace 367 zlatých. Schür, který už předtím žil v poustevně u Zákup, také obdržel od vrchnosti povolení a vše potřebné ke vstupu do františkánského řádu. V Praze mu však bylo komisařem Obyteckým sděleno, že je povinen vstoupit do ivanitské kongregace. V pátek 12. září 1738 byl Schür oblečen do ivanitského hábitu v theatinském kostele v Praze. Je ho novicmistrem se stal bratr Arsenius, jehož rodný bratr byl do ivanitského řádu oblečen ve stejný den. Slavnostní hostinu při té příležitosti uspořádal ivanitský dobrodinec Josef Ludwig. Po vykonání noviciátu se pak v roce 1739 stal Onufrius řádným ivanitou. Poustevníci zde žili až do roku 1782, kdy císař Josef II. c.k. dekretem všechny poustevny zrušil a poslední poustevník Reichelt se musel vrátit do světského stavu.

Dřevěná kaple Božího hrobu stála na vrchu do roku 1845, kdy byla na jejím místě z dobročinných darů postavena nová kamenná kaple, vysvěcená 24. října 1847. V roce 1883 byla kaple Kalváriovým spolkem renovována a v témže roce byla kolem cesty vysázena lipová alej. Celé poutní místo v průběhu let chátralo a znovu bylo opravováno. Po druhé světové válce se o Kalvárii nikdo nestaral, byla ponechána působení času i vandalů a postupně chátrala. Teprve po roce 1991 ji cvikovský městský úřad nechal opět zrenovovat. Díky tomu zde dnes stojí v lipové aleji všech 14 kaplí křížové cesty se zasklenými plastickými výjevy i větší výklenková kaple na úpatí s reliéfem Krista na hoře Olivetské, která údajně pochází z roku 1732. Kaple Božího hrobu na vrcholu byla nedávno opravena, ale uvnitř je prázdná. Za kaplí jsou dosud patrné pozůstatky bývalé parkové úpravy, ze soch na skále zůstala už jen sv. Maří Magdalena a Panna Marie s uraženou hlavou. Socha sv. Jana Evangelisty byla ukradena v říjnu roku 2000.

Česká Lípa, Holý vrch

Jako Holý vrch je označován nízký kopec (294 m n.m.), vystupující na západním okraji České Lípy z údolní nivy Ploučnice. V roce 1713 vypukla v Praze morová rána, která mezi jinými také řádila v domě jistého měšťana a barvíře Gabriela Patze v Kaprově ulici. Patz, ve snaze uniknout této hrozbě, se rozhodl, že se svojí dvanáctičlennou rodinou uteče do svého rodného města, České Lípy, aby tam vyčkal konce morového řádění. Do města ho však nepustili a musel několik týdnů ve studené podzimní době zůstat v pozorovací karanténě před branami města. Tato situace přiměla Patze ke slibu, že v případě, že bude s rodinou zachráněn, postaví v místech, kde tuto karanténu strávil, kapli, jakmile se mu podaří obnovit svoje řemeslo a vydělat si dostatek peněz. Místo, kde Patzovi přežili karanténu, byl právě Holý vrch. Druhým zakladatelem kaple byl Julius František Malzer, chirurg, také z České Lípy. Se stavbou kaple se začalo asi po roce 1720. V roce 1721 byla kaple sv. Trojice, Panny Marie a třech morových světců sv. Rocha, sv. Šebestiána a sv. Rozálie vysvěcena. Kaple byla 10 loket dlouhá, 8 loket široká a 10 loket vysoká, orientována byla od severu k jihu, vchod se nacházel na severní kratší straně. Dozor a udržování čistoty v kapli a služba při mši byly svěřeny poustevníkovi. Bydlel v prostém dřevěném domku, ležícím snad na východním svahu kopce směrem k městu, byl pod ochranou majitele panství a žil, jako mnozí poustevníci tehdejší doby, z almužen a darů, které sbíral po okolních obcích. K tomu měl ještě nevysoký příjem z oltářní služby a z úroků nadační sumy 300 zlatých, kterou věnovala vdova po staviteli kostelíka, Anna Dorothea Patz z Prahy, dne 23. října 1746 na živobytí poustevníka. Jako první poustevník je jmenován jakýsi Franz Schiller z Lípy, který od litoměřické konzistoře dostal 26. ledna 1737 povolení převzít oděv sv. poustevníka Pavla a odebrat se do noviciátu. V letech 1713 – 1742 je zmiňován Jakub Görner, který zemřel ve věku 47 let a byl pohřben na Mariánském hřbitově. Dalším byl v letech 1742 – 1756 Johann Michael Krämer z III. řádu sv. Františka, který sloužil také jako ministrant v mariánském kostele. Tehdejším děkanem, Jos. Aug. Beckertem, však byl z poustevny vyhnán pro údajnou nedbalost ve službě. Z vyšetřování, konaného dne 4. června 1753 v Litoměřicích, vyplynula Krämerova nevína. Byl proto znovu doporučen a děkan si vysloužil výtku konzistoře. Mezitím na Holém Vrchu působil františkán Franz Selz, který se opíjel ve městě tak, že v noci nemohl najít cestu do své cely a budil veřejné pohoršení. Při kontrole řádového inspektora byla u něj v poustevně za ohništěm nalezena pochybná žena,

kteřá byla předtím odsouzena pro neřádný život k veřejným pracem. Poustevník se hájil argumentem, že jde o kajícnici, které dával odpuštění. Na základě těchto přestupků nařídila konzistoř, aby byl vypovězen (rok 1758). Jako poslední je jmenován poustevník Franz Konrad Frosch z III.řádu sv. Františka. Na základě žaloby jakéhosi Ignaze Herbicha byl 31.května 1756 vyšetřován děkanem Beckertem za přítomnosti kaplana Joh. Gollnitze. Frosch byl obviněn, že při postním kázání v klášteře augustinianů v České Lípě dal do almužního měšce falešný peníz. Avšak Frosch, kterému lipský magistrát dne 24. července 1750, pravděpodobně proto, že vykonal pouť do Říma, vystavil výborné vysvědčení, a kterého duchovní i měšťané chválili pro jeho nezávadné chování, byl uznán naprosto nevinným. Zemřel ve věku 50 let dne 6. srpna 1774 a byl pohřben na hřbitově u kostela Panny Marie. Pro kapli na vrcholu se osudovou událostí staly náboženské reformy císaře Josefa II. Nejprve byla r. 1782 zrušena poustevna a v roce 1785 byl jako nepotřebný uzavřen i kostelík. Kaple na vrcholu Holého vrchu zůstala zavřená a opuštěná skoro 30 let, až ji v roce 1814 mládež při slavnosti svatojanského ohně neopatrností zapálila a kaple zcela vyhořela. Zůstala z ní jen zřícenina se zbytky čtyř obvodových zdí. V roce 1884 se město rozhodlo vybudovat na Holém vrchu park. Tento nápad byl realizován do roku 1886. Na místě zříceniny byla současně s výsadbou parku postavena vyhlídková restaurace. Při její stavbě, započaté 20. dubna 1885, využili plně stávající zdivo bývalé kaple. Její slavnostní otevření se konalo 6. září ještě téhož roku. V prostoru bývalé kaple se nacházela kuchyně, restaurační místnost byla v nově přistavěném prvním patře a byla na všech čtyřech stranách obklopena otevřenou vyhlídkovou verandou, která byla v roce 1885 zasklena. Po druhé světové válce byli původní majitelé vyhlídkové restaurace odsunuti a stavba začala po určité době pomalu chátrat. Nějakou dobu restaurace na Holém vrchu ještě odolala, však po požáru zbyly na Holém vrchu opět jen zříceniny zdí bývalé kaple, které jsou dodnes patrné.

Česká Kamenice

Poustevník na Lysé hoře (Kahlenberg) žil z ročních úroků jistiny nadace 300 zlatých. Kahlenberg je nejspíše dnešní Studenec, 736 m n. m., kopec severozápadně od obce Lísky, přibližně 3,5 km od České Kamenice.³¹⁰

---

³¹⁰ srv. www.luzicke-hory.cz

Horní Police

Poustevnu v ambitu u kostela Navštívení Panny Marie založila hraběnka Anna Marie Františka Toskánská. Za kostelnickou službu obdržel poustevník ročně 15 zlatých z důchodů a 15 zlatých ze zádušní pokladny.

Kamenický vrch u Zákup

Kapli sv. Josefa s poustevnou založila hraběnka Anna Marie Františka Toskánská v r. 1750. Do r. 1768 zde žil fráter Josef, za starost o kapli a organizování pobožností dostával od vrchnosti ročně 15 zlatých z úroků nadace. Po jeho smrti pobýval od r. 1768 v dřevěném domku za kaplí poustevník ze Stohánku.

Kuřivody

Kapli sv. Jana Křtitele in Sylva s poustevnou založil hrabě Vincenc z Valdštejna a Vertenberka, majitel panství Kuřívody. Do roku 1785 zde zůstávali dva poustevníci, kteří se kromě deputátu od vrchnosti živili včelařstvím a pěstováním obilí. V roce 1789 byla kaple spolu s polem a lipovými stromy prodána náboženským fondem poddanému - sedlákovi z Kuřívod. Kuřivody dnes neexistují, místo bylo zničeno během přítomnosti sovětské armády na našem území. Prostor byl součástí vojenského pásma.

Sloup v Čechách

Jedním z nejpozoruhodnějších míst na severu Čech na Českolipsku je skalní hrad Sloup³¹¹ (též Pirkštejn nebo Einsiedlerstein) nacházející se v obci Sloup v Čechách. Tento asi 32 metrů vysoký skalní suk vystupuje západně od vsi nad hladinou rybníka.

Historií tohoto místa se budeme zabývat až od konce 17. století, kdy bylo proměněno na eremitáž. V roce 1680 zahájil hrabě Ferdinand Hroznata Kokořovec z Kokořova³¹² úpravu hradu Sloup, který s panstvím převzal od své matky, Kateřiny Vrtbové³¹³. Hroznatovým záměrem bylo vybudování poutního místa, které by bylo opatrováno terciáři žijícími zde ve společné komunitě. Realizace stavby v letech 1692 – 1708 souvisí nejen s misijní činností při hranicích s luteránským Saskem, ale

---

³¹¹ Podrobně se tím zabývá František Gabriel, Kamil Podroužek a Pavel Zahradník v brožurce Společnosti přátel starožitností, Skalní sídlo u Sloupu. V této studii autoři vyvracejí řadu romantických mýtů.

³¹² Kokořovští z Kokořova patřili ke katolické šlechtě, které dala příležitost k vzestupu bitva na Bílé hoře; Sloup získali Kokořovcové v roce 1652

³¹³ Také Vrtbové patřili ke šlechtě, která se vzmohla po Bílé hoře. Sezima z Vrtby, který přestoupil ke katolictví, se stal po bitvě na Bílé hoře královským radou. Jeho kariéra vzrůstala až se stal v roce 1644 nejvyšším komorníkem.

i s úctou rodu Kokořovců ke sv. Františkovi Serafinskému.³¹⁴ Během stavby byly využity i středověké objekty a ruiny. Stavebním poradcem a projektantem Ferdinanda Hroznaty byl údajně poustevník Konstantin, zvaný Stavitel. V roce 1693 byl vystavěn barokní kostel Na kameni s o dva roky mladší lucernou, křížová chodba, obytné a provozní místnosti jižně od křížové chodby. Tyto prostory vytvořily uzavřenou klausuru respektující řádová stavební pravidla kapucínských klášterů. Vnitřní klausura byla od části přístupné laikům oddělena. Přístup byl umožněn ze severu po dvouramenném schodišti, přičemž do vnitřní klauzury vedlo jeho východní rameno. Západní rameno vystupuje přímo na horní úroveň skalního útvaru a umožňuje vstup na kůr, který z kostela přístupný není. Z horní plošiny lze dále pokračovat po obvodu skály na jižní ohoz, kde podél křížové cesty mohl dojít až k Božímu hrobu a lucerně, která je propojena s kostelem pouze nahlížecím okulem. V prostoru před lucernou jsou do západní stěny vysekány tři prostory. V prvním byla připravována třináctá nika křížové cesty, Boží hrob a vedle čtrnácté zastavení Zmrtvýchvstání. Cesta návštěvníka mohla končit v lucerně, kde byl účastníkem bohoslužby probíhající v kostele. Ne všechny zamýšlené objekty však byly dokončeny. Prostory na východní straně klauzury byly zřejmě již od začátku určeny jako cely řádových bratří k trvalému bydlení.

Jak už bylo výše uvedeno, prvním poustevníkem byl Konstantin, o kterém nic bližšího není známo. Dalším obyvatelem byl na sklonku 17. století malíř Václav Rincholin, připomínaný jako terciář zákupských kapucínů. Je autorem slunečních hodin v Ploskovicích, v Horní Polici, na zámku v Trnovanech a na pihelském pivovaru. Ve Sloupu se mu připisuje autorství oltářního obrazu ve farním kostele sv. Kateřiny a sluneční hodiny na skalním suku. Rincholin obýval celu ve skále v jihovýchodním nároží klauzury. Žil zde až do prodeje panství Sloup Norbertu Oktaviánu Kinskému a v roce 1712 je již připomínán na zákupském panství Anny Marie Toskánské v eremitáži na Borečku. Zbytek života strávil v Zákupcích, kde byl 24. 5. 1715 pohřben.

V letech 1710 - 1719, kdy Sloup patřil novému majiteli, bylo skalní sídlo opuštěno. Dalším majitelem panství byl Josef Maxmilián Kinský³¹⁵, který provedl mnoho úprav v duchu barokního romantismu.³¹⁶ Proběhla také úprava posledních dvou

³¹⁴ Gabriel, Podroužek, Zahradník, Skalní sídlo u Sloupu, str. 8

³¹⁵ panství v letech 1719 – 1726 spravoval poručník Maxmiliána, Štěpán Vilém Oldřich Kinský

³¹⁶ terasové zahrady na jižní straně, dešťový rybník s umělou vodní kaskádou, altán apod.

zastavení křížové cesty, kde byly umístěny plastiky klečícího Františka Serafinského a ležící sv. Rozálie, patronů poustevníků. Právě osídlení této lokality poustevníkem bylo jedním ze záměrů nového majitele. V roce 1719 se do uprázděné skalní stěny nastěhoval poustevník Jakub Borovanský, bývalý kaprál, který se o rok později přestěhoval do dřevěného domku v jihovýchodním sousedství lucerny kostela. Do původní skalní cely se nastěhoval další poustevník, Antonín Höltzel, truhlář z Arnultovic. Tento eremita se v roce 1728 přestěhoval do nové poustevnické cely, upravené v domku vysekaném ze skalní masy severovýchodně od lucerny. Poustevník Jakub Borovanský zemřel v roce 1735 a 23. března byl pohřben ve Sloupu. Do jeho cely se nastěhoval Höltzel. Do uvolněného domku se přistěhoval 27. 4. 1735 Samuel Görner, syn optika Georga Görnera z čp. 118 u dolního sloupského mlýna. Görnerovi byli rodinou, kde se výroba optických pomůcek tradovala již od roku 1678. Samuel se však vyučil okrasným zahradníkem. Z rodiny Görnerů je známý ještě Anton Görner, který byl prý hrabětem Kinským poslán na tři léta do Norimberka, aby se seznámil s tamní technikou výroby zrcadel a poté do provozu uvedl továrnu na zrcadla ve Sloupu. Za své služby byl hrabětem propuštěn z poddanství. Posledním známým optikem z rodiny Görnerů byl Franz Görner, který zemřel ve věku 71 let ve Sloupu, 15. 7. 1890. Samuel, třebaže vyučený okrasný zahradník, se věnoval rovněž výrobě dioptrických skel a perspektivů i při svém poustevničení. Předtím žil po 17 let v osamocené jeskyni nedaleko skalního suku, v poustevně dnes nazývané Samuelova jeskyně³¹⁷. Na Sloupu se prý také věnoval svému původnímu povolání, zahradnictví, při sadové úpravě vrcholu skály.

Domek vytesaný ve skalním masivu, obývaný nejdříve Hölzlem a posléze Görnerem tvořil jeden obytný pokoj s topeništěm odděleným příčkou. Dřevěný domek, kam se Höltzel nastěhoval po Jakubu Borovanském sestával ze dvou obytných pokojů, dílny a síně. Oba poustevníci měli samostatné vstupy. Zatímco Görner využíval východní rameno severního schodiště, Höltzel vstupoval do své cely stupem z jihovýchodu, který byl veden po dřevěných schodech vylámanou puklinou. Schodiště procházelo jihovýchodním nárožím starší klausury a ústilo přímo do cely. V roce 1742, během sedmileté války, utekl Samuel Görner ze strachu před Prusy do Prahy, kde byl u Panny Marie Sněžné svlečen františkány z poustevnického šatu.

---

³¹⁷ viz dále

Poustevníci na skalním suku byli v udržování jen z milosti vrchnosti. Jejich služné představoval vrchnostenský deputát (dřevo, potraviny, pivo), o šaty si museli zvlášť požádat. Po svém návratu se Samuel Görner živil nějaký čas výrobou zápalných zrcadel, protože jeho služné bylo mezitím zrušeno. V roce 1756 pak Görner odešel na pouť do Říma a znovu se vrátil jako poustevník. Usadil se na České skále (dnes Skalický vrch) u Skalice, nedaleko České Lípy, po poustevníkovi Antonu Schneiderovi.³¹⁸ Podle zápisu ve sloupské kronice³¹⁹ zde také zemřel. Jiné prameny uvádějí, že odtud odešel do poustevny na Svaté hoře u Příbrami, kdy byl jedné noci zákeřně zavražděn.

V roce 1752 byly renovovány sluneční hodiny a Kryštof Großmann z Boru věnoval na poustevnu nový zvon. Poustevník František Höltzel tímto zvonek vyzváněl v poledne Ave Maria až do roku 1770, kdy zemřel a 17. 9. byl ve Sloupu pohřben. Na jeho místo nastoupil poustevník Antonín Müller, tkadlec ze Zákup. Pro něj nechal Josef Maxmilián Kinský vystavět na místě Höltzelovy poustevny zcela nový zděný domek s šedou fasádou a imitací zvýrazněných cihel.

18. září 1779 navštívil Sloup císař Josef II., jehož reformy o několik let později vedly k zániku poustevníckého hnutí. Poté co byly poustevny opuštěny, nechal toto místo tehdejší majitel, Filip Josef Kinský, změnit na výletní místo.

Na Sloupu je dodnes na cimbuří umístěna figurína poustevníka, hledícího dalekohledem do krajiny. Je to upomínka na výrobu optických čoček poustevníkem Samuelem Görnerem.

Sloup, Samuelova jeskyně

Na východním okraji údolí Dobranovského potoka, v jižní části obce Sloup vyrůstají věže pískovcových skal. Největší z nich bývala nazývána Spitziger Stein (Špičatý kámen). K místu vede od skalního hradu Sloup dobře značená cesta. Vrchol Špičatého kamene byl zpřístupněn schody vytesanými do skály. Cesta na vyhlídku vede po východním okraji skaliska. Schody i vyhlídka jsou chráněny zábradlím.

V jižním svahu sedla, proti Špičatému kameni, stojí skalní věž jakoby podepřená druhou skálou, takže mezi nimi vzniklo nepravidelné okno. Jiné přírodní okénko je na západní straně Špičatého kamene. Nejspíše umělá jsou však tři okna ve stěně

---

³¹⁸ viz dále

³¹⁹ Petr Khün, Samuelova jeskyně, bývalá skalní poustevna u Sloupu, Bezděz, vlastivědný sborník českolipska, 2003, str. 420

Špičatého kamene obracející se do sedla. Otvory patří k prostému skalnímu obydlí vytesanému do pískovce. Tomuto místu se říká Samuelova jeskyně.

K nejnižšímu otvoru, který patrně vznikl rozšířením původní skalní rozsedliny, dveřím, vede několik schůdků vytesaných do pískovce. Za dveřmi je malá, asi 2 x 2 metry měřící místnůstka, kdysi poustevníková kuchyně. Je v ní výklenek, původně pravděpodobně spižirna, a vedle vstupu je zachován podstavec selské pece, na které si poustevník vařil. Nad vchodem do skály je otvor odtahu z kuchyně. Zvenku lze vidět vlevo od vchodu dva další otvory obdélníkového tvaru. Pravé okno, blíže ke vstupu patří ke kuchyňce, druhé je pak oknem hlavního obytného prostoru poustevny, do kterého se vstupovalo širokými dveřmi z kuchyňky. Místnost je velká přibližně 6,5 x 2,5 m, prochází celou šířkou skály a její dvě velká okna jsou v obou protilehlých stěnách. V jedné stěně hlavní místnosti je plochý výklenek pro obraz Ukřižování, před nímž poustevník konal svou pobožnost. Proti vchodu do hlavní místnosti je velká vyhlazená plocha jen s částečně čitelným nápisem. Ve sloupské kronice³²⁰ je psáno, že tento nápis nechal krátce po svém vzniku zhotovit Horský a okrašlovací spolek ve Sloupu³²¹ a měl následující znění: „*Hier lebte durch viele Jahre als Eremit Samuel Görner aus Bürgstein. Er siedelte 1735 auf den Einsiedelstein über und zog um 1760 auf den 'Böhmischen Berg' bei Langenau. Später endete er durch Mörderhand am heil. Berge bei Příbram.*“ (česky: „*Zde po mnohá léta jako poustevník žil Samuel Görner ze Sloupu. Roku 1735 přesídlil na Poustevnický kámen a kolem r. 1760 přešel na Český vrch u Skalice /dnes Skalický vrch³²²/. Později skončil rukou vrahovou na Svaté hoře v Příbrami.*“)

Nápis do skály není vytesán, ale pouze napsán barvou, a tak je dnes čitelný pouze částečně. Nápis lze přečíst asi takto³²³: „*Eremit Samuel Görner..... 17....seine ....ab....1735 wo er sodann auf den Einsiedlerstein übersiedelte. Nach einigen Jahren bezog er eine leerstehende Hütte ....am Heil. Berge bei Příbram, wo er einer Nachts überfallen und ermordet wurde. Von ihm stammt der Name „Samuelshöhle.*“ (česky: „*Poustevník Samuel Görner....od r. 17....do 1735, kdy pak přesídlil na Poustevnický kámen. Po několika letech se nastěhoval do prázdné chatky...na Svaté*

³²⁰ Srv. Petr Khün, Samuelova jeskyně, bývalá skalní poustevna u Sloupu, Bezděz, Vlastivědný sborník českolipska, 2003, str. 418, kde se odvolává na Puhlovu sloupskou kroniku z roku 1836

³²¹ tamtéž, spolek byl založen v roce 1895

³²² viz Skalický vrch u Skalice

³²³ zde vycházím jak z vlastního zkoumání na místě, tak z výše zmíněné studie Petra Khüna, str. 419

hoře u Příbrami, kde byl jedné noci přepaden a zavražděn. Od něho pochází jméno 'Samuelova jeskyně'.“

Nesrovnalosti v nápise na stěně a textem zapsaným v kronice jsou nejspíše způsobeny obnovami nápisu v jeskyni a postupné změně zprávy.

V čelní stěně nižší skály napravo od vstupního schodiště jsou pozůstatky po dřevěném přístěnku.

Všeobecně se traduje, že jeskyni nechal vytesat sám Samuel Görner³²⁴ v roce 1718, ovšem to se nezdá být úplně pravděpodobné, poustevník spíše upravil přírodní dutinu. Ve své jeskyni pobýval v letech 1718 – 1735, kdy se 27. dubna odstěhoval do poustevny na Einsiedlerstein, tedy Poustevnickém kameni – skalním hrádku Sloup.

Po Samuelově odchodu zůstala jeskyně opuštěná, časem se dokonce zřítily část skály a zavalila schody, tato situace se během desetiletí opakovala ještě několikrát.

V současné době je místo dobře přístupné, označené a upravené, před vstupem do jeskyně je vsazena do skály tabulka s popisem osudů poustevníka Samuela.

Lada u České Lípy (Jaegersdorf)

Kapli Nanebevstoupení Panny Marie založil roku 1738 místní rodák Jan Jiří Böhm (Johann Georg Böhm). Böhm sloužil jako čeledín a prostředky ke stavbě získal ze svých úspor, sbírek a drobných příspěvků. Oltářní obraz si vyprosil z Říma a sám žil poblíž kaple jako poustevník. Po jeho smrti byly v kapli uloženy jeho ostatky.

Poustevnu u kaple založili křížovníci pro své 2 spolubratry poustevníky.

Koncem 19. století stála vedle kaple mohutná lípa s četnými srostlými kmeny, na které byla při církevních slavnostech zřízena kazatelna.

Uvnitř byla vedle vchodu ve skleněné skříni uložena vosková napodobenina lidské ruky, jako díkuvzdání jednoho obyvatele vsi za své uzdravení.

Rané u Kravař (Morgensdorf)

Poustevnu na Morgensdorfu obýval do r. 1810 tesař Kryštof Weigert (1724 – 1810). Živil se jako kostelník v kostele Narození Panny Marie v Kravařích, vázal knihy, drátoval nádobí, vypomáhal ve škole v Kravařích, prodával sušené byliny. Jeho poustevna se nalézala nad Ranným, nad nejvyšší částí obce, rozložené na úbočí vrchu.

---

³²⁴ Khün, str. 419 odkazuje na zápisky v Gertnerově sloupské kronice a na autora prvního literárního zpracování zpráv o Görnerovi, V. Ch. Rubeschovi.

Nedaleko Kravař pak v lese u Javorského vrchu pobývala ve skalní rozsedlině, zvané též Káčin kámen, poustevnice Katuše, která byla znalkyní léčivých bylin.³²⁵

Svatá Hora u Doks

Kalváriovou kapli s poustevnou založila hraběnka Marie Františka Heissenštejnová, rozená z Vrtby. Poustevníci se zde střídali v letech 1670 – 1782. K povinnostem poustevníka patřilo organizování mší svatých o třech pátcích v postu. Za to byl vydržován vrchností z jistiny nadace 500 zlatých rýnských, odkazem hraběnky Heissenštejnové, určených na stavbu a udržování kaple.

Uprázdňenou poustevnu u Doks obýval ještě v roce 1832 obecní pastýř Renner.

Kalvárie u Mařenic

Na zalesněném návrší na jižním okraji obce je vrch Kalvárie, přístupný po cestě s kamennými schody. Z původně barokní kaple sv. Máří Magdaleny z roku 1681, přestavěné v roce 1750, je dnes už jen zřícenina. Na vrcholku k opce nad kaplí je torzo kříže a zašlé, do pískovce vytesané reliéfy od místních lidových umělců.

Křížovou cestu s poustevnou založila hraběnka Anna Marie Františka Toskánská ze Zákup. Poustevna existovala v letech 1720 – 1760. Prvním poustevníkem byl bývalý učitel. Za starost o Křížovou cestu dostával deputát od vrchnosti. Ruina kaple je bez střechy, krovů a stropu, zůstalo jen obdélné obvodové zdivo (cca 10,5 x 5 m) - jedno průčelí s trojúhelníkovým štítem nahoře a polovina jedné boční stěny do původní výše, zbytek stěn do výše cca 1 m. Kaple byla vysoká cca 10m, se sedlovou střechou a věžičkou. Nyní je samozřejmě bez oken a dveří, kolem je rozházeno hodně opracovaných pískovcových kamenů. Stavba postupně chátrá někdy od let 1952 – 53.

Obec v současné době plánuje její obnovu, jakmile sežene finanční prostředky nebo sponzora.

Skalický vrch u Skalice

Skalický vrch (484 m) je výrazný zalesněný čedičový kužel, strmě vyčnívající do výšky kolem 180 m nad jihovýchodním okrajem Skalice, asi 3,5 km jihozápadně od Nového Boru. Dříve používaný název Český vrch (Böhmischer Berg) býval v souvislosti se severovýchodněji ležícím Chotovickým vrchem, označovaným též jako Lužický vrch, vysvětlován tím, že mezi oběma kopci kdysi probíhala hranice Čech s Horní Lužicí. O velikonocích roku 1848 byl Skalický vrch slavnostně

---

³²⁵ Viz Vilímková, str. 148, pozn. 42

přejmenován na Německý vrch (Deutscher Berg), ale toto jméno se nikdy neujalo. Od roku 1732 byla na Skalickém vrchu poustevna, kterou tu na vlastní náklady vystavěl Antonín Schneider ze Sloupu, po jeho návratu z poutě do Říma. Na vrcholu kopce stál dřevěný kříž, u něhož každý pátek celou noc hořela lampa, a v zahradce vedle něj byly sochy sv. Jana Evangelisty a Panny Marie, zhotovenými rovněž Schneiderem. Sochy byly nejspíše dřevěné, neboť nebyla na vrchu nalezena žádná stopa po kamenných skulpturách nebo podstavcích k nim.³²⁶ Schneider tu jako poustevník strávil téměř dvacet šest let a zemřel nešťastnou náhodou v 63 letech, když spolkl hřebík. Kolem r. 1760 zde pobýval poustevník Samuel Görner ze Sloupu. Mezi lety 1772 – 1782 zde žil Johannes Wunsch ze Stružnice - zahradník, poslední poustevník vykonávající kostelní službu u kostela sv. Anny ve Skalici. Každý pátek rozsvěcoval světla na Kalvárii (o postních pátcích). Původním Schneiderovým záměrem také bylo vystavět na Skalický vrch křížovou cestu, avšak protože si ji právě pořídili augustiniáni v ambitu svého kláštera v České Lípě, setkalo se to s odporem.³²⁷ Císař Josef II. sice svým nařízením z roku 1782 poustevnictví zakázal, ale ještě dlouho potom vynášeli bosí nosiči na vrchol kopce velké dřevěné kříže, aby si tak každoročně připomněli ukřižování Ježíše Krista.

Boreček (dříve též Brenner Heide)

Eremitáž s kaplemi sv. Jiljí, sv. Huberta a sv. Eustacha založila r. 1712 hraběnka Anna Marie Františka Toskánská. Žili zde poustevníci: 1712 – 1715 Václav Rincholin – malíř (přesídlil z poustevny ve Sloupu); 1717 – 1720 Maxmilián Bach – pivovarnický mistr a pozdější opat v Emauzích; 1720 – 1760³²⁸ Tobiáš Nabicht – farář z Býčkovic, žandovský rodák – měl k ruce dva poustevníky a dohlížel na ostatní poustevníky v panství, byl též pověřen vedením kroniky.

Součástí eremitáže byl i kostel a lovecký zámeček a nedaleko kaplí se nacházela myslivna. Tyto objekty využívali k osamělému pobytu kromě hraběnky Toskánské i další majitelé zákupského panství, z pozdější doby například excísař Ferdinand V. a korunní princ Rudolf. Hraběnka si k sloužení mší zpočátku přivázela kapucíny ze zákupského kláštera, který založil její otec vévoda František Julius Sasko-Lauenburský.

³²⁶ Vojtíšková, Poustevnictví v českém baroku, str. 149, pozn. 59

³²⁷ Vojtíšková, Poustevnictví v českém baroku, str. 148, pozn. 47

³²⁸ Vojtíšková, Poustevnictví v českém baroku, str. 145, pozn. 9 uvádí rok 1721 - 1761

Deputát pro poustevníka tvořil 1 zlatý na maso, mouka, hrách a sůl za organizování poutí.

Ze tří kaplí loveckých patronů ermitáže na Borečku u Zákup přežila vojenskou správu pouze kaple sv. Eustacha. Poškození ilusivní malby v interiéru kaple, jejíž autorem mohl být první zdejší poustevník Václav Rincholin, je smutným výsledkem přítomnosti sovětské armády.

Tuháň

Poustevna s reliéfem Ukřižování v údolí pod Čapem byla vybudována zřejmě v letech 1723 – 57, kdy panství Nový Bernštejn vlastnil Karel Rudolf Sweerts-Sporck. Jeho manželka hraběnka Anna Kateřina byla dcerou významného mecenáše a zakladatele poustevny hraběte Františka Antonína Šporka.

Poustevna na katastru obce Tuháň v údolí pod „*Kostelním lesem*“ se oknem obrací k jihu. Poustevna u Tuháně je jednoprostorová, světnici vytápěla stojatá kachlová kamna obsluhovaná ze zápraží.

Reliéf ukřižování s motivem tří Marií v sousedství oltární niky a klekátko v poustevně u Tuháně je situován proti vstupu.

Nový Berštejn

Eremitáž v údolí pod Květným vrchem pochází zřejmě z let 1723 – 1757, kdy panství Nový Berštejn vlastnil Karel Rudolf Sweert-Sporck. Kapli sv. Barbory nechala na Květném vrchu vystavět jeho manželka hraběnka Anna Kateřina Šporková v r. 1744.

Mezi povinnosti poustevníka v ermitáži u Nového Berštejna patřilo i strojení Božího hrobu. Boží hrob je přístupný strmým schodištěm. Tělo Kristovo, obrácené hlavou k východu, je položeno vstříc příchozímu.

Stohánek

Kapli Božího hrobu s Křížovou cestou nechal založit hrabě František Adam Hartig v 60. letech 18. století. Povinností poustevníka bylo 3x denně vyzvánět AVE a organizovat pobožnosti. Za to obdržel deputát: ročně 8 strychů žita, ječmen, pivo, máslo, sýr a sůl. Do roku 1768 zde byl poustevník, který odešel na Kamenický vrch u Zákup (kaple sv. Josefa). Poté zaujal místo ivanita, původně pacholek ve Svěbořicích, fráter Jeroným (Johann Wenzel Steinfeldler z Holiček), než byl odtud r. 1773 vypuzen svěbořickým farářem Johannem Adamem Zinkem.

Poustevnická kaple na vrcholu skalního suku byla včetně oltáře na východní straně vysekána do pískovcového podlaží.

K přístupu do poustevny na Stohánku využíval fráter Jeroným středověkou komunikací hradu, do níž vysekal niky jednotlivých zastavení Křížové cesty.

K poustevníkovi na Stohánku se vztahuje následující příběh³²⁹: Po návratu z Itálie do Čech začal Jeroným působit na Stohánku, kde za nemalou almužnu poskytoval rady a rozhrěšení. Byl prý téměř slepý a nevalného vzhledu, přesto však jeho činnost byla úspěšná. Jednou navštívil poustevnu na Stohánku potulný harfeník. Jmenoval se Kayser a zalíbilo mu pobývat na Stohánku společně s Jeronýmem. Jednou se harfeník zastavil v Kerharticích, odkud údajně pocházel. Nikdo ho však neznal a to začalo být lidem podezřelé. Později se lidé zmínili o podivném harfeníkovi místnímu faráři. Ani farář neznal žádného rodáka Kaysera, ale vzpomněl si na Annu Alžbětu Kayserovou, která zmizela pře lety. Vypravil se tedy na Stohánek a jeho podezření se naplnilo. Kayser byl žena! Utekla prý proto, že ji kupec, u kterého předtím sloužila, obtěžoval. Přisahala sice, že téměř slepý poustevník o ničem neví, přesto však musela poustevnu opustit a farář ji odvezl do kláštera alžbětinek v Praze. I odtud však byla dívka později vypovězena. Vrátila se domů a snášela pomluvy.

Opuštěný Jeroným, kterému se zalíbila ženská péče, si pořídil, tentokrát už vědomě, novou pomocnici, Marii Alžbětu Mildovou ze Svěbořic. Roku 1773 byl však poustevník obviněn z nemravného života a byl ze Stohánku vyhnán. Později byla poustevna zrušena.

3.7.6.3. Severovýchodní a Východní Čechy

Jesenný³³⁰

V roce 1734 byla postavena přispěním šlechtického rodu Lamottů³³¹, tehdejší vrchnosti semilského panství, kaple Povýšení sv. Kříže na hoře Kalvárii v lese za obcí Jesenný, jako tzv. obecná kaple. V kupoli této kaple byly vytvořeny fresky na téma Umučení Páně, na stěnách s iluzivními pilastry čtyři medailonky pak představovaly pašijové výjevy. Před vchodem do kaple byly postaveny sochy sv. Veroniky, sv. Jana Evangelisty, sv. Petra, sv. Máří Magdaleny, P. Marie a Krista.

³²⁹ Ševčík, str. 105; Vojtíšková, str. 150, pozn. 61; s určitými obměnami vypráví podobný příběh i Svátek, str. 291n

³³⁰ Vojtíšková, Poustevnictví v českém baroku, str. 137

³³¹ Lamottové z Frintropu byli rytířskou rodinou, která se v Čechách usadila díky Albrechtovi z Valdštejna po roce 1620. Byli majiteli Jesenného (1664 - 1794), Navarova a Sychrova

Byla tu také zřízena poustevna pro eremitu vyslaného roku 1735 z františkánského kláštera v Turnově.

Dolní Teplice,

kraj hradecký; dva poustevníci, měli roční nadaci 100 zlatých od Jana Maxmiliána z Peitersbergu.³³²

Do těchto známých pískovcových skal (Adršpach), kde se nalézají mnoho jeskyň, zasazuje Svátek³³³ jako poustevníka právě Maxmiliána z Peitersbergu, a sice na vrcholu jedné tamní skaliny. Pražský lékař Maxmilian Peitersberg, si podle Svátka usmyslel vést poustevnický život kvůli nešťastné lásce. V roce 1756 vystavěl na skále kapli k počtě Panny Marie a při ní poustevnu, v níž ještě se dvěma jinými ivaniti až do své smrti v roce 1763 bydlel. Další dva poustevníci prý žili po jeho smrti v poustevně ještě několik let. Svátkovo tvrzení se však nezdá být pravdivé, jde spíš o pověst. Poustevna v Teplici vznikla skutečně díky iniciativě pražského lékaře MUDr. Jana Maxmiliána Peitersberga. Peitersberg byl zároveň vykonavatelem závěti majitele pražského ivanitského hospice, Josefa Dominika Ludwiga.³³⁴

Hradec Králové

V polovině 17. století byla znovu obsazena již zmiňovaná poustevna při kostele sv. Jana Křtitele u Hradce Králové.³³⁵ Připomíná se zde, po několika předchozích poustevnicích, jistý Jiří Nedělka, zvaný starý Jindřich, který zemřel v roce 1725 ve věku osmdesáti let. Roku 1718 zažádal jistý František Kilian z Prahy hradecký magistrát, aby mohl žít v poustevně se starým Jindřichem. Toto mu však bylo zapovězeno, neboť místo měl přiděleno fráter Kvirin Wittwett, terciář sv. Františka. Tento se však o svou poustevnu nepřihlásil, a tak byl do poustevny přijat v roce 1712 poustevník František Henselius, kterému byla později od hradecké obce povolena špitálská porce, za to, že vyučoval ve své poustevně venkovské děti. S ním bydlel v poustevně také poustevník Antonín, po jehož smrti v roce 1738 byl do poustevny přijat Petr Mikšíček, hradecký rodák a obuvnický tovaryš, který přijal u minoritů třetí řád sv. Františka a pak byl nazýván jako fráter Konrád. Konrád se přesídlil v roce 1751 do nově upravené poustevny u městského kostela sv. Jakuba, zatímco u sv. Jana Křtitele zůstal bratr Ludvík Kořínek, který tam v roce 1766 zemřel. Pak se

---

³³² Bílek, str. 416

³³³ Svátek, str. 289

³³⁴ Zahradník, A. D. Stoy, str. 95, pozn. 118

zpět vrátil fráter Konrád, aby pečoval kostel sv. Jana Křtitele, neboť jeho poustevnu u sv. Jakuba mu v roce 1758 vypálili Prusové, načež Konrád poustevničil několik let v Malé Chuchli (dnes součást Prahy) a bydlel v tamní poustevně. V roce 1768 Konrád z poustevny na Kopečku odchází, protože tehdejší hradecký děkan usadil u sv. Jana Křtitele kaplana, který tam měl konat bohoslužby pro vesničany bydlící za řekou Orlicí. Konrád zemřel 13. března 1779 ve stáří 73 let. Byl pochován v kostele sv. Jana Křtitele před kazatelnou u postranního oltáře, stejně jako jeho předchůdce Ludvík Kořínek.

Hrad Potštejn³³⁶

Na hradě Potštejně nechala hraběnka Barbora ze Chamaré v roce 1762 postavit kapli Svatých schodů na místě bývalé okrouhlé bašty a nabídla kapucínskému řádu 30 tisíc zlatých, aby tu dva kněží a dva kapucíni z úroků těch peněz byli udržováni. Suma na to však nestačila, a tak se na tomto místě usadili pouze dva poustevníci, bydlící v nevelkém stavení přistavěném ke kapli, až do zrušení řádu ivanitů. Jedním z poustevníků byl bratr Pavel, vlastním jménem Matěj Sperka, který zde poustevničil přibližně v letech 1772 – 1779.³³⁷

V roce 1766 byl přestavěn také palác na kapli zasvěcenou sv. Janu Nepomuckému, a bývalá pevnost se tak stala poutním místem.

Les Včelná, Rychnov nad Kněžnou³³⁸

V rozsáhlém lese, v romantickém údolí si vybudoval své sídlo jeden z ivanitů. Na strmé skále nad Javornickým potokem si vystavěl poustevnu, k níž ve skále vytesal stupně a v níž jej jednou při své návštěvě Rychnova navštívil hradecký biskup Jan Leopold Háj.

Les Habrová, Rychnov nad Kněžnou³³⁹

Jiná poustevna se nacházela v nedalekém lese nad Habrovou (Rychnov nad Kněžnou), v místě, které se dodnes jmenuje „*na poustkách*“; pověst vypráví, jak se ještě dlouhá léta po zrušení řádu ivanitů lidem zjevoval na místě někdejší poustevny duch posledního tamního poustevníka v podobě kapucína s modlitební knihou v ruce.

---

³³⁵ Svátek, str. 282; Bílek, str. 417

³³⁶ Svátek, str. 90; Bílek, str. 417; srv. Dobroslava Menclová, České hrady II, str. 503-504

³³⁷ viz níže poustevna Semily

³³⁸ Svátek, str. 90 poznamenává, že dodnes toto místo připomíná obraz poustevníka v životní velikosti namalovaný na dřevě a přibitý na stromě před bývalou poustevnou. Místo se dodnes nazývá „*u Ivana*“ a bývá často od obyvatel Rychnova a od hostů nedaleké „*Studánky*“ navštěvováno.

³³⁹ tamtéž

Litice³⁴⁰

Na hradě nedaleko Potštejna, v Liticích, žil okolo roku 1770 poustevník, kterého lidé nazývali Karažihovej. Poustevník se však více zabýval hledáním pokladů v troskách hradu, než zbožným životem. Z pozlaceného nápisu, který se nacházel na kamenné desce nad brankou po levé straně hlavní brány, vyškrábal všechno zlato a nahradil je červeným nátěrem. V roce 1774 vyčerpал z jedné z obou hradních cisteren vodu, protože se domníval, že na jejím dně najde nějaké poklady. Až na několik bezcenností však nic nenašel. Podle lidové pověsti vypudilo poustevníka z jeho poustky strašidlo (ve skutečnosti to prý byla kočka šramotící za kamny).

Semily³⁴¹

Turnovští františkáni obsazovali místa poustevníků v dost širokém okruhu svého okolí. Za Desfoursů dodali do Semil příslušníka svého řádu na faru i do poustevny ke kapli sv. Jana Křtitele na Koštofranku. Původně kostel sv. Jana Křtitele na Koštofranku postavila zřejmě katolická menšina na konci 16. století poté, kdy farní kostel sv. Petra a Pavla byl obsazen u traktvisty. Když byl kostel sv. Petra a Pavla vrácen po Bílé hoře zpět římským katolíkům, změnil se kostel na Koštofranku na kapli a pozvolna chátral. V roce 1735 byla dokončena přestavba kaple na nový, již kamenný kostel.

Poustevníci přebývali v prostém domku s malou zahrádkou přímo na hřbitově, jihozápadně od kostela. Prvním poustevníkem byl františkán-terciář Ludvík Chmelík z Podmoklic, který zde byl usazen hrabětem Ferdinandem Desfoursem v roce 1728. Dostával každoroční podporu – trochu žita, ječmene, hrachu, másla, sýra, soli, piva, masa, několik svíček, dříví k topení a jednu borovici na louče. Jeho povinností bylo ministrovat ve farním kostele a pečovat o kapli. O tomto poustevníkově napsal semilský farář Karel Josef Hájek, že vede důstojný život, každý měsíc se zpovídá a chodí k přijímání, denně pomáhá a ministruje v kostele a pečuje o kapli sv. Jana Křtitele na Koštofranku.³⁴²

Když po třicetiletém působení Chmelík 28. října 1758 ve věku 67 let zemřel, byl pohřben právě v kapli sv. Jana Křtitele.

³⁴⁰ tamtéž; Josef Pavel, Pověsti českých hradů a zámků, str. 76-78

³⁴¹ František Mizera, Paměti města Semily, Semily, 1930, str. 131; Vojtíšková, Poustevnictví v českém baroku, str. 137, pozn. 35; 139, pozn. 49; Pavel Zahradník, Poustevna na Koštofranku a poustevník Ivan Polívka - vizitátor kongregace bratří ivanitů, Z českého ráje a podkrkonoší 12, str. 200-207

³⁴² Pavel Zahradník, Poustevna v Semilech na Koštofranku a poustevník Ivan Polívka, str. 201

Po Chmelíkovi nastoupil v roce 1759 nám již známý Jan Polívka z Prahy, řádovým jménem Ivan. Jako člen ivanitského řádu a navíc vizitátor této kongregace se Polívka řídil přísnou řádovou řeholí. O jeho působení v semilské poustevně psali pochvalně venkovští vikáři, kteří posílali každoročně arcibiskupské konzistoři zprávy o svých okrscích. V roce 1770 zasal rychnovský farář a vikář František Rosmeisl konzistoři zprávu ve které psal kromě informací o Polívkově předchozím působení: „*Nežije z žebroty, protože má fundaci od nejjasnějšího pana Ferdinanda Caretta hraběte z Millesima. Vede zbožný a vzorný život, takže ani místní farář, ani kdokoliv jiný nic proti němu nemá.*“³⁴³ Rovněž kladně hodnotil Ivana venkovský vikář a libuňský farář Mořic Max, který v roce 1776 poznamenal: „*Na témže území se nachází u Semil v poustevně u sv. Jana Nepomuckého (!) v Koštofranku bratr Ivan od Panny Marie, poustevník sv. Ivana, profes, 20 (!) let v semilské poustevně, mající fundaci od nejjasnější vrchnosti, muž pokročilého věku, zbožný, šlechetný, pokorný a vzorný, proti němuž nebyla vznesena žádná stížnost ani od vrchnosti, ani od místního faráře, všem příjemný, jenž poklidně žije ve své poustevně.*“ Podobně o Ivanovi hovoří i další vizitační zprávy z dalších let, přičemž zpráva z roku 1777 informuje, že každoročně pilně vizituje ostatní ivanitské poustevníky a další zpráva z roku 1780 popisuje blíže polohu poustevny - do rohu hřbitova po pravé straně. U vizitátora Polívky v semilské poustevně konali také noviciát adepti na členství v kongregaci. V roce 1768 to byl bratr Makarius a v roce 1771 čtyřřadvacetiletý bratr Pavel, rodák z Pelhřimova, vlastním jménem Matěj Sperka, který po vykonání noviciátu působil nejprve v Potštejně a potom od roku 1779 až do zrušení kongregace v poustevně na Křemešníku u Pelhřimova.

Po josefinských reformách dožil Ivan v někdejší poustevně jako kostelník, což císařský dekret připouštěl. Bratr Ivan zemřel podle semilské matriky 4. října 1791, údajně ve věku 93 let; ve skutečnosti mu všal bylo 73 let. Pohřben byl semilským děkanem Matějem Škrabálkem. V závěti pořízené již 8. května 1784, odkázal Polívka svůj skromný majetek svému sluhovi Josefu Zákouckému, který se o něj staral. Poustevnu poté 7. května 1792 koupil od vrchnosti Josef Burdík a zastával tu místo světského strážce kaple. Poustevnický domek později chátral, až se nakonec někdy v polovině 19. století zřítíl.

---

³⁴³ viz Zahradník, Poustevna v Semilech na Koštofranku..., str. 204

Brodce u Železného Brodu

Poustevna byla údajně založena v roce 1689 na levém břehu řeky Jizery synem sedláka Vorského, jenž ji nechal postavit ze dřeva. Vedle poustevny nechal zbudovat kapličku Božího těla. V roce 1766 založil majitel panství Hrubý Rohozec, Smržovka a Jílové, Karel Josef Desfours, Na poušti kapli sv. Jana Nepomuckého s kryptou pro pohřby členů rodu a poustevnu nechal přebudovat z kamene. Ze zprávy rychnovského faráře Františka Rosmeisla³⁴⁴ je znám poustevník Josef Elenbacher, který se zabýval vyučováním dětí okolních osadníků. Tento poustevník vedl přísně nábožný život a vedl k němu nesmlouvavě i děti.

Za kaplana byl ustanoven Václav Hudský, který předtím působil v Železném Brodu. Byl odměňován z kaplové nadace ve výši 200 zlatých ročně, ale používal i deputát poustevnicko-učitelství, protože děti docházely Na poušť nadále za výukou. Hudský měl k ruce pomocníka, poustevnický žijícího muže jménem Hadač, který tu žil až do své smrti v roce 1812.

Po Hudského smrti učil Na poušti světský pomocný učitel, který vyučoval děti z okolních vesnic – Brodců, Pelechova, Smrčí, Pipic, Záhoří, Dlouhého. Světští učitelé nadále požívali deputát ve stejné výši, v jaké jej dostával kdysi frater Josef za vyučování mládeže i jako poustevník. Jednalo se o šest sáhů dříví, dva sudy piva, čtyři korce žita, tři korce pšenice, dva korce ječmene na kroupy, jeden korec hrachu, půl korce čočky, jeden věrtel soli a 25 liber másla.³⁴⁵

Vraclav

Barokní areál Vraclav leží 6km severozápadně od Vysokého Mýta. Tvoří ho kostel sv. Mikuláše, budova lázní a poustevna. Na počátku 17. stol. byla nad pramenem léčivé vody nejprve zbudována kaplička a zřízena poustevna. V letech 1711 - 1719 byly vybudovány lázně s koupelnami. Na místě původní kaple byl pak v letech 1724 - 1730 postaven barokní kostel sv. Mikuláše, jehož autorem je C. A. Canevalle. Poustevník, který sídlil nedaleko kostela, zapisoval hosty do návštěvní knihy a prodával bylinky. Když v roce 1778 tato poustevna úmrtím posledního obyvatele osiřela, požádal o ni Vojtěch Valenta z Vraclavi, mladý sedlák, který se rozhodl

³⁴⁴ viz Zahradník, Poustevna v Semilech na Koštofranku..., str. 204

³⁴⁵ Vojtíšková, Poustevnictví v českém baroku, str. 139, pozn. 57. Vojtíšková se odvolává na zprávu ze železnobrodské kroniky Jana Vozky a Josefa Umlaufa

oddát se poustevnickému životu. Dříve než se tak stalo, vyšel císařský patent o rušení poustevn.³⁴⁶

Úpadek lázní na konci 18. stol. zapříčinil celkové chátrání všech objektů. K náročné rekonstrukci došlo v letech 1976 - 1986.

Dnes je v bývalých lázních expozice k jejich historii i k dějinám obce Vraclavi. V kostele sv. Mikuláše je umístěn soubor unikátních barokních plastik, které pocházejí z poutní cesty z Králík ke klášteru na Hedčích. Dřevěné polychromované plastiky v mírně nadživotní velikosti byly vytvořeny kolem r. 1740. Anonymní tvůrce pašijových scén pravděpodobně patřil k žákům M. B. Brauna.

Vrchlabí

Zajímavá historka se váže k poustevně nedaleko Vrchlabí, kde žil mladý poustevník jménem Petr. Zabýval se sbíráním léčivých bylin a kořínků. Byl dobré povahy a místní lidé si z něj často tropili žerty. Jednou večer jej našel vrchlabský řezník Bohumír Grossmann v jeho poustevně, ke které byl přiváben neustálým zvoněním zvonku, spoutaného řemenem zvonku ležet na zemi, s roubíkem v ústech a navíc svázaného provazy na ruku i na nohu. Osvobodil jej, avšak Petr nikdy neprozradil, kdo mu toto způsobil. V té době žil ve Vrchlabí jistý Dolke, který se živil ovocnářstvím a roznášel o vánocích sušené ovoce po okolí. Na jedné ze svých cest umřel a poustevník jej našel již mrtvého. Toto oznámil vdově a ta jej pak v poustevně začala často navštěvovat. A stalo se, že Dolkeova vdova porodila dcerku, což přimělo Petra k odchodu z vrchlabské krajiny. Jeho dcera pak byla po celý život nazývána poustevníkovou dcerou a zemřela ve vysokém stáří v panském chudobinci ve Vrchlabí.³⁴⁷

3.7.6.4. *Šumava, jižní a západní Čechy*

Křesovec - kostel Proměnění Páně u Pacelic³⁴⁸

Na zalesněném vrchu Křesovec (493 m) nad obcí Pacelice nedaleko Blatné se v romantické poloze nachází barokní poutní kostel Proměnění Páně. Kostel je dnes

³⁴⁶ O Valentovi pojednává Svátek, *Obrazy z kulturních dějin českých*, str. 294. Svátek dále píše, že se Valenta připojil k deistům - adamníkům a zakrátko se stal jejich „biskupem“. Sektu udržoval až do své smrti v roce 1821. Než zemřel, údajně se opět přiznal ke katolické víře

³⁴⁷ Svátek, str. 292-3

³⁴⁸ viz webové stránky českobudějovického biskupství www.bcb.cz

vydrancován. Z krásného barokního mobiliáře zde zůstaly již jen konstrukce oltářních retablů, kazatelna a několik lavic. Svatyně stojí na místě původní kaple sv. Jáchyma, která je zmíněna poprvé v roce 1685.

V původní kapli byla v letech 1725 – 38 umístěna „*milostná*“ socha Panny Marie Bolestné z nedalekých Škvořetic, kterou však pražská arcibiskupská konzistoř neuznala za zázračnou. Později hrabě Serenyi z blatenské vrchnosti sochu umístil na boční oltář sv. Kříže do děkanského chrámu v Blatné.

Dnešní kostel na Křesovci pochází z let 1763 – 65. Nechala jej zbudovat hraběnka Marie Alžběta Serenyiová údajně snad podle projektu K. I. Dientzenhofera, kostel benedikoval dne 6. 8. 1765 na slavnost Proměnění Páně blatenský děkan Hynek z Blankenfeldu. I bez mariánské sochy byl kostel cílem poutníků, a to o velikonocích (spojeno s cestou do Škvořetic) a na svátky Proměnění Páně. Poutě vydržoval hojně škvořetický statek. Na pouť se těšili chudí, kteří vždy dostávali bohatou almužnu. Již v 17. stol. je na tomto místě připomínána eremitáž, v roce 1710 tu působil poustevník G. Gresseroetter, roku 1728 J. Linek, 1729 - 1740 V. Menšík, 1772 - 1777 poustevník Urban. Poustevníci se starali o kostel, vyučovali okolní mládež náboženství aj. Poutní průvody přicházely z Blatné, ze Sedlice a z Mirotic. Za Josefa II. však byly poutě na Křesovec zakázány. Kostel chátral, jako pustý je uváděn roku 1842, o tři roky později byla opravena věž. V té době jsou zde již jmenovány tři oltáře: Proměnění Páně (hlavní), sv. Aloise (boční), sv. Jáchyma (boční). Později se o obnovu kostela zasloužil majitel škvořetického velkostatku JUDr. V. Novák, který jej dal roku 1938 opravit.

Křemešník

Také na vrchu Křemešník u Pelhřimova³⁴⁹ žili poustevníci. Až do roku 1739 to byli františkánští terciáři, potom se místní poustevník stal z nařízení konzistoře ivanitou. První doložený poustevník³⁵⁰ byl Jan Smoller. Nejstarší zpráva pochází z roku 1726, kdy o něm pelhřimovský děkan Ungar informoval pražskou arcibiskupskou konzistoř. Smoller byl františkánský terciář, který poustevničil u křemešnického kostela Nejsvětější Trojice, avšak v roce 1724, po dvou letech, svou poustevnu bez udání důvodu opustil. Tento poustevník je patrně totožný s Janem Františkem

³⁴⁹ Křemešník 765 m n. m.; K tomuto tématu čerpám hlavně z důkladné studie Pavla Zahradníka, Poustevníci na Křemešníku, Vlastivědný sborník Pelhřimovska 6, 1995, str. 3 - 12; srv. Fröhlich, str. 134; Svátek, str. 296

Vojtěchem Schmollerem, který v roce 1721 žádal o povolení žít poustevnickým životem u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Drahově u Soběslavi. Pelhřimovští měšťtí radní se rozhodli přijmout na Křemešník Jana Mikuláše Wolsche, řádovým jménem Anzelma. Pocházel z Daliměřic na hruborohozeckém panství, původně byl přijat do řádu trinitářů a žádal konzistoř o svolení. Jako františkánský terciář skutečně na Křemešníku poustevničil, ale povolení k tomuto životu dostal od konzistoře až v lednu 1729, načež v září se tohoto místa zřekl, poněvadž hodlal přejít k nově postavené kapli sv. Jana Nepomuckého v Telči.

Městskou radou byl tedy místo Wolsche přijat jako nový poustevník františkánský terciář Jan Florian, syn domažlického pekaře Ludvíka Floriana, jak se dovídáme z listu pelhřimovského děkana konzistoři z roku 1730. Poustevničení mu bylo povoleno zatím jen na jeden rok. V dalším listě z roku 1738 je psáno, že Florianovi je 32 let a že složil terciářské sliby u minoritů v Jihlavě. Povolení k poustevničení mu bylo obnovováno vždy na další tři roky. V roce 1739 přešel Florián ke kongregaci ivanitů. Zemřel ve věku 64 let po téměř 33 letech poustevnického působení na Křemešníku 8. května 1762 při návštěvě pelhřimovského děkanství a 10. května byl pohřben v kostele sv. Víta.

V roce 1737 odkázal pelhřimovský měšťan Tomáš Houček ve své závěti 1000 zlatých na věčnou fundaci a pro vychování eremity na Křemešníku, a také nařizoval stavbu, aby poblíž poustevny byla postavena skromná kaple se zvonkem, na který by poustevník byl při různých příležitostech povinen zvonit. Po dlouhých tahanicích o platnost poslední vůle byla kaple zřejmě mezi roky 1740 - 1745 postavena a poustevník pravidelně dostával od městské rady každoročně 30 zlatých, 5 strychů žita, 3 větele pšenice, 1 strych ječmene, 3 větele hrachu, 2 měřice soli, 24 liber másla, 22 liber sýra, 8 sáhů dřeva a půl soudku piva z každé várky.

Po Floriánově smrti se na místo poustevníka přihlásil Josef Šetinger, syn pelhřimovského měšťana Jana Šetingera, vlastní vnuk Tomáše Houčka, fundátora křemešnické poustevny. Konzistoř 25. května 1762 udělila Šetingerovi povolení k poustevničení na Křemešníku. Pelhřimovský děkan, Jakub Kraus, jej měl obléci do řádového roucha ivanitské kongregace. Jako člen řádu ivanitů obdržel Šetinger jméno Cyrus od Panny Marie a začal na Křemešníku působit. Avšak v únoru 1764

---

³⁵⁰ Zahradník, Poustevníci na Křemešníku, str. 5, podává informaci o dvou nedoložených poustevnících, Jiřím Mrňávkovi, který zemřel v roce 1676 a Janu Hořínkovi z Jeníkova, údajně ivanitovi žijícím na Křemešníku.

napsal Cyrus žádost českokrumlovské radě, zda by si nemohl vyměnit místo s českokrumlovským ivanitou Jonášem od Panny Marie, žijícím na Křížové hoře. Důvodem byla skutečnost, že Cyrus měl v Pelhřimově příliš mnoho známých a nemohl se věnovat skutečnému životu v osamění. Purkmistr a rada města Pelhřimova dali Cyrovi 28. března 1764 dobré vysvědčení o jeho chování a stejné vysvědčení dostal i bratr Jonáš z Českého Krumlova. S výměnou souhlasil také představený ivanitů, bratr Arsenius od Panny Marie, žijící v poustevně u kostela Nejsvětější Trojice v Písku. K výměně došlo ještě v roce 1764. Cyrus žil v Českém Krumlově dlouhá léta, poslední zmínka o jeho pobytu na Křížové hoře je z roku 1779.

Nový poustevník na Křemešníku, Jonáš od Panny Marie, se narodil v Liberci, v dubnu roku 1717, jako Gottfried Moller (Muller), údajně syn rychtáře. Nejdříve pracoval jak mlynář, potom jako hodinář. Později se připojil k vojsku a působil u dělostřelectva. V roce 1751 požádal českokrumlovskou městskou radu o poskytnutí poustevnického místa a o přímluvu u generála polního maršála von Feurstina za propuštění z armády. Propuštění dosáhl 9. října 1751. Krátce na to byl přijat mezi terciáře v českokrumlovském minoritském klášteře a přijal jméno Šimon. Poté žil na Křížové hoře a od měšťanů dostával ročně 57 zlatých a 1 krejcar, půl strychu žita a 1 měřičku hrachu. V roce 1758 uskutečnil pouť do Říma. V roce 1762 zesílil tlak na terciářské poustevníky, aby vstoupili do kongregace ivanitů. Ještě v témž roce byl Šimon ochoten k ivanitům přestoupit a dostal nové řádové jméno Jonáš od Panny Marie. Jak již bylo řečeno, v roce 1764 přešel na Křemešník. Ještě v roce 1764 se pokusil pelhřimovský primátor Václav František Drewes založit na Křemešníku druhou poustevnu pro svého švagra Antonína Haydlera a patřičně jej zajistí. Arcibiskupská konzistoř však jeho žádost 10. září 1764 zamítla s tím, že se arcibiskup rozhodl nepřijímat do budoucna nové poustevníky, třebaže v jiných případech obdobná povolení konzistoř vydávala.

31. července 1766 složil Jonáš v křemešnickém poutním kostele za přítomnosti vicekomisaře bratra Ivana, jeho sekretáře bratra Gerlacha a bratra Brunona řádové sliby. Jeho povinností bylo každodenně přisluhovat knězi při sloužení mše a zvonit ráno, v poledne i večer Ave Maria. V roce 1771 vizitoval vicekomisař Ivan od Panny Marie, žijící v Semilech, všechny ivanitské poustevny a ve své zprávě z února roku 1772 píše o Jonášovi pochvalně. Ve své poustevně na Křemešníku pobýval Jonáš ještě v roce 1775, kdy žádá pelhřimovskou městskou radu, aby nechala opravit

špatnou šindelovou střechu na poustevně. Tato zpráva vypovídá o tom, že poustevna stála jako domek, nejednalo se tedy o jeskyni. Podle tradice totiž bydleli poustevníci na severozápadním svahu Křemešníku, 694 m n. m., ve staré důlní štole jihovýchodně od kapličky a pramene. Štola byla spíše používána jako sklípek.

Ve zprávě z roku 1777 je uváděn na Křemešníku ivanita, ovšem bez udání jména. Následující rok je zmíněn ivanita bratr Tomáš od Panny Marie, zřejmě nový člen řádu, protože na seznamu ivanitů z roku 1772 se takové jméno nevyskytuje. Ve zprávě za rok 1779 je uvedeno, že na Křemešníku již čtvrt roku poustevníci ivanita Pavel od Panny Marie, třicetiletý rodák z Pelhřimova, který předtím žil 9 let poustevnickým životem v Potštejně na královéhradecku. Pavel, vlastním jménem Matěj Sperka (Šperka) se narodil v Pelhřimově jako syn Matěje a Žofie Sperkových a byl pokřtěn 11. února 1748. Navštěvoval Karlo-Ferdinandovu universitu, kde studoval na filosofické fakultě. V roce 1770 požádal o přijetí do poustevnického stavu a do ivanitské kongregace byl také přijat. Noviciát vykonal v Semilech u vicekomisaře bratra Ivana, kde je uváděn v roce 1771. 18. srpna 1773 složil na Křemešníku řádové sliby do rukou novorychnovského faráře Jana Žáka, za řítomnosti vicekomisaře Ivana, bratra Gerlacha a Agathona. Potom vedl poustevnický život ve zříceninách hradu Potštejn, kde byla hrabaty Harbuvalovými ze Chamaré zřízena křížová cesta s Kalvárií, Svatými schody a s kaplí sv. Jana Nepomuckého. Fundace pro ivanitu tu byla založena v roce 1773, což znamená, že Pavel byl zdejším prvním poustevníkem. Od roku 1779 působil na Křemešníku a v roce 1782 po zrušení poustevnické kongregace svlékl 7. února hábit, oholil plnovous a stal se kostelníkem tamního kostela. Za tuto práci mu byla ponechána fundace, musel však změnit své obydlí a začal místo u studánky bydlet nahoře u kostela. Matěj Sperk, neboli Pavel od Panny Marie³⁵¹, poslední poustevník na Křemešníku, zemřel 14. listopadu 1803 a byl pohřben kaplanem Matějem Křepelkou o dva dny později.

V roce 1729 je na Pelhřimovsku zmiňován františkánský terciář Šebestián Ruprecht, který se usadil u hřbitovní kaple sv. Anny v Božejově a v tomto roce zde již působil půl druhého roku. Tento jihlavský rodák se živil výrobou voskových předmětů a umělých květin.³⁵²

³⁵¹ Viz výše poustevna v Semilech

³⁵² P. Zahradník, Poustevníci na Křemešníku, Vlastivědný sborník Pelhřimovska 6, 1995, str. 3–12, pozn. 2

Písek

Kongregace Ivanitů postupem času získávala do svých řad stávající poustevníky. K prvním patřil několikrát zmiňovaný bratr Arsenius od Panny Marie, světským jménem Wallisch³⁵³, který přišel do Písku, nejspíše ze své poustevny u Nýrska. Jeho Nýrská poustevna je možná totožná s doloženou poustevnou u kapličky sv. Antonína u Uhliště.³⁵⁴ Další poustevna v Písku byla přistavěna v roce 1733 k jihozápadnímu nároží vnější zdi tehdy ještě menšího hřbitova, ve které byl proražen vchod. Nad stavbou byla věžička se zvonkem a vedle také zahrada. Poustevník byl zajištěn bohatým deputátem, avšak časem mezi ním a píseckými došlo k roztržkám. Později mu byl dovoleno, aby u něj přebýval novic Isidor, původem pozlacovač.

Čížová

V roce 1733 byl ustanoven další Ivanita v Čížové, nedaleko od Písku, u hřbitovního kostela sv. Jakuba. Antonín Mareschl, rodilý Pražan, řeholním jménem Makarius ale odešel v roce 1745 na studia do Prahy a stal se knězem. Do Čížové se vrátil jako kaplan nově založeného špitálu. Jeho dřevěná poustevna pak byla přestavěna na školu. Je to dnešní čp. 10 zakomponované do ohradní zdi hřbitova jihozápadně od kostela sv. Jakuba. Z tohoto místa je pěkný výhled na Písek a okolí.

Výše zmíněné bratry ivanity, Arsenia a čížovského Makaria spolu s bratrem Josafatem ze Želivy na Pelhřimovsku, připomíná nejstarší seznam ivanitů z roku 1738.³⁵⁵

Radomyšl

V roce 1739 postavil velkopřevor maltézských rytířů, hrabě František Antonín Konigsegg, jižně od kostela sv. Jana Křtitele na návrší nad Radomyšlí jednopatrové kamenné stavení pro poustevníky. Eremité zde u předchozí kaple žili už v 16. a 17. století. V roce 1747 vyšla radomyšlskému poustevníkovi v pražské tiskárně Jana Karla Hraby knížečka, která měla proslavit pouť a rozmnožit řady poutníků ke zdejšímu baroknímu kostelu.

Prachatice

Zájem postavit poustevnu měla také městská rada v Prachaticích a sice při kostele sv. Petra a Pavla ve Starých Prachaticích. V této záležitosti požádala 17. října 1740

---

³⁵³ viz výše

³⁵⁴ Fröhlich, str. 135

³⁵⁵ viz kapitola o seznamech ivanitů

o příspěvek knížete Josefa Adama Schwarzenberka, který ovšem z finančních důvodů tuto stavbu nepodpořil a záměr se již nikdy zřejmě neuskutečnil.

Lomec

V Lomci jižně od Vodňan, na kopci uprostřed lesa, naproti poutnímu kostelu Jména Panny Marie³⁵⁶, byla od roku 1741 poustevna ivanity Tomáše Bosenbecha. V roce 1758 jej vystřídal poustevník Founě. Ten odešel v roce 1761 do Dobré Vody u Nových Hradů. Poustevnu dostal v květnu 1761 čtyřiceti osmi letý eremita františkánského řádu Antonín Jacobi, původem z Netolic. Tento poustevník měl dovoleno čtyřikrát do roka žebrot na panství hraběte Buquoye. Ve své poustevně žil Antonín Jacobi až do roku 1766. O vánocích byl pak přijat nový poustevník. Poté, co bylo zrušeno nevolnictví, se do budovy nastěhoval panský zámečník Čížek a později zde byla zřízena škola. Poustevna stála nejspíše na místě, kde byl v roce 1900 postaven hostinec pro poutníky. Dnes slouží budovy jako klášter Kongregace Šedých sester sv. Františka.

Třeboň³⁵⁷

V průběhu osmnáctého století navštěvovali lidé s onemocněním očí studánku na návrší severovýchodně od Třeboň. U studánky visel na borovici obrázek sv. Víta. Když v roce 1734 strom zašel, postavil na tomto místě třeboňský občan, Vít Zeman, dřevěnou kapli zasvěcenou rovněž sv. Vítu. Při kapličce zřídil také poustevnu, ve které se usadil Polák Petr Lipský, odkázaný jen na almužnu. Poté, co poustevnu opustil, se do ní nastěhoval Eliáš Dvořák. Vydělával si výrobou slaměných předmětů a za vydělané peníze si u kaple postavil domek, ve kterém bydlel až do zrušení kongregace poustevníků, kdy se přestěhoval do města.

Kaple byla v roce 1761 přestavěna na zděnou. V roce 1762 přešel Eliáš od františkánů ke kongregaci ivanitů. V soupise ivanitů z roku 1772 je uvedeno, že Eliáš pouštěl do poustevny ženy a bydlel tam spolu s macechou a sestrou. Tím samozřejmě zásadním způsobem porušoval řádová pravidla.

---

³⁵⁶ Stavebníkem kostelíka byl hrabě Filip Emanuel Buquoy, jenž ho dal na přání svého otce „postavit na způsob španělských kaplí“. Základní kámen byl položen roku 1692, stavební práce započaly roku 1699. Kaple byla dokončena r. 1702 a posvěcena r. 1704. Uprostřed kostela stojí hlavní oltář, zmenšená kopie Berniniho oltáře v chrámu svatého Petra v Římě. Oltář je celý vyřezávaný, dílo řezbáře Wauschera z Lince. Nad ním je zavěšen svatostánek v podobě lucerny, který symbolicky drží na čtyřech bohatých girlandách čtyři andělé. V dolní části svatostánku je uložena Nejsvětější Svátost, nad ní v zasklené schránce je malá soška Panny Marie.

³⁵⁷ Fröhlich, str. 137

Český Krumlov

Také v Českém Krumlově byla poustevna, a sice na vrchu Kalvárie³⁵⁸, též Křížová hora, při barokní kapli Panny Marie Bolestné. Blíže o této poustevně bylo pojednáno v souvislosti s poutním místem na Křemešníku.

Chřešřovice³⁵⁹

U Chřešřovic na Písecku se uvádí při kostele sv. Jana „*na poušti*“ stará poustevna. Tato byla kolem roku 1752 nákladem záduší obnovena pro poustevníka – kantora, aby zde bydlel, dbal o kostel a vyučoval mládež.

Netolice³⁶⁰

Od roku 1754 je u Netolic doložen poustevník, františkánský terciář, Jakub Sýkora. Jeho poustevna se nacházela na svahu, severovýchodně od Netolic, u kaple sv. Gertrudy. Sýkora dostával od města každoročně půl druhého strychu žita, půl strychu pšenice, půl strychu ječmene, větel hrachu a nejméně z každé obecní várky půl vědra řediny. Po Jakobovi Sýkorovi se v poustevně vystříдалo ještě několik eremitů.

Dešenice

Jeden z ivanitů, Ondřej Weber, obýval poustevnu u kaple sv. Kunhuty na Prenetu, nedaleko Dešenic na Sušicku.³⁶¹ 1. února roku 1765, poskytl útulek frateru třetího řádu. Tomuto hostu se však zalíbili poustevníkovi stojací hodiny (to svědčí o určité zámožnosti poustevníka, neslučující se právě s ivanitskými pravidly) a tak nešťastného eremitu zavraždil (udeřil jej do hlavy palašem, když Weber usnul) a poustevnu zapálil, aby vše vypadalo jako nehoda. Vrah byl však dopaden a krutě potrestán.³⁶²

Sedlmínská skála

Podle pověsti žil v Sedlmínské skále nad Blanicí poustevník Wolfgang, který měl přebývat v dutině, která vznikla uměle, zřejmě v důsledku lámání zlatonosné křemenné žíly. Dutina je dlouhá 1,4 m, široká 3,2 a vysoká 1,9 m. Poustevník, pocházející z bavorského Tölzu zemřel přirozenou smrtí 20. března 1776 ve věku šedesáti let. Jeho úmrtí je doloženo v matrice zemřelých lazišťské farnosti.³⁶³

³⁵⁸ Kalvárie, 619 m n. m.

³⁵⁹ Fröhlich, str. 137

³⁶⁰ tamtéž, str. 138

³⁶¹ viz výše

³⁶² Fröhlich, str. 138; Svátek, str. 291; Otakar Kalandra, Poustevna a kostelík sv. Vavřince, str. 17

³⁶³ Fröhlich, str. 138 se odvolává na: J. Kovář, Poustevník v Sedlmínské skále, Výběr 28, 1991, str. 358 – 359

Soběnov

Další poustevny na jihu Čech jsou připomínány v Soběnově na novohradeckém panství, nejspíš při kostele sv. Mikuláše, eremita se živil almužnami. Poustevna byla zrušena za josefinských reforem.

Nihošovice

Taktéž z almužen byl živ poustevník přebývající do roku 1782 u kostelíka sv. Antonína nad Nihošovicemi na Volyňsku. Chalupě situované severozápadně od kostela se stále říká Poustka.

Hradešice

V západní části Prácheňského kraje byla v roce 1782 také zrušena poustevna u mešní kaple sv. Antonína u Hradešic na Horažďovicku.

Rokycany, Vršíček³⁶⁴

Na vrchu zalesněného kopce – Vršíčku nedaleko Rokycan lze spatřit nad stromy vyčnívající kopuli a dvě malé věžičky barokní kaple Navštívení Panny Marie z roku 1744. Při kostelíku byla zřízena poustevna, kterou obýval eremita z kongregace ivanitů.

Přeštice³⁶⁵

V poustevně u Přeštic sídlil benediktinský fráter Marcian. V roce 1741 se musel zpovídat, když byl udán pro různé milostné aféry, které prý ve své poustevně provozoval.

3.7.6.5. *Ostatní lokality*

Pohled u Havlíčkova Brodu³⁶⁶

V poutnickém místě u svaté Anny, nedaleko Pohledu u Německého (dnes Havlíčkova) Brodu, které bylo založeno v roce 1731, zaslechl podle pověsti v roce 1745 Prokop Čermák, tehdejší písař a později hospodářský správce v Pohledu, v kapli v poledne, když konal svou pobožnost, pod zemí hru na varhany a zpěv v cizí řeči. Toho se tolik polekal, že z místa uprchl a doma upadl v horečnou nemoc. Tato událost byla příčinou, že tehdejší abatyše cisterciánek v Pohledu, Kandida Marešová,

³⁶⁴ Jiří Ševčík, Album Svatoivanské, str. 106

³⁶⁵ Svátek, str. 286

³⁶⁶ Svátek str. 289

zde v roce 1752 založila poustevnu a povolala na to místo poustevníka Augustina Hertwiga z Brna a zaopatřila jej všemi potřebami. Od té doby putovalo ke kapli sv. Anny mnoho poutníků z blízka i z daleka a událo se zde údajně mnoho zázraků. Dary poutníků prý byly velmi hojné, a tak byl nedaleko kaple založen v roce 1766 kostelík, při němž sídlil poustevník až do zrušení všech českých poustevn.

Jevíčko, filiální kostel svatého Bartoloměje³⁶⁷

V místech dnešního kostela sv. Bartoloměje, asi 2 km za Jevíčkem (jižně od Moravské Třebové), byla pravděpodobně kolem roku 1200 původní stará ves Jevíč s kostelíkem a hřbitovem. Možná zde byl také klášter poustevníků eremitů podle řehole svatého Augustina nebo jednotliví poustevníci či poustevnice.

Kostel svatého Bartoloměje je původně gotický a během následujících století stavebně upravovaný. Roku 1600 byl na kostel dán nový krov s věžičkou. Z roku 1763 pochází zpráva, že u kostela žili poustevníci. Poslední z nich byl Anton Giessel, který žil v 19. století a jeho hrob je hned u zdi kostela svatého Bartoloměje.

Hrad Vikštejn (něm. Burg Wigstein)

Hrad severně od Vítkova, na skále nad údolím řeky Moravice, asi 1 km jižně od okraje osady Dubová. Poprvé je v pramenech připomínán k roku 1318.

Předchůdcem kamenného hradu byla dřevěná tvrz, která zde stála již na počátku 13. století a v roce 1241 byla zničena při tatarském vpádu.

Pověst o založení hradu říká, že ve 13. století sirotek z tvrze ve Štáblovicích, byl vychováván na Hradci a po zdejším purkrabím dostal jméno Vítek. Po tatarském vpádu byl zničený hrad nad řekou Moravicí znovu vystavěn a tento Vítek jej dostal do správy. Podle něj se pak hradu začalo říkat „*Vitkenstein*“.

Po třicetileté válce, kdy byl pobořen, byl hrad jen provizorně opraven a až do roku 1774 nouzově obýván. Při zříceninách hradu žil dále jen poustevník Ludvík Langmartin (narozený 1733), který byl terciářem opavského minoritského kláštera. Poustevnu zde založil předcházející majitel panství Karel svobodný pán Troillo z Troillburgu. Poustevník dostával od správy panství almužnu a obilí. Poustevníci se starali o kaple a kostelíky, o jejich otvírání ráno a zavírání večer. V poustevně se vystřídali tři poustevníci a všichni byli terciáři konventu sv. Ducha v Opavě. Poustevníci byli stejně jako ostatní zrušeni za josefínských reforem v roce 1782. Památka na ně zůstala dodnes zachována v lidové tradici a pověstech. Jedna

---

³⁶⁷ viz www.jevicko.cirkev.cz

z pověstí vypráví, jak se kdysi vikštejnský pán dostal do sporu s pánem na Štramberku. Spor měl být urovnán dohodou mezi oběma, uzavřenou na Vikštejně. Podle ujednání byl také host až do večerního klekání na hradě bezpečný. Brzy se na všem potřebném dohodli, ale vikštejnský pán měl v úmyslu svého hosta lstí na hradě zdržet a zahubit. Navedl svou krásnou dceru, aby mu při tom pomohla. Ta se však do hosta zamilovala a on do ní také. Když se blížila doba, kdy měl poustevník v nedaleké kapličce zvonit klekání, uvědomili si, že je zle. Dcera se v hradní kapli vroucně modlila, aby ještě chvíli se zvoněním počkal a štramberskému pánu se mezitím podařilo z hradu ujet. Teprve když již opouštěl padací most, začalo klekání zvonit. Vikštejnský pán zuřil a ihned poslal své pacholky, aby ztrestali poustevníka za pozdní zvonění. Ten však přísahal, že zvonit nemohl, protože za ním byla hradní slečna a zvonit mu zakázala. Dokonce přesně popsal její oblečení. Pacholci mu však nevěřili, protože věděli, že slečna neopustila hrad. Proto ho zabili a poustevnu zapálili.

Vikštejnskému pánovi však svědomí nedalo spát. Nejhůře mu bylo večer, když se ze strany, kde stávala poustevna, každý den znovu a znovu ozývalo zvonění. To už pán nevydržel a uprchl z hradu neznámo kam. Jeho dcera si pak vzala štramberského pána ale zvonění se ozývalo dále. Přestalo, až když na místě původní kapličky postavili novou, menší a bez zvonku, která tam (u parkoviště) stojí dodnes. I přesto je však v těchto místech prý ještě občas i nyní možno zaslechnout hlas zvonku.

Ve skutečnosti však zdejší kapličku, která opravdu stojí na místě původní poustevny, dal postavit Ferdinand hrabě Arz von Wasseg, někdy kolem roku 1835. Postavil ji na počest narození svého syna Rodericha a dodnes se jí říká Roderichova kaple (Roderich Kapelle).

Pustevny (Radhošť)³⁶⁸

V polovině 18. století byla poblíž první dřevěné radhošťské kaple zřízena poustevna pro jednoho poustevníka. Přestože byli už v roce 1782 císařským výnosem poustevníci zrušeni, začalo se místu s opuštěnou poustevnou v katastru obce Prostřední Bečva říkat a dodnes se říká Pustevny. Posledním poustevníkem byl údajně pověstný Felix, který ve svém útočišti zemřel snad roku 1784. Až v souvislosti s rozmachem turistického ruchu v závěru 19. století se na Pustevnách začalo se stavební činností.

---

³⁶⁸ viz www.valassko.cz

Bludov, kostelík Božího těla, šumpersko³⁶⁹

V lesích severně nad Bludovem se nachází kostelík Božího těla, lidově zvaný Kostelíček.

Poprvé je doložen k roku 1553, kdy se v jedné listině mluví o cestě ke kostelíčku Božího Těla. Údajně jej založil Diviš z Bludova nebo jeho syn kolem roku 1387, kdy drželi v zástavě bludovské panství. Bludov v té době patřil moravským markrabatům Joštovi a Prokopovi, kteří jej často zastavovali. K opatrování kostelíčka byl ustaven poustevník. Poustevníci se o něj starali až do konce 18. století. Poblíž měli postavenou poustevnu. Když se v první polovině 20. století přistavovala sakristie, vykopali lidé u zdi kostelíčka lidské kosti, snad právě kteréhosi z poustevníků.

V 17. a 18. století to byli členové III. řádu sv. Františka. Prvním známým poustevníkem u kostela byl Kryštof Anthonowicz, podle jména patrně Polák. Ten podal kolem roku 1676 olomouckému biskupu Karlu z Liechtenštejna žádost o povolení k zřízení poustevny na samotě u kostela. Jeho žádosti bylo vyhověno a Anthonowicz se zde trvale usadil. Skromný příbytek si vybudoval poblíž kostela. O nedělích a svátcích vypomáhal mnichům dominikánům v šumperském klášteře. Městská rada mu zato povolila chodit každou sobotu po dobrodincích ve městě.

Po Anthonowiczovi nastoupil poustevník Antonín Böhm, který později odešel na statky hraběte Harracha do Rýmařova. Poustevník Antonín Böhm se narodil roku 1706. Z poustevny u kostelíka odešel někdy po r. 1735 a kolem r. 1765 působil v nově vybudovaném špitále ve Vrbně pod Pradědem.

Do poustevny po něm nastoupil Ignác Leikert, rodák ze Svitav. Tento poustevník byl hrabětem Janem Ludvíkem ze Žerotína štědře obdarován. Podle listiny, vydané 3. 4. 1738 na zámku v Losinách, dostával Leikert každoročně deputát v naturáliích: byly to dávky žita, pšenice, krup, sádla, masa, piva, soli, svíčky, dříví a topivo.

Deputát byl poustevníkovi odváděn z bludovského žerotínského velkostatku, pivo dostával z panského pivovaru v Kopřivné. Po Leikertově smrti bylo v poustevně nalezeno 15 zlatých na hotovosti. Tehdejší bludovský farář Jan Baptista Dengler z těchto peněz založil pro kostel nadaci na zádušní mše za zemřelého poustevníka.

Do opuštěné poustevny nastoupil dne 1. 5. 1775 poustevník František Fleischer. Bludovský farář František Czuma mu odevzdal do opatrování podrobný inventář

---

³⁶⁹ viz oficiální stránky města Bludov, www.bludov.cz

všech věcí v kostelíku se nacházejících. Fleischer byl posledním kosteleckým poustevníkem před úředním zrušení poustevnického života Josefem II.

3.8. Poustevnictví po josefínských reformách

Osudy jednotlivých poustevníků po oficiálním zrušení poustevnictví v Čechách byly různé.

V Písku zůstali poslední poustevníci Isidor a Makarius při hřbitovním kostele Nejsvětější Trojice ve funkci kostelníků a využívání byli i v děkanském kostele. Byli však dále jmenováni svými původními světskými jmény, Antonín Neubauer a Jan Marcín. Byl jim ponechán byt se zahradou i špitálská porce. Jan Marcín se později živil jako knihvazač. Po smrti posledního z nich zůstala poustevna opuštěná a v roce 1814 byla přestavěna na špitál.

Také poslední eremita žijící u kaple sv. Jana Křtitele u Bechyně, Ludvík Oliva, mohl zůstat na svém místě až do své smrti v roce 1793. Pozůstalost po tomto poustevníkově byla prodána v dražbě. Později začal zrušený kostelík sloužit jako skladiště místnímu hajnému a následně i k dalším světským účelům. Dnes je součástí ohrazeného rekreačního areálu. Současná vnější podoba se dvěma hranolovými věžičkami v průčelí a dubovými dveřmi se znaky švamberské hvězdy a lilií je do značné míry původní.

Poustevník v Hojně Vodě u Nových Hradů, Remedius Puchhecker se zase mohl přestěhovat do letního záměčku Buquoyů – rezidenci při kostel Narození Panny Marie v Dobré Vodě, která tehdy ještě nebyla samostatnou obcí. Do té doby byl zajištěn deputátem od vrchnosti v poustevně, která stála těsně za Dobrou Vodou, směrem do Hojné Vody.³⁷⁰

V Českých Budějovicích byli stíženi josefínskou reformou poustevníci, kteří byli odkázáni jen na almužnu. Nejspíš šlo o poutní místo v Dobré Vodě u Českých Budějovic.

Z poustevny v Netolicích musel odejít poustevník vydržovaný obcí, protože kaple sv. Gertrudy, o kterou pečoval byla zrušena, v roce 1788 byla prodána a přestavěna k bydlení. Rovněž Jan Tipl, poslední poustevník u sv. Barbory nedaleko Mnichu,

---

³⁷⁰ Fröhlich, str. 139

žijící z almužny musel po zrušení poustevnické kongregace odejít. Neměl právě dobrou pověst a o jeho služby neměl nikdo zájem. Kostel sv. Barbory byl uzavřen v roce 1786³⁷¹.

Díky církevním reformám Josefa II. vznikly tzv. janovické poustevny - nacházejí se v Janovicích v Podještědí, nedaleko Jablonného v Podještědí na severu Čech. V klášterech, které se nezabývaly vědou, vyučováním či péčí o nemocné viděl císař Josef II. neúčinné instituce škodící státu a jeho obyvatelstvu. Takovýmto byl rovněž dominikánský klášter v Jablonném v Podještědí. Dominikáni byli kazatelským řádem a tak se císařský patent o rušení klášterů vztahoval i na ně. Klášter byl zrušen dvorským dekretem z 24. srpna 1786 a 13 kněží a 4 fráteri tak byli z kláštera propuštěni. Dva z nich, Thomas a Valerián se v roce 1788 usídlili v Janovickém údolí, kde již před nimi působil mnich Bruno. Oba mniši zde vybudovali roubené stavení a ve skalách vytesali malé kobky. Sbírali léčivé rostliny z nichž vařili hojivé odvary a masti a pokračovali tak v tradici Zdislavy z Lemberka. Ve škole v Janovicích vyučovali základy náboženství. Mnich Valerián zemřel v roce 1828 a bratr Thomas jej pohřbil vedle poustevny a nad jeho hrobem vztyčil dřevěný kříž. V roce 1833 zemřel také Thomas a byl vesničany pochován vedle Valeriána. Na toto místo se již od následujícího roku začaly konat poutní slavnosti, žibřidický farář místo vysvětil a nazval jej Božím hrobem. Tradice poutí byla přerušena v roce 1952, kdy se pouť konala naposled. Nová kapitola historie janovických pousteven se začala psát až v roce 1999. Na místě byl litoměřickým biskupem vysvěcen nový dřevěný kříž a každoročně je zde sloužena mše pod širým nebem.

Menšina bývalých poustevníků se vrátila zpět ke svému původnímu občanskému životu a jen někteří se odhodlali k tomu, že budou císařskému rozhodnutí vzdorovat. Jedním z příkladů, je případ poustevníka Jandy, který sídlil ve zbořeném hradu Helfenburku, nedaleko Bavorova na Prácheňsku, kde již od staletí žil vždy poustevník v jeskyni vytesané ve skále pod hradem. Tento mladý poustevník, nechtěl svou poustevnu opustit, proto jej bavorovští úředníci nechali jednoduše odvést k vojsku. Poustevník, rozhořčený nad svým osudem, prý vynesl nad městem

---

³⁷¹ František Teplý, Dějiny města Jindřichova Hradce II/2, str. 266

Bavorovem strašnou kletbu, která se zakrátko vyplnila, neboť téměř celé město vyhořelo.³⁷²

V roce 1824 se v poustevně na Helfenburku usadil pětadvacetiletý Brož Milíkovice³⁷³, který se však za poustevníka pouze vydával a nechal se vydržovat okolními obyvateli. Později byl na zásah úřadů uvězněn v Písku, kde také zemřel. Helfenburská poustevna se nalézala pod skalnatým vrcholem návrší, asi 200 metrů severně od zříceniny. Pro bydlení byl využit skalní převis. Otevřená strana tohoto převisu byla uzavřena zídkou z kamenů na sebe kladených. Poustevník pravděpodobně využil úkryt z 15. století. Vytvořený prostor byl 2,5 metru dlouhý, 1,8 metru široký a 1,5 metru vysoký a sloužil spíše k přespávání. Místnost byla vytápěna ohništěm nacházejícím se v zadní části prostoru. Kouř byl odváděn skalní štěrbinou vedoucí šikmo nahoru.

Na počátku 19. století si vyhledal mladý poustevník opuštěný příbytek v údolí u vesnice Skály nedaleko Chrasti na Chrudimsku ve skalní jeskyni, v níž prý i za dřívějších časů přebývali poustevníci. Mladý muž, údajně zrazený láskou, se uchýlil do odlehlého skalního údolí, aby tam svůj život trávil o samotě. Večer, v poledne a ráno před pobožností zvonil na zvonek.³⁷⁴

V šedesátých letech 19. století se usadil u Jaroměři, poblíž kapličky nejsv. Trojice na stráni nad Labem poustevník Josef Volánek. V této poustevně žil až do své smrti v roce 1886. Živil se žebrotou a dárky, kterých se mu hlavně v létě dostávalo do poutníků směřujících ke kapličce. Určitou podporu dostával také od jaroměřického obecního úřadu.³⁷⁵

V letech 1873 - 1875 pobýval v lese u Hejkovic u Mladé Boleslavi starý muž, který žil poustevnickým životem a oblékal se do černé soukené hazuky, přepásané bílou šňůrou, nosil kapucu, za pasem měl růženec a v ruce křížek. Takto byl údajně vídán v lesích mezi Boží Vodou, Kladéruby a Hejkovicemi. Nic bližšího však o něm není známo.

V roce 1875 se Václav Winkler pocházející z Brně u Ústí nad Labem, poté co mu zemřely děti, rozhodl vystavět si poustevnu v hustém lese pod horou Kalvarií. Živil

---

³⁷² Svátek, str. 296

³⁷³ Fröhlich, str. 140; obdobně Svátek, str. 298

³⁷⁴ Svátek, str. 297

se prodejem lesních plodů, které v létě prodával návštěvníkům zdejšího kraje. Zemřel pryč více než devadesátiletý 4. ledna 1889 a byl pochován na hřbitově v Církvicích.³⁷⁶

3.9. Domnělé a umělé poustevny

Za obdobu pousteven bychom mohli považovat jeskyňky ve skalnatých výstupcích v Seminářské zahradě v Praze. Tyto jeskyňky vytesali bosí karmelitáni sídlící v letech 1624 – 1784 v klášteře u kostela Panny Marie Vítězné pod Seminářskou zahradou, která ke klášteru patřila. Mezi jeskyňkami je do skály vytesaná postava mnicha. Spíše než k trvalému pobytu však jeskyňky sloužili k rozjímání mnichů.

V jiné z petřínských zahrad, ve Strahovské zahradě, se nacházejí nedaleko Strahovského kláštera 4 další malé jeskyně. Ty jsou dílem premonstrátů a vznikly v letech 1673 – 1674. Také tyto poustevny nesloužili k trvalému pobytu poustevníků.³⁷⁷

Jako poustevny mohly sloužit i další jeskyně, třebaže tato skutečnost není nikde písemně doložena.³⁷⁸ Jedná se například o nekrasovou jeskyni zvanou Poustevná na svahu vrchu Výrovec u Prachatic. Rovněž u osady Rohanov nedaleko Prachatic, asi půl kilometru na jih od této osady, se nachází jeskyňka s uměle upraveným vstupem. Byl to sklep poustevníka, který tady přebýval až do osmdesátých let 19. Století v dřevěné poustevně, u které měl také stáj na kozy a sádky. Další jeskyní, která mohla být poustevnou je jeskyňka ve sklaní stěně v nadmořské výšce 790 m n. m., na severozápadním svahu hřbetu, asi 400 metrů jihovýchodně od hájenky u osady Jáma na Prachaticku³⁷⁹.

Po oficiálním zrušení poustevnictví se stala mezi šlechtou znovu módní záležitostí výstavba romantických eremitáží. V takovýchto poustevnách však poustevníci již nepřebývali. Například Buquoyové v roce 1796 nechali postavit eremitáž na

---

³⁷⁵ Svátek, str. 298

³⁷⁶ Svátek, str. 298, jej považuje za posledního poustevníka v Čechách

³⁷⁷ viz Božena Pacáková-Hošťálková, Pražské zahrady a parky, str. 80, 65

³⁷⁸ Fröhlich, str. 140

³⁷⁹ tamtéž, str. 141. Autor upozorňuje na dvě železné skoby zaražené ve stěně u vchodu a na střepe nádoby s vlešťovanou výzdobou, který v roce 1999 na místě našel a datuje jej do 16-18. století

klasicistní zámecké zahradě v Nových Hradech společně s perníkovou chaloupkou a dalšími stavbami³⁸⁰. Také ve zříceninách hradu Prácheň nechal postavit na přelomu 18. a 19. století nový majitel horažďovického panství Jan Bernard Rumerskirch dřevěnou poustevnu a kamenné zdivo středověké stavby upravil na kapli. Ještě v 19. století poustevna stála³⁸¹. Další poustevnu bez eremity nechala postavit v roce 1812 kněžna Anna Marie ze Schwarzenbergu severně od Orlíku, v zámeckém parku, na místě zvaném Na srncích³⁸². Této eremitáži se říkalo Rousseauova chýše nebo Křížová bouda. V této zděné stavbě elipsového půdorysu, byl kříž a krb. Byla zbourána za druhé světové války, kdy se na jejích stěnách objevili protiněmecké nápisy.

Nejmladší známá eremitáž je zachována v Česticích poblíž Volyně. Hraběnka Dorota Rey při obnově Kalvárie, zahájené v roce 1820 na návrší nad obcí nechala zbudovat také poustevnu. Jedná se o dřevěnou stavbu s věžičkou stojící na západním svahu pod Kalvárií. Živý poustevník byl nahrazen malbou na vnitřní stěně poustevny. Malba strakonického malíře Antonína Zellerina znázorňuje poustevníka na modlitbách. Poustevnu v Česticích je možné vidět i dnes.³⁸³

Jiří Fröhlich na závěr své studie o jihočeských poustevnách ještě upozorňuje na několik míst, kde mohl poustevník žít. Jedno z těch míst je na Volyňsku, v lese V hájích nad Zlešicemi a Zlešičkami. Také jihozápadně od Nové Cerkve jsou u léčivé studánky na místě zvaném Na poušti základy zaniklé kaple sv. Jakuba, při které měl podle pověsti přebývat poustevník. Tyto údaje však Fröhlich bere jako nepotvrzené.

---

³⁸⁰ tamtéž

³⁸¹ A. Sedláček, *Hrady XI*, str. 205; srv. Fröhlich, str. 141

³⁸² Fröhlich, str. 141

³⁸³ základní informace k této poustevně mi poskytla paní Jana Vlažná z OÚ Čestice; srv. též Fröhlich, str. 141

3 Pověsti s poustevnickou tematikou

Mnoho hmotných památek upomínající že i v českých zemích kdysi žili poustevníci nezůstalo. Většina poustevnen bud' již nestojí, nebo zbyly jen jako ruiny. Co po poustevnících zbylo jsou však nejrůznější místní pověsti a legendy. Lidová poezie si bere často, ať již v pohádkách či písních, za předmět příběhy ze života poustevníků. Romantika poustevnického života působila také na naše básníky, zejména postavy sv. Ivana a Prokopa byly často opěvovány. Nejsou to však jen náboženské, čistě legendární skladby s tímto motivem, ale také díla našich předních básníků. Například Karel Hynek Mácha vytvořil několik menších básní, jejichž hrdinou je první český poustevník sv. Ivan, nebo Jaroslav Vrchlický který napsal Legendu o sv. Prokopu.

Pokud jde o lidové pověsti, některé z nich jsem alespoň v náznaku zmínil v předešlých kapitolách, přesto bych rád na závěr své práce předložil ještě několik hezkých příběhů z pera V. V. Tomka³⁸⁴, J. H. A. Gallaše³⁸⁵ a dalších.

Pověsti o poustevnících jsou v podstatě dost stejné, většinou jde o hodného poustevníka, který bojuje s nejrůznějšími démony, kteří ho vyrušují od poklidného rozjímavého života v osamění. Poustevníci jsou lidé staří, s mohutným sněhobílým vousem, jsou moudří a pomáhají lidem v okolí jako léčitelé a znalci léčivých bylinek. Nešetří dobrou radou a ve svém okolí jsou většinou velice oblíbení. Jejich smrt je pro místní obyvatele smutnou událostí a s vděčností pak na svého poustevníka vzpomínají. Poustevny jsou na romantických místech, jsou popisovány jako milá osamělá místa v hlubokých lesích či na vrcholech různých kopců.

V. V. Tomek v knize Šumavské pověsti lidu českého³⁸⁶ píše o starém poustevníku Šebířovi, který měl svou skromnou poustevnu na vrchu Březník³⁸⁷.

„Sněhobílý vous zakrýval celou jeho hruď A hlavu jeho zdobily značně již prořídle, stříbrné kadeře. Ve své poustce měl Šebíř kamenné lože a klekadlo, tesaný to balvan, v němž byl udělán dřevěný kříž. Pod tíží let byla postava poustevníková velice již shrbená. A tak podpíral se Šebíř o mohutnou hůl, zrobenou z dubové větve. Roucho na sobě měl prosté, pouhý hrubý plášť.“

---

³⁸⁴ V. V. Tomek,

³⁸⁵ J. H. A. Gallaš

³⁸⁶ V. V. Tomek, Šumavské pověsti lidu českého, str. 23-28

³⁸⁷ Nejde o stejný vrch, na kterém měl poustevnu Vintíř; zde jde o vrch Březník jižně od Modravy

Pro svůj bohumilý život byl Šebíř nenáviděn pekelníkem sídlícím na nedaleké Lužné hoře³⁸⁸. Dábel proto zasypal jezero, které mezi oběma vrchy dříve podle pověsti bylo, kamením, aby mohl pohodlně přecházet na březnický vrch a poustevníka rušit v jeho modlitbách a rozjímání. Všechny satanášovy nástrahy (strašidelný medvěd, luzné dívky zteplých těl, kostlivci a bezhlaví hudci) však Šebíř vždy přestál a svou poustku neopustil. O filipojakubské noci, když byl obtěžován rejem všelijakých příšer, vstal Šebíř ze svého klekátka a zvolal mocným hlasem: „*Ve jménu Otce i Syna i Duchu svatého*“ a práskl posvěcenými ratolestmi kočiček z doby velikonoční do létajících kostlivců a do dalších strašáků. Nakonec mu pekelník slíbil, že jej nechá na pokoji. Od té doby měl poustevník Šebíř klid a dál se mohl věnovat svým osamělým modlitbám.

V jiné své knize³⁸⁹, celé věnované českým poustevníkům a pověstem o nich, Tomek hovoří v souvislosti se sv. Vojtěchem o poustevníku Břímotovi. Břímota vybudoval na hoře, která se zvedá v blízkosti dnešního Nepomuku, omývaná ze severní strany řekou Bradavou, dřevěnou kapličku, zasvěcenou Máří Magdaleně.³⁹⁰ Sám pak si zhotovil skrovné obydlí z latí a trámů. Na této hoře podle pověstí přebýval s Břímotou po nějaký čas biskup Vojtěch.

S biskupem Vojtěchem je v okolí spjata řada míst, nejznámější je patrně pověst o Vojtěchově pobytu na Zelené hoře. V této době byla Zelená Hora pustým kopcem bez stromoví. Na vrcholu byly jen veliké kameny, a proto kopec sloužil pohanskému náboženství jako posvátné místo při rituálech pohanských kněží.

Církevní kronika uvádí: „*Když se kolem roku 988 vracel svatý Vojtěch z Říma, provázen bratrem svým Gaudenciem a pěti benediktinskými mnichy - Matoušem, Izákem, Janem, Kristiánem, a Barnabášem a tu viděl krajinu západních Čech zničenou téměř šestiletým suchem, byl uvítán před horou poustevníkem Břímotou a jeho druhy. Než vystoupil na Horu, nyní Zelenou, vtiskl svoje stopy do tvrdého kamene a udělal průchod vodnímu pramenu, který se počal řinout z hory a poskytovat Břímotovi a jeho druhům občerstvení, léčivou moc.*

---

³⁸⁸ dnes Luzný (Lusen) na německé straně Šumavy

³⁸⁹ V. V. Tomek, *Ze života českých poustevníků*, str. 20-21; srv. též Josef Pavel, *Pověsti českých hradů a zámků*, str. 220-222

³⁹⁰ jde o buližníkovou skálu zvanou Na skalici, vrch vysoký 560 metrů, nedaleko obce Prádlo. Dnes můžeme spatřit na samém vrcholu nad prudkým srázem okrouhlou poustevnu krytou šindelem. Pod převisem na jižní straně je skalní štěrbina, do které se vejde člověk. Některé pověsti uvádějí i společenství několika poustevníků.

To se stalo u památné kapličky u 'Šlápěte' na cestě do Kláštera.“ Zápís pokračuje: „Když poustevník Břímota dovedl Vojtěcha na horu a blahopřál mu ke šťastnému návratu, zapěl se svými druhy a mnichy Vojtěchu ambrosianský chvalozpěv diků. Potom svatý Vojtěch hluboce dojat bídou, zpuštěnou a suchou krajinou, vystoupil s prosbami na skálu. Požehnal vlasti na všechny čtyři strany, klekl k modlitbě a s ním ostatní mniši a poustevníci. A hle. Vstoupily na obzoru mraky a brzo občerstvující a vydatný déšť napájel zemi. Vše se poté zazelenalo a odtud pak název Zelená Hora.“³⁹¹

Při své cestě z Říma se prý Vojtěch zastavil také na úpatí vrchu Chlumeč u obce Vrčeň, kudy vedla stará zemská cesta. Žil zde poustevník, podle některých pověstí dva, a biskup zde nějaký čas pobyl i se svojí družinou, než pokračoval dále na Plzeň. Podle poustevníků sídlících na Chlumci se tomuto místu říká „*Na poušti*“. Jedním z poustevníků z Chlumce měl být poustevník jménem Paďous, který byl údajně zakladatelem dnes již neexistující osady Paďousy, která se rozkládala na svahu lesa Štědrého za doby panování vrčeňských panošů. Pověst také hovoří o setkání světce s poustevníkem, na což poukazuje otisk světceva těla na žulovém kameni a na druhém menším kameni zase otisk sezení poustevníka. Oba kameny jsou v kapli sv. Vojtěcha po pravé straně u oltáře. Kapli nechal postavit v roce 1684 hrabě ze Šternberka. Ve svých pověstech Tomek dále kromě Ivana, Prokopa, Vintíře a Vitališe, vypráví o poustevníkovi z Českomoravského Švýcarska, Antonínovi, sídlícím poblíž trstenické stezky mezi obcemi Bohuňov a Dolní Lhota, kudy protéká říčka Křetínka; o poustevníkovi Radislavovi přebývajícím v křivoklátských hvozdech; uvádí pověsti spojené s poustevníky na Sloupu v severních Čechách; o poustevníkovi bydlícím ve skalním útvaru Čertův stolek u hradu Sokolov nad řekou Doubravkou; o poustevníkovi ve Skaním městě mezi hradem Valdštejnem u Turnova a Hrubou Skálou; o nábožném a dobrém rytíři Benešovi z Dlužma, které coby prostý, chudý poustevník pobýval v lesích pod Třemšínem ve směru k Vševilům; o škodolibém potulném mnichu – františkánu, potulujícím se v krajině hořovické, kolem sv. Dobrotivé; o poustevnících od sv. Barbory nedaleko Děbolína u Jindřichova Hradce; popisuje poustevnické kostelíky sv. Anny a sv. Markéty na vrchu Homolka a Bublava u obce Libořezy u města Stráž nad Nežárkou a jejich posledního poustevníka Kristiana Sommera; do severovýchodních Čech, na kopec

³⁹¹ Citace převzata z knihy Bohumila Vurma, Plzeňský kraj, str. 39-40

Rezek nedaleko Nového Města zasazuje poustevníka Františka Cupertina, který si prý v letech 1752 – 1757 psal deník, ve kterém zaznamenal všechny zázračné případy uzdravení; a na závěr své knihy vypráví o poustevníkovi Blahoslavovi ze Šumavských lesů.

J. H. A. Gallaš se ve svých Romantických povídkách zmiňuje o poustevnících v souvislosti s pověstmi o původu hradu Veverčí, hradu a města Boskovice, města Hranic, kde vzpomíná poustevníka Jurika a popisuje také, jak se v pustině u dnešních Hranic usadil na krátký čas dokonce poustevník Vintř, který sem přišel z poustevny v Rajhradě a po nějaké době odešel poustevničit do Třebíče. O poustevníkovi vypráví také pověst o vzniku Havraní skály nedaleko města Znojma.³⁹²

Také město Šebetov na Moravě je spjato s pověstí o poustevníkovi, který měl svoji skrovnou poustevnu, zrobenou z neotesaných kmenů, blízko zámeckého letohrádku pod vysokým dubem. Odkud přišel, nikdo nevěděl. Snad to byl některý z řeholních bratří premonstrátského kláštera z Hradiska u Olomouce, kteří měli v Šebetově statky. Všem říkal bratře a sestro, proto ho také nazývali bratr Jiří. Byl plachý a přece pohovořil i s tím nejprostším a pomohl venkovské mamince, jejíž dítě mělo zlou horečku. Jeho oči teple pohladily každou tvář, ihned však ztvdly, když viděly krutou robotu a panskou zpupnost. Kdo poznal důvěrněji jeho laskavou tvář, zarostlou dlouhým bílým vousem, dovedl si jí neskonale vážít. Uměl číst v myšlenkách lidí, rozuměl i zvířatům. V zimě byla často vidět, jak krmí ptáky, zajíce i srnky, které přicházely až k jeho chýši. Žil skromně, ani ptáče by nebylo mnohdy spokojeno s těmi dropty, které si popřál. Polévka ze sušených hub, ovoce, lesní plody, nějaký ten kousek černého chleba, nebo trochu mléka, které dostal od lidí. Jak žil, tak i zemřel, krásně a pokojně. Pochovali ho hned vedle jeho poustevny pod rozložitým dubem.

Jiné vyprávění se váže k poustevně v Mnichově u Vrbna. V krajině kolem Vrbna žil poustevník. Pocházel ze starého šlechtického rodu a uchýlil se do pustiny v pokání za zabití bratra, kterého v hněvu napadl mečem. V blízkosti měl hrad loupeživý rytíř Waldemar, přepadávající pocestné. Poustevník proto zvonil každé půlhodiny malým zvonečkem, aby je přilákal k sobě a převáděl je mimo cestu vedoucí kolem hradu. Jednou upadl cizí mladík do moci rytíře a byl uvržen do nejhlubšího vězení. V zoufalství začal ohledávat stěnu a zjistil, že na jednom místě zní dutě. Vylámal

---

³⁹² pravděpodobně Vraní skála u Lukova v Národním parku Podyjí

v tom místě kameny a odkryl chodbu vedoucí z hradu do lesa. Tam uslyšel zvonek a šel po jeho hlasu, až přišel k poustevníkovi, v němž ke svému úžasu objevil svého bratra. Vyprávěl mu, že tehdy hrot meče narazil na medajlon, který nosil na hrudi, aniž mu ublížil. Bratři pomocí zlatohorských měšťanů vnikli chodbou do hradu, rytíře přemohli, hrad zapálili a kolem poustevny založili na vyklučných místech vesnici nazvanou Mnichov.

Poslední pověst kterou uvedu, se týká loveckého zámečku v Košťanech u Teplic.³⁹³ Údajně jeden člen staré šlechtické rodiny Lobkowiczů se měl dopustit jakéhosi zločinu. Z obav před zaslouženým trestem za své provinění utekl do košťanských lesů, kde se skrýval. Zde se živil lovem zvěře a bylinami. Později si vystavěl domek s kapličkou a dlouhá léta žil poustevnickým životem. Později na tomto místě Lobkowiczové vystavěli lovecký zámeček, v němž se nacházela i ona kaplička. Nynější podobu rozlehlý komplex, většinou jednopatrových budov rozmístěných kolem čtvercového nádvoří, získal v roce 1864.

Množství pověstí s poustevnickou tematikou je samozřejmě mnohem větší, než stručný výčet, který jsem zde uvedl, avšak i těch několik málo zmíněných postačí pro ukázkou, jak poustevníci a jejich osudy zapůsobili na lidovou tvořivost.

---

³⁹³ viz oficiální stránky obce www.kostany.cz

Závěr

Ve své diplomové práci, *Poustevníci v českých zemích*, jsem se pokusil předložit historii tohoto hnutí na našem území od 9/10. století, tedy od postavy legendárního a historicky nedoloženého poustevníka Ivana, až po situaci v počátcích 19. století. Dříve než jsem se začal věnovat poustevníkům v Čechách, pojednal jsem na několika stranách o původu a vývoji eremitů v Egyptě, Sýrii a Palestině, aby bylo zřejmé co se vlastně pod pojmem eremita, anachoret, tedy jedním českým slovem - poustevník, skrývalo. V tomto raném poustevnickém období docházelo mezi poustevníky při snaze o umrtvování jejich tělesnosti k nejrůznějším extrémům. Poustevníci byli sice zbožní lidé, kteří celý den trávili na osamělých modlitbách a v hlubokém rozjímání se snažili o setkání s Bohem, ale možnost pomoci bližnímu nebo prokázat milosrdenství, a tak naplnit hlavní podstatu křesťanství, zde chyběla. Eremité v podstatě napodobovali Kristovo pokušení na poušti, avšak Kristus se po své zkušenosti z pouště vrátil zpět mezi lidi. Kdykoliv se Ježíš vzdálil, aby alespoň na chvíli mohl být o samotě, kdykoliv se v osamění modlil, vždy se vracel zpět ke svým lidem, pro které byl světu darován.

Dějiny poustevníků v Čechách jsou samozřejmě spojeny s postupným rozvojem křesťanství, jeho vývojem a proměnami.

Pokud jde o české poustevnické dějiny, rozdělil jsem je na několik úseků. První období historie poustevnictví v českých zemích je obdobím tří „*velkých*“ poustevníků – Ivana, Vintíře a Prokopa. Tito tři eremité se od následných poustevníků liší v tom, že o nich byla sepsána řada legend popisujících jejich životní dráhu, život poustevníka, zázraky, smrt a údajné působení po smrti. Žádný z pozdějších poustevníků nedosáhl takové slávy.

Počátky poustevnictví v českých zemích jsou tradičně spojovány s působením eremity Ivana. Tato postava, třebaže její existence nebyla nikdy spolehlivě doložena, je opředena řadou legend a pověstí. Známé je zvláště vyprávění o tom, jak Bořivoj postřelil, či v jiné verzi zabil, Ivanovu Bohem darovanou laň, která jej živila svým mlékem a o následném setkání knížete a poustevníka. Tento příběh nápadně připomíná legendu o francouzském poustevníkovi sv. Jiljí. Třebaže je Ivan považován za světce, nebyl nikdy oficiálně kanonizován. Nejznámějším Ivanovým působištěm je bezesporu Svatý Jan pod Skalou, místo, které i dnes svým kouzlem

láká mnohé návštěvníky. Další dva z trojice legendárních poustevníků byli členy benediktinského řádu. Prvním z nich byl původně bavorský poustevník, Vintř, který se na Šumavě usadil až ve vysokém věku. Ani tento poustevník-diplomat, jak jsem jej nazval, nebyl nikdy prohlášen za svatého. Tradičně je Vintřovo působení spjata s Dobrou Vodou u Hartmanic. Dalším benediktinem byl český patron, sázavský poustevník Prokop, jediný z trojice „*velkých*“ poustevníků, který byl kanonizován.

Druhá etapa české poustevnické historie trvala od 12. do 15. století, do doby před začátkem husitských nepokojů. Také toto období bylo nejdříve spjata s působením mnichů-poustevníků z benediktinského řádu, jmenoval jsem Jurika a Vitalise, později též s působením augustiniánů poustevníků, pavlánů a také poustevníků, kteří byli příslušníky takzvaných třetích řádů, jednalo se o františkány, minority či kapucíny. Až do husitských nepokojů se poustevnictví v Čechách poměrně rychle vyvíjelo a poustevny přibývalo.

Třetí období poustevnické historie byl čas husitských válek, doba pohusitská, období reformace a příchodu lutherského myšlení do Čech a končila počátkem třicetileté války a porážkou na Bílé hoře. Husitské války sice neučinily poustevníkům konec, ale nebyly obdobím právě nejplodnějším. Ani po husitských válkách se poustevnictví nijak zvlášť nerozvíjelo. Avšak právě v této době se setkáváme i s poustevníky z řad Jednoty Bratrské, či Jednotě Bratrské blízkými. Byl Matěj Poustevník a Jan Zborník.

Čtvrtou etapou dějin pak byl úsek od 17. století do počátku století 18., tedy doba před vznikem kongregace ivanitů. Právě období rekatolizace bylo časem poustevnického „*boomu*“. Původní poustevny byly znovu obsazovány a mnohé nově vznikaly. Na naše území se také dostala móda původně z Itálie, kde se objevovala již kolem roku 1500. Jednalo se o výstavbu eremitáží, vyumělkovaných staveb, které byly součástí zahrad. Eremitáž byla místem meditace, ale také zábavy bohaté barokní šlechty. Kromě umělých eremitáží, bez poustevníka, však v období baroka vznikla řada nových pousteven, pro které byly zakládány nadace. Zejména v osmnáctém století rostly velkým tempem, až se zdá, že jejich zakládání bylo jakousi dobovou módní záležitostí. Mezi aktivní zakladatele pousteven patřila hlavně severočeská pobělohorská šlechta. Severní a severovýchodní Čechy poskytovaly pro ideál barokního poustevnictví příhodné podmínky svým typem krajiny, končinami bohatými na malebné skalní útvary, na kopce a hory, které poskytovaly daleký rozhled. Na šlechtu účinkovala hlavně výchova vzdělanými a schopnými členy náboženských řádů, jako byli jezuité a v souvislosti s tím i rodové tradice. Mezi

nejznámější fundátory patřila například Marie Markéta Valdštejnová z panství Mnichovo Hradiště a Bělá, Ferdinand Hroznata z Kokořova či hraběnka Eleonora Heissensteinová, která nechala stavět poustevny v okolí města Dubá a Nového Berštejna. V samém okolí města Dubá prý bývalo v prvních letech sedmnáctého století až pět poustev. Dalo by se říci, že rozvoj poustev, a s tím spojené upevňování pozic římskokatolické církve se na severu stalo jakousi hradbou proti vlivu lutheránského Saska.

Mezi další horlivé zakladatele patřil také například hrabě František Antonín Špork, který na svých panstvích založil celou řadu poustev a uvedl do nich poustevníky, Podobnou přízeň projevovali poustevníkům také jiní šlechticové či šlechtičny, zakladateli poustev byli rovněž zámožní měšťané. Vrcholem české poustevnické historie pak bylo založení kongregace ivanitů, která však fungovala pouhých padesát let. Přítrž rozvoji poustevnictví pak učinil císař Josef II., který svým rozhodnutím ivanitskou kongregaci rozpustil a tento způsob prožívání křesťanství zakázal.

Jak je vidět, dějiny poustevníků v českých zemích nebyly zdaleka tak prázdné, jak by se mohlo zdát. Pokud budeme za počátek poustevnictví považovat 9. století, pak můžeme říci, že toto hnutí u nás fungovalo přes 900 let.

Poustevny, ve kterých eremité přebývali lze rozdělit na několik typů. Většina lidí si představuje poustevnu jako jeskyni, ale s takovými typy eremitáže se příliš často nesetkáme. Tato představa je spojována se skutečností, že raní poustevníci přebývali v jeskyních, stejně jako náš první poustevník Ivan přebýval v jeskyni ve Svatém Janu pod Skalou, nebo později jeho následovník sv. Prokop v jeskyni u Sázavy. Jmenovat lze také Samuelovu jeskyni ve Sloupu, či jeskyni na Panenském kameni u Jablonného v Podještědí. Ve skále měly vytesané obydlí také poustevníci ve Zbinsku na Českolipsku.

Převážná část eremitáží však byla zakládána při různých léčivých studánkách či jiných význačných poutních místech. Brzy se ukázalo, že osamělá poutní místa bude třeba chránit, jak před devastací přírodních vlivů, tak i lidmi s nekalými úmysly. Mnozí poustevníci tak vlastně byli strážci posvátných objektů. Jednalo se téměř vždy o jednoduché dřevěné stavby při kapličkách a kostelech, které bývaly často zasvěceny poustevnickým vzorům, sv. Janu Křtiteli nebo Marii Magdaléně.

Skutečnost, že se jednalo většinou o dřevěné poustevny, má za následek, že do dnešních časů se takové typy eremitáží nezachovaly. V zásadě existuje jen informace, že u té které kaple stála poustevna, ale její podoba není známa. Teprve

později, v období baroka byly zakládány honosné zděné poustevny, jak tomu bylo například na panství F. A. Šporka.

Mnoho pousteven bylo zakládáno při kaplích na romantických místech, s dalekým výhledem do kraje. K takovým kaplím na vrchu často vedly křížové cesty. Dost těchto vrchů pak neslo jméno Kalvárie. Za všechny mohou jmenovat vrch Kalvárie u Cvikova nebo kapli na vrchu Kalvárie nad Mařenicemi.

Zajímavým typem eremitáží je tzv. typ montserratského typu, podle poustevnické hory Mont Serrat ve Španělsku. U nás to byl zejména pokus o založení poustevnické hory na Bezdězu, či později vybudování poustevnické hory na Sloupu či Křemešniku.

Jinou vžitou představou je, že poustevník se živil jen lesními kořínky a laním mlékem. Drtivá většina pousteven však získala od šlechty nebo měšťanstva určité deputáty spolu s menšími obnosy peněz. Jedním z důvodů, proč se mnozí rozhodli stát se poustevníky byla špatná ekonomická situace člověka - nevolníka. Poustevník mohl takto z tíživé situace uniknout a vlastně si ještě polepšit. Obliba poustevnictví byla také důsledkem intenzivní náboženské výchovy, která se zaměřovala v kontrastu s protestantstvím na hagiografii. Svatí byli vzorem dokonalého křesťanského života. V barokní době byl obnoven kult národních světců – poustevníků, sv. Ivana a sv. Prokopa. Tak se dělo v důsledku posilování kultu českých patronů, což se mělo dít jako součást protireformačního úsilí.

Někteří poustevníci dostali kus pole, na kterém si pěstovali obilí a další produkty. Z části poustevníků se stali přírodní léčitelé a bylinkáři, jiní zase prodávali svaté obrázky, růžence nebo obětiny z vosku.

Mnozí eremité sloužili jako kostelníci, pomáhali farářům při sloužení mše, jiní si přivydělávali jako malíři, řezbáři a kameníci, kteří zhotovovali obrazy a sochy s náboženskými náměty. Známe je také povolání zahradníka, knihvazače, hodináře, mezi další zdroje obživy patřila tvorba slunečních hodin a výroba optických přístrojů, setkáme se také s učiteli.

V kapličkách při svých poustevnách pak eremité vyzváněli ráno, v poledne a večer, aby připomněli čas k modlitbě.

Našli se, bohužel, takoví poustevníci, kteří byli spíše lepšími bezdomovci a příživníky. Neplnili své povinnosti a porušovali různá přikázání a nařízení. Takoví lidé poškozovali poustevnictví v očích veřejnosti, takže na mnohých místech vznikaly různé fámy a falešná obvinění.

Moje diplomová práce rozhodně není vyčerpávající studií o poustevnících a poustevnách. Jen jsem se pokusil na základě prostudovaných materiálů představit dějiny poustevnictví, tak jak se rozvíjelo spolu s křesťanstvím a společenskými poměry. Mnohé zajímavosti jsem musel vynechat, abych tak nezabředl do řešení věcí, které s poustevnictvím souvisí třeba jen nepřímo. Toto nebezpečí mne ostatně pronásledovalo po celou dobu psaní. Vysvětlování konkrétních historických událostí, které se nějakým způsobem poustevnictví dotýkají, jsem byl nucen omezit jen na nezbytné minimum.

Dnes je poustevnictví více méně již neexistujícím jevem. Pokud bychom se chtěli zamýšlet nad tím, co toto hnutí dalo křesťanskému světu, odpověď by jistě mohla znít – kláštery. Jinak, a zejména v pozdějších dobách, bylo poustevnictví vnímáno jako cosi okrajového, tajemného a uzavřeného, co se pohybuje na hranici legality.

V našich krajích dnes již s poustevníky nesetkáme, pokud se nejedná o pokus nezávislých jedinců. Nezbylo po nich mnoho hmotných památek, ale poměrně velké množství lidových pověstí a vyprávění, ve kterých jsou eremité vnímáni většinou jako moudré a kladné postavy, ochotné pomáhat bližním.

Domnívám se, že téma poustevnictví není zdaleka vyčerpáno, zhodnocen není dostatečně jeho vliv na výtvarné i slovesné umění, hudbu a lidovou tvořivost. O mnoha poustevnách je k dispozici jen velmi málo informací a v mnoha případech se jedná jen o pouhé stručné zmínky. V poslední době se tématem poustevnictví zabývalo několik odborníků, např. Pavel Zahradník, Jiří Fröhlich, Kamil Podroužek, Marie Vojtíšková či Jan Royt. Jejich práce jsou však omezeny vždy jen na určitou lokalitu, nikdo dosud neshrnul dějiny poustevnictví do jednoho celku. Ve své práci jsem se pokusil o první krok tímto směrem a na základě různých studií jsem pokusil předložit dějiny poustevnictví od počátku až do jeho konce. Avšak bude ještě třeba popsat celé poustevnické dějiny ještě důkladněji, prostudovat důsledně záznamy v kronikách a farních knihách a pokud to půjde, přidat podrobné popisy míst, kde se poustevny nacházely. Řada staveb spojených s poustevníky je dnes poničená a zchátralá, mnohé lokality jsou zarostlé k nepoznání, ale potěšující je fakt, že mnohé sakrální stavby jsou opravovány a jejich okolí kultivováno. Třeba se jednou jako strážci těchto kaplí a kostelíků znovu objeví poustevníci.....

Bibliografie

- ANCILLA, Marie. Ve škole otců pouště. Přel. Terezie Brichtová OP. 1. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999, 187 s. ISBN 80-7192-426-1.
- ATHANASIUS, Alexandrinus. Život sv. Antonína Poustevníka : Život a působení našeho svatého otce Antonína, jak ho napsal a mnichům v cizině poslal náš svatý otec Atanáš, biskup alexandrijský. Přel. Václav Ventura a kol. Velehrad-Roma : Refugium, 1996. 90 s. ISBN 80-901957-5-X.
- BIBLE : Písmo svaté Starého a Nového zákona : Český ekumenický překlad. 11. vyd. Praha : Česká biblická společnost, 1998. ISBN 80-85810-19-0
- BÍLEK, Tomáš, Václav. Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených. Praha, 1893.
- BLAŽÍČEK, O; ČEŘOVSKÝ, J; POCHE, E. Klášter v Břevnově. 1. vyd. Praha : Václav Poláček, 1944. 133 s.
- BOROVSÝ, F., A. Řivnáčův průvodce po Šumavě. 3. vyd. Praha : Baset, 2002. s. 173.
- BŘEZAN, Václav. Životy posledních Rožmberků I-II. 1. vydání. Praha : Svoboda, 1985. ISBN 25-028-85.
- DECARREAUX, Jean. Monks and Civilization : From the barbarian invasion to the reign of charlemagne. Přel. Charlotte Haldane. George Allen & Unwin Ltd. 387 s.
- Dvě legendy z doby Karlovy : Legenda o svatém Prokopu, Život svaté Kateřiny. K vydání připravili HRABÁK, Josef. VÁŽNÝ, Václav. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1959.
- FLEGL, Michal. Jihočeské působení Matěje Poustevníka. Jihočeský sborník historický. 1966, č. XXXV. s. 138 – 142.
- FORMÁNEK, Tomáš; HOLUB, Michal. Tisícovky Čech Moravy a Slezska. 1. vyd. Praha : Jerome, 2003. ISBN 80-903266-0-9.
- FRIND, Anton. Die Geschichte der Bischöfe und Erzbischöfe von Prag. Prag, 1873.

- FRÖHLICH, Jiří. Poustevníci a poustevny na jihu Čech : Přehled a lokalizace poustev v 11. – 19. století. Jihočeský sborník historický. 2000-2001, č. 69-70 str. 124 – 144.
- GABRIEL, František; PODROUŽEK, Kamil; ZAHRADNÍK, Pavel. Skalní hrad u Sloupu. 1. vyd. Praha : Unicornis, 2001. 23 s. ISBN 80-86204-07-3
- GALLAŠ, J. H. A. Romantické povídky. Praha : Evropský literární klub, 1941. 263 s.
- GARKISH, Miloš. Ve znamení berounského medvěda. 1. vydání. Beroun : MH, 2001. 93 s.
- HÁJEK, Václav, z Libočan. Kronika česká 2 (r. 905 – 1100) : Zánik pohanství. Podle originálu z roku 1541 vydal V. Flajšhanz. Praha : Česká akademie věd a umění, 1923. 481 s.
- HAVLÍK, Lubomír, E. Svatopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů. Brno : Jota, 1994. ISBN 80-85617-19-6.
- HEROUT, Jaroslav. Slabikář návštěvníků památek. 2. vyd. Praha : Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1980. 309 s.
- HILPISCH, Štěpán. Cluny a ostatní středověké mnišské reformy. Benediktinské sešity, svazek 11. 83 s.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; POLC, Jaroslav, V. Pražské arcibiskupství 1344 – 1994 : Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi. 1. vyd. Praha : Zvon, 1994. 383 s. ISBN 80-7113-091-5
- HORPENIAK, Vladimír; REBSTÖCK, Radovan. Kulturní památky Šumavy. 1. vyd. Sušice : Dr. Radovan Rebstöck, 1999. 47 s. ISBN 80-85301-67-9.
- HOSTAŠ, Karel. VANĚK, Ferdinand. Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Sušickém. Praha : nákladem archeologické komise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1900.
- HOSTAŠ, Karel; VANĚK, Ferdinand. Soupis památek historických a uměleckých v Království českém od pravěku do počátku XIX. Století. 193 s.
- HOSTAŠ, Karel; VANĚK, Ferdinand. Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Přeštickém. Praha : nákladem archeologické komise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1907. 131 s.

- HOSTAŠ, Karel. O poustevnách a poustevnících na Šumavě a v Pošumaví. Časopis společnosti přátel starožitností českých. 1925, č. 33. s. 29 – 55.
- HREJSA, Ferdinand. Dějiny křesťanství v Československu. Praha : Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká, 1948. Díl IV., Za krále Vladislava a Ludvíka. Před světovou reformací a za reformace. 365 s.
- HREJSA, Ferdinand. Dějiny křesťanství v Československu. Praha : Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká, 1948. Díl V., Za Ferdinanda I. (1526 – 1564). Počátky protireformace.
- HREJSA, Ferdinand. Sborové Jednoty Bratrské. Praha : Vlastní náklad, 1935. 303 s.
- JERONÝM. Legendy o poustevnících. Přel. Jiří Šubrt. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2002. 150 s. ISBN 80-7298-050-5.
- JIRÁSKO, Luděk. Církevní řády a kongregace v zemích českých. Praha : Fénix, 1991. 173 s. ISBN 80-85245-11-6.
- KADLEC, Jaroslav. Svatý Prokop český strážce odkazu cyrilometodějského. Řím : Křesťanská akademie, 1968.
- KADLEC, Jaroslav; ZLÁMAL, Bohumil; MAREŠ, F. V. Bohemia Sancta : Životopisy českých světců a přátel Božích. 2. vyd. Praha : Zvon, 1990. ISBN 80-7113-032-X.
- KALANDRA, Otakar. Poustevna a kostelík sv. Vavřince na Veselé hoře u Domažlic. Praha : Vyšehrad, 1945. 31 s.
- KALISTA, Zdeněk. Česká barokní pouť : K religiozitě českého lidu v době barokní. 1. vyd. Žďár nad Sázavou : Cisterciána Sarensis, 2001. ISBN 80-238-6883-7.
- KALISTA, Zdeněk. České baroko. Praha : ELK, 1940.
- KHÜN, Petr. Samuelova jeskyně, bývalá skalní poustevna u Sloupu. Bezděz, vlastivědný sborník Českolipska. 2003. s. 417 – 422.
- KONTLER, Laszló. Dějiny Maďarska. Přel. M. Korbelík. Praha : Lidové noviny, 2001. 602 s. ISBN 80-7106-405-X
- KOSMAS. Kronika česká. Přel. Karel Hrdina; Marie Bláhová. Praha, Litomyšl : Ladislav Horáček, Paseka, 2005. 301 s. ISBN 80-7185-515-4
- KRÁSL, František, JEŽEK, J. Svatý Vojtěch : druhý biskup pražský, jeho klášter i úcta u lidu. Praha : Dědictví sv. Prokopa, 1898. 795 s.

- KRÁSL, František. Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu. Praha : Dědictví sv. Prokopa, 1895. 626 s.
- KROPÁČEK, J. Kuks a Betlem na Královédvorskú. Praha : Pavel Körber. 69 s.
- KVAPIL, Jan. Čítanka německé barokní literatury z českých zemí. 1. vyd. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně, 2001. 236 s. ISBN 80-7044-363-4.
- LANE, Tony. Dějiny křesťanského myšlení. Přel. J. Bartoň, S. Bouzková, S. Grausová, P. Kolmačka. A. Koželuhová, V. Ondráček. 1. vyd. Praha : Návrat domů, 1999. 286 s. ISBN 80-85495-47-3
- LINKA, Jan. Svatý Ivan, Ivanité, Ivanitka. Souvislosti. 1995, č. 25, str. 150 – 157. ISBN 0862-6928.
- LAWRENCE, Hugh. Dějiny středověkého mnišství. Přel. Pavel Pejša; Jan Vomlela. 1. vyd. Praha : Vyšehrad; CDK, 2001. 322 s. ISBN 80-7021-536-4; ISBN 80-8595988-7
- LUKAS, Jan. Šporkův Kuks. 1. vyd. Praha : Tvar, 1950.
- MAREŠ, F.; SEDLÁČEK, J. Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Prachatickém. Praha : Archeologická komise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913. 390 s.
- MENCLOVÁ, Dobroslava; MÍKA, Alois. Bezděz : Státní hrad a památky v okolí. 1. vydání. Praha : Sportovní a turistické nakladatelství v Praze, 1961. 52 s.
- MIZERA, František. Paměti města Semil a okolí. 2. vyd. Semily : Semily, 1997. 273 s.
- MIZERA, František. Paměti města Semil a okolí. Praha, 1887. 105 s.
- MOLNÁR, Amadeo. Dvanáct století církevních dějin. 2. vyd. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1989. 537 s. ISBN 80-7017-060-3
- Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila. K vydání připravili HAVRÁNEK, Bohuslav; DAŇHELKA, Jiří. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1957.
- NĚMEC, Jaroslav. Dějiny křesťanského starověku. 1. vyd. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1997. 271 s.
- NĚMEC, Jaroslav. Rozvoj duchovních řádů v českých zemích. Řím : Křesťanská akademie, 1988. 156 s.

- NORTH, James, B. Dějiny církve od Letnic k dnešku. Přel. Bohuslav Procházka; Rostislav Matulík. Praha : Návrat domů. 300 s. ISBN 80-7255-029-2
- NOVOTNÝ, Václav. České dějiny. Praha : Jan Laichter, 1912. Díl I/I, Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha. 782 s.
- NOVOTNÝ, Václav. České dějiny. Praha : Jan Laichter, 1913. Díl I/II. Od Břetislava I. do Přemysla I. 1214 s.
- PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, Božena; PETRŮ, Jaroslav; RIEDL, Dušan; SVOBODA, Antonín, Marián. Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1. vyd. Praha : Libri. 520 s. ISBN 80-85983-55-9.
- PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, Božena; a kol. Pražské zahrady a parky. Pardubice : Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, občanské sdružení, 2000. 384 s. ISBN 80-902910-0-7.
- PALACKÝ, František. Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě : 1, Od pravěkosti až do roku 1253. Praha : Kvasnička a Hampl, 1939. 707 s.
- PAVEL, Josef. Pověsti českých hradů a zámků. Praha : Josef Hokr, 1935. 276 s.
- POKORNÝ, Milan. O lázních a lázničkách. Vlastivědný sborník Muzea Šumavy. 2001, č. V. s. 103 – 113.
- PREISS, Pavel. Boje s dvouhlavou saní. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1981. 359 s. ISBN 33-587-81.
- PREISS, Pavel. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách. 1. vyd. Praha, Litomyšl : Paseka, 2003. 608 s. ISBN 80-7185-573-1
- PROŠEK, Josef. Kuks. 1. vyd. Praha : Pressfoto, 1977. ISBN 59-019-74
- ROYT, Jan. Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století. Praha : Karolinum, 1999. 362 s. ISBN 80-7184-662-7.
- ROYT, Jan. Poustevník Vintř : Poznámky k hagiografii, kultu a ikonografii světce. In: (993 – 1993) Milénium břevnovského kláštera : Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-7664.
- ROYT, Jan. Lidová zbožnost na střední Šumavě. Vlastivědný sborník Muzea Šumavy. 2001, č. VI, s. 65 – 71.
- SEDLÁČEK, August. Místopisný slovník historický království českého. 2. vyd. Praha : Argo, 1998. 1043 s. ISBN 80-7203-0099-X

- SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze království českého XI : Prácheňsko. Praha, 1898.
- STOJDL, Ladislav. Skalka u Mníšku, její památky a dějiny. Praha : Zemědělské knihkupectví A. Neubert, 1924.
- STUHLÁ, Pavla. Z dějin poutního místa sv. Vojtěcha ve Lštění. Vlastivědný sborník Muzea Šumavy. 2001, č. V. s. 62 – 70.
- SVÁTEK, Josef. Obrazy z kulturních dějin českých. Praha : J. Otto, 1891.
- ŠEVČÍK, Jiří. Album Svatoivanské. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2002. 216 s. ISBN 80-7021-569-0.
- ŠKODA, Eduard. Pražské svatyně. 1. vyd. Praha : Libri, 2002. 287 s. ISBN 80-7277-098-5.
- TEPLÝ, František. Dějiny města Jindřichova Hradce. Jindřichův Hradec : nákladem obce Hradecké, 1927. Díl I/1. 248 s.
- TEPLÝ, František. Dějiny města Jindřichova Hradce. Jindřichův Hradec : nákladem obce Hradecké, 1932. Díl II/2. 383 s.
- TOMEK, Václav, Vladivoj. Příběhy kláštera a města Police nad Metují. Praha : J. Otto, 1881. 368 s.
- TOMEK, Václav, Vladivoj. Dějepis města Prahy. Praha : František Řivnáč, 1855. Díl 1. 630 s.
- TOMEK, Václav, Vladivoj. Dějepis města Prahy. Praha : František Řivnáč, 1894. Díl X. 632 s.
- TOMEK, Václav, Vladivoj. Ze života českých poustevníků : Vypravování o jejich divotvorném působení, o jejich ďábelských pokušeních a jiných dobrodružstvích. Praha : Pavel Körber, 1918. 60 s.
- TUREK, Rudolf. Čechy v raném středověku. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1982. 251 s. ISBN 33-612-82.
- URBÁNEK, Rudolf. České dějiny. Praha : Jan Laichter, 1930. Díl III/3, Věk poděbradský. 1083 s.
- VLADYKA, Josef. Můj Beroun. Beroun : Městský osvětový sbor v Berouně, 1938.
- VLČEK, P.; SOMMER, P.; FOLTÝN, D. Encyklopedie českých klášterů. 1. vyd. Praha : Libri, 1997. 782 s. ISBN 80-85983-17-6.

- VLČEK, Emanuel. Osudy českých patronů. 1. vyd. Praha : Zvon, 1995. 302 s. ISBN 80-7113-131-8 VOJTÍŠEK, B. Hrad B ezděz. Česká Lípa : Okresní úřad v České Lípě.
- VOJTÍŠKOVÁ, Marie. Poustevnictví v českém baroku. Z českého ráje a podkrkonoší. 1995, č. 8, str. 130 – 151.
- VONDRUŠKA, Isidor. Životopisy svatých v pořadí dějin církevních. Praha : Ladislav Kuncíř, 1931. Díl II. 361 s.
- VURM, Bohumil. Plzeňský kraj. Praha : Praga Mystica. ISBN 80-902363-9-1.
- ZAHRADNÍK, Pavel. Antonín Dominik Stoy a kongregace ivanitů. Bibliotheca Strahoviensis 1996, č. 2, str. 69 – 99.
- ZAHRADNÍK, Pavel. Poustevníci na Křemešniku. Vlastivědný sborník Pelhřimovska. 1995, č. 6. s. 3 – 12
- ZAHRADNÍK, Pavel. Poustevna v Semilech na Koštofranku a poustevník Ivan Polívka – vizitátor kongregace bratří ivanitů. Z českého ráje a podkrkonoší. 1999, č. 12. s. 200 – 2007. ISBN 80-86254-01-1

- Filiální kostel sv. Bartoloměje. Oficiální stránky města Jevíčka. Dostupné z www.jevicko.cz
- Košťanské památky a pamětihodnosti. Dostupné z www.kostany.cz
- PAVELKA, Rudolf. Kostelíček Božího těla : Poustevníci u Kostelíčka. Oficiální stránky obce Bludov. Dostupné z www.bludov.cz
- Poutní místa českobudějovické diecéze : Křesovec – kostel Proměnění Páně u Pacelic. Oficiální stránky českobudějovického biskupství. Dostupné z www.bcb.cz
- Pustevny. Dostupné z www.valassko.cz
- SCHUSSER, František. Poustevníci eremité Přední Výtoň. Oficiální stránky města Český Krumlov. Dostupné z www.ckrumlov.cz
- Webové stránky Televizního studia Mariánské Lázně. Dostupné z www.tvml.cz

